הקדמת המלבי"ם לספר תהלים

הקדמה

בית קדש הקדשים בית האוצר היקר הזה, מלא יקר כל קדש, מלא הדר כל כבוד ותפארת, אוצר בתוכו כל המדע אשר היו לנו מימי קדם, בעוד רוח הטהר חי בפי שרי קדש, בעוד התנועה רוח ה' על נעים זמירות ישראל עלי הגיון בבגור, בהיכלו כבוד אומר כולו, תהלות ותפלות, שירות ותפארות, אבני חפץ ומנגינים, שהם יקר ומסמונים, הון עתק ובכמונים, מאוצר הכלי החסיר מפיות אלהי יעקב, אשר שר לה' אשר אליו התפלל בעת רצה צאן ברצונו, ובעת רצה צאן עמו, בצר ובמוב לו, עד התפלה האחרונה אשר התפלל לפני מותו אחרי משה את שלמה בנו לכבות על כסא ה' למלך תחתיו, שאז נאמר כלו תפלות דוד בן ישי (סי' ע"ב). בין אשר התפלל על עצמו, בין אשר התפלל על הכלל, בין אשר התפלל על ענין מיוחד, בין אשר היה מתפלל תמיד, כל אלה אסף וחבר לעת זקנתו בספר מיוחד שיהיו מוכנים לצורך הנהגת המתבודד — בל אדם יחזה בו, כל תפלה וכל תחנה, בל הודאה וכל תהלה, על כל דבר ועל כל ענין, צדקה או תשועה, צרה או רוחה, אשר יהיה ליחיד או לרבים, בתהלוכות העתים ומסבות הזמן המוצר על כל עוברי יב החיים בהמון מעברין ושאין גליו; גם יש בו סגולות יקרות ומסמוני מסתרים מסוד ה' ליראיו, ורומות וסבי חיים, ומסתרות אל שערי שבים, ובסוף ספרו כתב אלה דברי דוד האחרונים אשר העתיקם בתוב ספר שבואל ב' (סי' כ"ג), בו חתב שבו על ספרו הקדיש בתותו ובגינו, עם הרשה עתידית ממלכות ירשו באחרית הימים, בכ"ש בפירושי שבמה:

כל עוד התהלך רוח ה' בארץ וישכון כבוד על נבראיו ותחתיו, על מוצאי שכל טוב ורוח נדיבה, לדבר אל לשורר ברוח הקדש, שערי האוצר הזה לא מוגרו, כי עוד הוסיפו זקני דור דור למלא אסמיו תבואת הזרועה, בין שתילי ימי קדם, כמו תפלה לשמה איש האלהים, בין מעשי אנשי הרוח הבאים אחריו, שיר המעלות לשלמה, על שושנים לבני קרח שיר ידידות על שלמה ביום חתונתו (סי' מ"ה), מזמור למנשה בן הזקיהו אחרי שב לאלהי אבותיו (סי' ס"ו), הלל הגדול על גם סנחריב, נגינות אסף על גם זה (סי' מ"ו), וכן מאיתן האזרחי, מהימן האזרחי, ידותון, ובני קרח, עד התפלות אשר יסדו בגולה בבל על שרפת המקדש ועל הגלות, עד שוב ה' את שיבת ציון ביני בחרש (סי' קל"ו וסי' מ"ה) גם נמצאי מזמורים רבים מדברים בדרך העיון והמחקר על ענינו שונים, על מעלת האדם (סי' ח'), על התשוקה הפרטית (סי' ל"ו וסי' קל"ח), על הכלית האדם (סי' ל"ט), על שאלת צדיק ורע לו ורשע ומוב לו (סי' י', י"א, ע"ג), השיר הנפלא אשר שר בישרון, אחרי נפת הטלץ באפו רוח חיים ויברא לו מה ולשון וגיב שפתים (סי' ע"ח), ודומיהם רבים:

לא ארקה הלום קטורת רוקח כמתכונת מעשה מרקחת אשר יעשו המבארים להריח בה, בפתחי באוריתם, בבבוא אשר יעשו לספרי הקדש, אשר הרבו חקירות והמצרות על תכונת הכלי זמר אשר נזכרו בראשי המזמורים ועל מהותם, כמו בחילות, שמיניות, שגיון, גתית, עלמות, שושנים, שושנים עדות, שושן עדות, מכתם, יונת אלם, אילת השחר, מחלת, ידותון, המעלות, וחקירות היוצא באלה, כי למה זה אצלול במצולה הדמיון אל תהום אין חקר, אחרי כי נעלם מאתנו אם הם שמות כלי נגון או שמות מיני נגינות ?, ואם הם שמות כלי נגון, לא ידענו אם יש להם עתה עוד מציאות בעולם או מגינותיהם מעבר שבתו, ואם עדן נמצאים מי יגגא לנו איך נקראו בשמותם על אדמות בימי קדם, וכל הצולים בחקירות אלה ובאלה, העלו אבני תהו מתהום והמצרות, רבנו מגדלים הסורתים באויר על כנפי רוח:

לבד זאת מצאתי נכון להודיע אל הקורא, כי הנם שבפירוש הספר הזה לא נסיתי מסלה הסלולה לפני בכל מהני קדם בפינו, המהנאים לדבר נגובות ברוח הפליצה, פירת כסף הזאת גם היא אבן שלמה מבע נבנה להלפיות, על הסרות המזמרים מאבני בהן אבני נזית יקרות, ופרשיו גם הנה בפוהם ילכו ע"פ הכללים הנאמנים אצלי בכל הנ"ל, כולם שקולים בשאוני צדק אין בהם נפתל ועקש, ולכן אך למותר יחשב להוסיף דבר עוד בדבר הזה, אשר כבר הודעתי את הטעמים ואת המשפטים בהקדמות הספרים אשר בטרו ראשונה, בכל זאת נפלאה בעיני מלאכת פירוש הספר הזה ובבדה מלאכת פירושי יתר הספרים מבבה מעבים, א) כי ברוב המזמורים ובמעם בכולם, מאו המאמרים שהם חלקי המזמור מסודרים איש מעל אחיו, ואין להם שום חיבור והמשך וקשר ויחוס כלל, וקיים בחנת המשורר נפלאה מעיני הקורא ונשבבה לא יוכל לה, באשר ימצא בכל מזמור עצמות רבות מפוזרות על פני בולו תחרת אין בהם, ולכן עבלתי עמל רב עד אשר מצאתי קומם כל מזמור ומרכזו, ועד אשר הקרבו העצמות עצם אל עצמו, ואז נבאתי על הרוח, לאמר, בואי הרוח ופחי בעצמות הקדושות האלה ויחיו — ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד, כולם אהובים, כולם ברורים, כולם גבורים, כולם מספרים תהלת ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר הראם:

זאת שגיה, אחרי כי רוב השירים והמזמורים והתפלות כונגו על מעשים ועל קורות ועגינים, עברו על המשורר או על עדתו, בעתותי חייו או בימים עברו, הדרך השיר ומלאכתו לכלול ספורים ודברים ואירועים במלות מוקפות כנדת, ואין נפרם את תעלומות השירים האלה עתה, אשר כי דברי הימים הגדול, בו היו כתובים כל ספורי קדות העתים האלה ואשר עבר עליהם, נאבד מאתנו, חברונות משלי אשר צללו בתהום הנשיה דלו מאנוש נעו ?, ומי ידר לנו אל שערי אבדן להעלות משם מעשים וסמורים אין זכר לבו בין הדיים המתהלכים תחת השמש ?:

גם על זאת שקידתי עמדה לי ביקצ האל, בסקידתי על דלתות השיר ועל מלותיו, כל מלה ומלה תאמר אלי „אכילך ואורך בדרך זו תלך, איעצה עליך עיני", וכל מאמר אשר ראיתיו קורץ בעיניו מורה באצבעותיו, הוא היה לי לעינים לראות בו בעד האשנב מעשה ידי קדם, ושום שכל והבין במקרא ובאר על הלוחות למען ידוע קורא בו:

זאת שלישית, כי לא כדבור מליצי פשוט בו נכתבו דוב ספרי הקדש, הדבור השירי הנשגב בו מוסר

הספר הזה נעים זמירות ישראל, הוא גדול עז וראשו בשמים מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, רם ונשא ונבוה מאד, עולה הוא על מליצות ספרי הקדש כולנה, כאשר כל מאמריו בשיר נדברו ובמשקל השיר נשקלו, כולם ערוכים בפלס ובמאזנים, במספר ובמדה, בהשכל ובהבנה, כולם בנים בקו ובמשקלה, ועליהם הושם אגן ואבן הטיפרה, מגדל עז פירת בסף, עליו עוף השמים ישכון, ומבין בבאים ומבין עפאים לרוכב בשמי קדם קול זמירות יתנו, בניו בבני אלהים עם מוכבי בקר ירעו, ובגותיו בצון בן אלהים גן הזמרה בין מרחי עדנים על שושנים תנצחנה, בתוך עלמות תופפות, מנגנו על הגיתן בכנור יתמר משכיל, ומנצחיו על תוג שמים יתהלכו, וקול כנפיהם כקול שדי בלכתם, — מי יעלה לנו אל הר ה' הזה הר הקדש?, מי עם כנף רגנים נעלסת כנשר ידאה, ומרם כנפיו על הכרובים ועל להם השירה המתהפכת?, „מי יתן לי" — כה עלי נפשי השתוחה — „מי יתן לי אבר כיונה ואד תביון עז סתר משוררי אל מנעימי זמירות אלה אעופה ואשכונה", „מי יבאני" — כה תהמה עלי נפשי — „מי יביאני בסוד קדושים אלה בסוד קדושים רבה, מי סתריהם וסודותיהם יביגני, חידותם ודמיונותיהם יסכון עלי משכיל"? „מי יתן ואדע — כה נפשי תשוחה — ואגבי לוא למדתי חכמה, מה יקחם לבם ומה ידמון עיניהם? אדעה מלים ידברו, ואבינה מה יאמרו לי"? מי יתן ואבינה את ישתו בנות השיר ות הנרמסנה, את הלוך ומפוף תלבנה, ות בבית אלהים תלכנה ברנש, את ישמיעו קול רעש גדול, ות אחרי הרעש קול דממה דקה, רגע תשתקנה ורגע תבכינה, רגע הנשמנה ורגע הרצינה, את בני רשף יגביהו עוף קדחי אש מאורי זיקות רשפי אש שלהבת יה, ות ישמבו בים מהרים מי מנוחות מנחל עדניהם, לכבות את השרמה, את במראה הלפידים מתהלכת בין האיות, והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, ות תחת רקיע הדר בעין הקדה הנורא, כנפיהם ישרות אשה אל אחותה בעמדם הרפינה כנפיהם:

מה תשתחוי נפשי ומה תהמי, מה הפחדי ומה הרהי, הנחילי לאלהים, שאי אליו כפיך, הנחילי ישועת

ערה, עמדי על אדמת קדש הזאת, שלי נעליך, בטי אל הערמל, אזרתך השליכי, הפי את הפים ויתנו הגה הגה, קומי עבורי, — „אל תירא בנשה אל הערמל" — כה דבר אלי האיש לבוש הבדים וקפת המוסר בפתנות — „הנה עם קפנה כבף איש, אמור ועשה ואל יעצרך הנעמר, — הנה רכב אש ומומי אש, מהרי נפשי אלי, אלי בסערת משיר הזמרה השמימה „איה מעון שרי קדש אלה"? שאלי, איה סוד בני עליה? דרשי חקורי, הנה חבל נבראים יחדים לקראתך מהבמה, גם לפניהם חוף וגבל וכנור, והמה מהנבאים, גם המה מליצי קדש מזמרים ומשוררים, גם המה חודי חידות, מושלי משל, מדברים נעמות, ברוח ה' הדבר בם ומלתו על לשונם, הן המה מרחיק נראו לך ותבואי בסודם, על כן מעכנך חמד, הן המה יחדיקו ביסיגך לעתה לפניך דלתים ושערים לא יסגרו, יביאוך אל הר קדש עירי תהלות ואל היכלם, ובאת בסודם ודלית בים חיים מפיגותיהם. אך השמרי נא מאבן המוקים בתוך אבני אש ההלכה, הסמרי מכל רעיון מהוב יחלוך מהר קדש שם היית — עורה הנבל וכנור, שחר אעירה, עורה נעים זמירות לה' אעירה, כי הביאותני ה', עד הלום — הסדך הגדלה, על הילכת מבוני הבול המלה, והראני את כל אלה בהסתרך אצלה, אעירה לך בי עלי נבלה:

ואני עת רצון לך ה' תפלתי, הוסף הסדך עבדי היה עודתי, מה אהבתי הורתך כל היום הוא שיחתי, גם עדותיך שעשועי אנשי עצתי, תתי נפשי והחלך ומשפטיך יעזרוני, נפגיתי עד מאד ה' כדברך חייני, הכיני מאמרתך ואחיה ואל בשבטי הביטני, ותמיך רגים ה' במשפטיך חייני:

חותם כ"ם השון הרכ"ה

מאיר ליבוש מלביים

בי"ת

(*) לא יהיה דבר זה זר בעיניך, כי כן המצא לחז"ל שאמרו בפ' ערבי פסחים בשם ראב"ע שהלל הגדול חזקי אמרו, וכן מרשתיו על נס סנהדרין, וכן המצא להמפרשים הקדמונים המפרשים ע"ד הפשט בכ"מ, וכתבתי זאת לגול מעלינו מענות המלעיגים לאמר איך יתכן כי בימי דוד בעוד המלכות על תקפה וישראל על אדמתם ועוד לא נגזרה גזירה וכבר שרו על הדוכן ביטול המלכות וגלות צדקי בפי' מ"ם וישיבתם של נהרות בבל וקללתם את בבל ואת בני אדום אשר עוד לא המאו ולא הרשיעו וכדומה מאלה המענות. ודע"כ מרשתי לפי הפשט לסתום פה המעוררים והנוקמים כי גם למ"ש הז"ל שנאמר מאר זה ע"י עשרה וקנים ובתוכם בני קרח ואסף ותלוקים של יזותון, אין הכרח שהיה הכל בימי דוד כי כל עוד שהיתה הנבואה בישראל עד חותם הנביאים מלאכי זה עזרא היה הציגור פתות והלוים המשוררים חזו ברוח ה' ודבריהם קודם עד עזרא שחתם כתבי הקדש ומאז לא נוסף עליהם דבר. כל זה כפי דרך הפשט אשר בסלחו הלכנו בסירושנו זה אשר שמתי לי למטרה לבוגן חצי נגד להקת המבארים אשר כחונתם להשפיל כבוד כתבי קודש. אולם אצלנו אמונה אומנה כי שבעים פנים לתורה וכפי דרך הדרוש והרמז והקבלה, כל המזמורים הללו בבר צמו במחזה הנביאים והמשוררים בני קרח ואסף בימי דוד והיו נגונים ונפנים ביד אנשי הרוח דור דור עד עת שיצא הדבר אל המועל ואז נאמרו בקול רם על הדוכן כל אחת בשעתה. ולא יקשה זאת איך שורר ישיבתם על נהרות בבל ורשפת בבל בעוד לא יצאה לפעולה אדם ולא נגזרת גזירה, שעל ענינים אלה וביוצא יש לנו דברים בדרושנו של עניני הנבואה ודרכיה באורך, אולם להבין הכתובים כפי הפשט והמליצה לא יגרע הדרת הכתובים וכתם אם יסר אותם איש הדות מבני לוי בימי דוד או בימי חזקי' וכדומה כי רוח ה' ודברו היה משופע בימים האלה מבלי הבדל בהדרת קודש עד שנשבר הכד על המבוע ונאסף האור בימי הנביאים האחרונים ובביאה לא מצאו חזון מה, ועי' מ"ש בסירושי לסי' נ"ג שכבר בא ביוצא בו בסי' י"ד, כי נוסד בימי דוד ונאמר שנית בימי חזקי' על דבר סנחריב, וכן תוכל לאמר בכל אלה שתחלת נאמרו בסתר בימי קדם ותורו וישרום בגלות ונמסרו לכל עדת ישראל בקדושת הכתובים, ודי בהערת זו:

רד"ק הקדמת אבן עזרא

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי אמרו רבותינו ז"ל כי דוד מלך ישראל כתב ספרו על ידי עשרה זקנים. ואלו הם אדם הראשון. מלכי צדק. אסף. אברהם. הימן. ידותון. משה. ושלשה בני קרח. אסיר. ואלקנה. ואביאסף. רצוני לומר כי אלו העשרה אמרו המזמורים הכתובים בשמם. ואמרו כי מזמור שיר ליום השבת אדם הראשון אמרו שנברא בערב שבת. ובשבת השכים ואמר מזמור שיר ליום השבת. ואמרו רז"ל איתן האזרחי זה אברהם אבינו. ואמר כי המזמור נאם ה' לאדני מלכי צדק אמרו. והשאר מפרשים הכי בשבם. ואמרו פת משה רביע חלק ספר תורה לחמשה ספרים. אף דוד חלק ספר תהלים לחמשה ספרים. ואמרו בעשרה לשונות של שבח נאמר חמשה הוה. גניזות. כנגון. בשיר. זקרת. בהלל. והשכל. בתהלה. בהתלת. בברכה. בהודאה. ואמרו כי ברה"ק נאמר זה הספר לעיכך בתבורו בכלל הכתובים ולא בכלל הנביאים כי לא נאמרו דבריו בנבואה כי אם בדות הקדש. תגאר אחינו מעם מן הדרש' אשר בין הנבואה ורוח הקדש כי הנבואה הוא דבר בא על האדם שהוא חכם שלם בסדותיו תבוא לו הנבואה בחלום ובעת תבואתו הנבואה בהקיץ יתבטלו בחות ההרגשיות ויהיה בסולק מכל דרכי העולם הזה ויראת בבחות הנבואה כאלו איש מדבר עמו. ואמר לו כך וכך. אי יראת הרוגות בסראה הרוא אי לא יראת שום תמונה אלא ישמע קול מדבר עמו. ורוח הקדש הוא שיראת האדם השלם מתעסק בדברי האלהים שלם בכל הרגשותיו לא תתבטל אותה מהן. ומדבר מה שמדבר כדרך בני אדם אלא שבעורת אותו רוח עליוני הנוטע הדברי' על לשונו דברי שבח והודאת לאלהיו. דברי שכל ומוסרים. גם ידבר על העתידות בשמע האלהי על בת הדבר ובכל כחות המדברים. וכזה הכח נאמר בשאר ספר תהלים זה. אף על פי שנקראו נביאים האומרים אותם. כמו שנאמר על דוד להלל להודות בכוונות דוד איש האלהים. ולא נאמר זה השם אלא על נביא. ונאמר לימן הזרח המלך בדברי האלהים ונאמר לבני אסף הימן וידותון הנביאים בכינורות וכו'. בכל מקום נבואתם היתה על זה הדרך שפירשנו. כי הנבואה מתחלקת לכרגות זו לבעלה מזו. ואף על פי שדניאל ראה מראות וחזיונות בחלום ובהקיץ לא הגיע כחו ויריעתו באותן המראות ככח ישעיהו ויחזקאל ושאר הנביאים. לעיכך לא נכתב ספרו בכלל ספרי הנביאים ונכתב בכלל ספרים הנקראים כתובים. לומר שהם כתובים ברוח הקדש. חת הספר חברו דוד. וכתב עם דברי דברי אלו המשוררים הנזכרים. וגם המזמורים אשר חברם הוא נתנם למשוררים לשורר כמזמור הורו לה'. שנאמר או נתן דוד בראש להודות לה' ביד אסף יאתיו. ונאמר לבנצח על ידותון מזמור לדוד שהבדו דוד תתנו לידותון. ויש מזמורים נאמרים על דבר שהיה לישראל עם האויבים. גם יש שהם תהלת והודאה לבר שאין לחם זכר מעשה. והמזמורים שכתב בהם בראשון לדוד חברם דוד. וכן אותם שלא נזכר בהם שם מחבר דוד חברם. וגם יש לדוד שפירושו בבור דוד. כמו למנצח מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה. לדוד מזמור נאם ה' לאדוני. וכן כתב בספרו תפלת שהיתה כרוכה והיתה קבלת אצל' שהיתה למשת רבינו עליו השלום. כמו שנאמר תפלה למשה. ודבר עתידות שהיו אחר זמנו. ודבר בו על גלות בבל ועל שאר גלות ותחטות הרבה. והנגינות והמזמורים והשירים. גם מהם נאמרים בכלי שיר ומהם בלא כלי שיר. ולא נודע אצלינו חיום הזה אשר בין הנשמות האלה אשר בראם המזמור. ואמרו רבותינו ז"ל ניצוח תינן לפתיר לבא. משכיל על ידי תורגמן. לדוד מזמור ששרתת רוח הקדש עליו ואח"כ אמר שירה. ומזמור לדוד שאמר שירה ואח"כ שרתת רוח הקדש עליו. עוד נבאר זה הענין במזמור רביעי: ופתח אחל לפרש כפי אשר תשיג ידי בעזרת המלבד לאדם דעת:

אגדל אל. אשר כל הגדולות. ברוח מיו ישובב התגלות. רצונו תעשנת כל המעלות. הדרו אצרוך תמיד בתפלות. משרת לבי. מני צורי לתלות. ובשמו אכתבת מפר תפלות. לפול אתת. גדולותיו נקלות. חדיק כל צבאיו על מסלות. עלילותיו עליאר. גם כנולות. יקרות. כי בכתם לא כסולות. וכל חפצי לכתן לו תפלות. והוא עזרי. להתל גם לכלות.

נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי

זה ספר תהלים יש בו מזמורים. ושם כמזמור לו המחבר כתוב בכלמון. גם בשני. ומזמור יוסד בשתר עליון. ומכר מחכיו. ומחלוקת גדולה יש ביניהם המפרשים. יש מומרים כי כל הספר לדוד. ויש אומרים. והמפר כמלות דוד שים מפלגים. וכמה לא נמלא בספריהם כי שם על הכיתו. ושוב שאמר בזכריו המזמורים. נזם מי דבר כי. כמו מזמור כי. ושוב ומלמו על לבוני. ומלאמ שם ידותון מזמור עם דוד במזמור. ויהיה כן כי המזמור לדוד. ונתנו לידותון לנגן. כי הוא אמר מעשלמים. וכמה לבלמה מלמים מסעיף למלך חן. ונמלמ דוד על מלמה כמו. ומחלה לתבה שים מלמים. הוא לדוד. ונתן המזמור לבני עבה לבמולל ובניו. וכמה כל מזמור לאסף ולבני קרח. לאחר מבני שיתן יכר מעולל שיים מבני קרח בכתוב בדברי הימים. ומל הכרות בכל. גם מלמים כלו נוים בהחלתך. ונמלמ דוד שהתוכל לאמיר. מל דרך הנם כן מולך לבים דוד יפמיהו שמו. ויש אחרים מומרים. כי אין בספר הוא נמלמ לאמיר. וכמזמור זה כתבוהו הקדמונים עם שיול ומגילות. והפר מזמור ועיר ותהלה. ואמרו כי מל הכרות שבל מבנו אחר מן המזמורים הכבל. וכמה אמרו כי כל מזמור לבני קרח הוא לאחר מן המזמורים מבני שיתן שהיו הכבל. ודבריהם יכו מל מגלות ולא יאלה כמה בדברי דוד. ואמרו כי גם אסף שם משורר שיים הכבל. ומיתו אסף המלה בשיים בימי דוד. וכמה שיתן המזמור מבר מזמור הבלמת מלכות בים דוד בימי לדקיהו. והמזמורים אשר כתוב עליהם שם. לא יאמר המבדרים זה הספר מהלות שם הבתבר. וכמה לבני קרח לאחר מזרחו ולא יאמר שמו. ואמרי המיתי דרך דברי נמר מבעדי ישראל שים לו כבוד מעלני בכל. והמר בתם יאמר נמר. לעיר אמרי ובזה. גם כי יאמר מרים כי נדברו. ודמתי מזמר עם דברי הקדמונים ז"ל כי זה הספר מלו לאחר הרוח הקודם. ולמה תמלו מעלת שיר. ובכם שיות המזמור הוכיח. גם מהלם לחבקוק. גם הנבאת על לבון הלדיקים עד אנה ה' מזעקתי. ובספר ישעיה לחה מחעמ ה' מדרכיך. ואל מזמור כתוב בתלמה לדוד הוא לדוד לו לאחר מן המזמורים המתבלים על דוד. אל דרך לשלמה אלהים מסעיף למלך חן. גם הוא לאחר מזמורים אלבלמה. ותפלה לתבה הוא לבמה. ומזמור לאסף גם הוא לאסף שים ביתי דוד. ובתוב עליו הנגן על ידי המלך. ולבני קרח לבני הימן המזמור ומלים הם בימי דוד ובתוב על הימן מזמר המלך. ולבלמה לאחר המתבלים על מלמה לו אל המבית עבו בספר נקרא שמו דוד מבני ראים לבים לבולם. על דרך ואתה אל מולה מבני ישקב. ובמזמורים אשר כתוב בתחלה שם פרם יתכן אשיתן לחד מלי בם לדוד כמזמור הוזו לפי קדמו בכמו אשר שם שם דוד והוא לדוד. וזה מזמור בדברי הימים כי דוד מיבנו על המלון ונתנו לאסף המזמור. ולמה תמצו מבדרים בבקור אשר אחרת בספר לבוחת דוד. כי אין בסק בין הזמרלים כי ספר בבלמים מבה מדוביו בתנו. כי כבר קבלו מסמיו מקדומים ז"ל. אמ"ם אשר כתוב בתחלה ודבר הבם אל מבה ו

A — INTRODUCTION

תהלים

I 5 ספרים: (א) א-מ (ב) מא-עב (ג) עג-פט (ד) צ-קו (ה) קז-קן
each one is distinguishable by the last פסוק in the section.
Comparisons to פרשה; only book of פרשה called ספר outside of פרשה.

II Name of ספר
Israel of sources - מזמורים תהלים as well.
Reasons - why not called תהלים

III Amount of פסוקים; פרקים of
פרקים: מזמור and שיר - 150
יהושע, שופטים, שמואל, מלכים - 147
Leningrad Codex B - 149 — none mentions an awareness of such a text
other MSS 148, 151, 159, 170
פסוקים: קיבוצים - 5896!
מזמור - 2527 — Other מזמורים - 2524, see: מזמור - ניקוד א.מ. תהלים מזמור
בלשון יחיד (see אמר (ד) סימן לה) — (see אמר (ד) סימן לה)

IV Authorship - תפל — see לה and מלכים, מאיר, דוד — פרקים אין שום

V Prophetic nature of תהלים — פרקים דוד מאיר שמואל

B — I By another BREAKDOWN OF ספר and distinguishing features

ספר א — א-ב — INTRODUCTION

מא-מא — מא-מד — ALL INTRODUCED WITH A REFERENCE TO דוד EXCEPT 10 and special nature of פרק's

ספר ב — מב-פט — Unusual name change of אלקים

מב-נא; מא-מא	מב-פט	Compare 53 and 14
אלקים - 94	אלקים - 210	also יהוה - 272
ה' - 584	ה' - 45	אלקים - 15

מאחר שמדבר בדוד שאינו

כינוי קדש - מב-נא
אפס - ל
נא-לה — מזמור, שיר, תפלה, אשרי, הנשמע — except 67, 71, 72 - personal prayers of דוד

ספר ג
לה-מט — אפס
מט-נב — כינוי קדש
אלקים — נ

סמך בנין - אשר 3 - see [illegible] אחרון [illegible] יחיד [illegible] נפקד [illegible]

נקב 3 - nameless - see sources above

לראשונה - For 1st time since דת as a title; mentioned 3 times in 89

תפלה לדוד - קפ

לדוד בתור נפש - קפ

ברכ נפש - קג - at end of בריאה 1st time כללות } NATURE

דוד לפי כוחות - קד-קו } HISTORY

סמך ה בנין - קכ - דוד לפי כוחות - "אמלל" - inverted "אמלל"

לדוד - קח-קט

כללות - קיא-קיב

קיב-קיג - כלל - Special nature of these פרקים

קי - אשרי תמימי דרך - 8 x alphabet - common thread in each letter

קיד-קטו - חשיבות בליטורגיה - importance in liturgy

קטז-קטזו - כלל - כל הנשמה תהלל יה - alone known as כלל ; קיח-קיט - אמרי פי - אמרי פי - אמרי פי

לפי נעלות בכל - קטז

לדוד - קיא-קיאב

כללות - קיאיד

Personal תפלות of דוד and reference אלוהים

תפלה	Pronoun
ב	אני
ג	אתה, כא, אתה, אתה, אתה?
ד	אתם, כם
ה	אתן, כן
ו	אתה, כה
ז	אתם, כם
ח	אתן, כן
ט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
י	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
יא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
יב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
יג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
יד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
טו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
טז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
יז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
יח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
יט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כ	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
כט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
ל	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
לט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מ	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
מט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נ	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
נט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
ס	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
סט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
ע	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
עט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פ	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
פט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צ	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
צט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
ק	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קה	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קי	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קיא	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קיב	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קיג	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קיד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קטו	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קטז	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קיח	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קיט	אתה, כה, אתה, אתה, אתה
קיאיד	אתה, כה, אתה, אתה, אתה

Recited in numbers

דוד	73	
אסף	12	(ל; עה-עט)
בני קרח	11	(מד-מו); (נד-נה)
הימן	1	(פח)
איתן	1	(פט)
שלמה	2	(עב, קכז)
משה	1	(3)
ירמיה	3	(לא, מב, לב)
אנונים Liturgical title	22	
אנונים title	24	
	150	

אין אלוה - אין אלוה

(קיח א) (קיח ב) - אסף, הימן, ירמיה

(קיח ג) - אסף, בני קרח

(קיח ד) איתן הימן

(קיח ה) בני קרח

II By topic (some overlap) [chapters]

Praise of ה׳ - "hymn" : 8, 29, 33, 65, 66, 92, 100, 104, 113, 114, 117, 135, 145-15

Royal role of ה׳ in the universe : 47, 93, 96-99

Glory of הקדוש ברוך הוא : 46, 48, 76, 84, 87, 122

אמונה ובטחון : 19, 119

King's relationship to ה׳ : 2, 18, 20, 21, 45, 72, 89, 110, 132, 144 also 28, 61, 63, 8

Laments of the community : 44, 60, 74, 79, 80, 83, 89, 94, 137

David's personal laments : 3, 5, 6, 7, 9-10, 13, 17, 22, 25-28, 31, 35, 36, 38, 39, 41, 42-43, 51, 52, 54-57, 59, 61, 63, 64, 69, 71, 77, 86, 88, 102, 120, 123, 130, 140-143

Certainty of wrongdoer that God's hand : community 46, 125, 129
individual 4, 11, 16, 23, 27, 62, 91, 12

Thanksgiving פרק : Community 66, 67, 100, 118, 136
individual 9-10, 18, 30, 34, 40, 111, 138, 144, 1

Misfortune and Thanks : 6, 13, 22, 25, 2, 31, 36, 41, 54, 55, 56, 61, 63, 64, 69, 71, 86, 94, 102, 130

Wisdom Literature : 1, 34, 36, 37, 49, 73, 78, 112, 127, 128, 133

Conduct Pleasing to ה׳ : 15, 24, 32, 40, 50

Lessons from Past : 78, 81, 105, 106, 114

[Genesis] - a sampling

Save me from my enemies : [illegible]

Sense of physical ailments : [illegible]

forgiveness for sin : [illegible]

Confession and [illegible] : [illegible]

תוכן and [illegible] : [illegible]

מקדש ובית המקדש : Prayer as [illegible]
Empty [illegible]
Paying [illegible]

[illegible] : [illegible]

חיים ומות : [illegible]

[illegible] : [illegible]

[illegible] : Popular theme - [illegible] and [illegible] in Concordance

[illegible] : [illegible]

למנצח מזמור שיר

III By headings (many overlap)

(57)	מזמור	in שיקים - psalmos	(2)	לבנים	38, 70
(55)	למנצח		(2)	על מחלת	53, 88
(30)	שיר		(1)	על עלמות	46
(15)	שיר המעלות		(1)	על איילת השחר	9
(13)	משכיל		(1)	על המות	5
(6)	נגינות		(1)	על אלם רחוקים	22
(6)	מכתם		(1)	על יונת אלם רחוקים	56
(5)	תפלה		(1)	שיר ידידות	45
(4)	שושן	45, 60, 69, 80	(1)	לדוד	60
(3)	על משחית	57-59	(1)	לעדות	88
(3)	על הגתית	8, 81, 84	(1)	שיגיון	7
(2)	על השמינית	6, 12	(1)	תפלה	145

see alphabetic

אם יש לחבר שני מזמורים יחדיו

C LITURGY

Central מזמורים - קדם - קדמה - בדרכות דו סולמים יש גם קדמ-קדמ

Later additions

מזמור שיר - ל

הודו לה' כי טוב - כי לעולם חסדו - בסוף הלל

הוללויה - כי אל גדול - פסוקים מהללים

מזמור לתודה - ק

יהי כבוד - פסוקים מהללים

אשרי - קדם

הללויה-ה - קדמ-קדמ

Least liturgy repeated

ברוך ה' לעולם - פסוקים מהללים

ויברך דוד - דברי כל הימים

Chosen for opening and closing

Now moves to פסוקים from פסוקי דזמרה

תורה - History and מאה

והיא רחום - תחנון - 1 - ואיש פסוקים מהללים

הכנסת התורה - שבת - כל תול - כך

See Silbermann שיר

למנצח - כ

פסוקי דזמרא ומה שאומרים additional מזמורים

אשכנזים – ברכו, יהי כבוד, אז ישיר, יהי שם, אשרי, הללויה, הללו, הללו, הללו

ספרדים – ברכו, הללו, הללו, הללו-הקהל, אז ישיר, יהי שם, אשרי, הללו, הללו, הללו

שבת	סוף ראש השנה	תמיד כולו	שבת – יום
	בכ – רביעי	כב – ראשון	
בב – שבת	בא – חמישי	מח – שני	
	בג – שישי	בד שלישי	

בג-בד ; בה בב-בג קבלת שבת

סב, קמיף מוקאי שבת

סג שאחר מנחת הזמרן

קנו, קב-קלד אחר מנאה בשבת בין מוצאי לשבת הבדלה

פסוקים מתבלים תפלת ערבית לאשכנזים

תוס ברכות כ. זה מדרש דב: זה זאמר

בב סעודות בשבת

קלג – תלו קבו – שבת קדוש בערבית המאוחר

פסוקים	– תפלת הדרך	; קדוש לדוד	– פסוקים
פסוקים	– קש אל המלך	; ברוכים לנוף	– פסוקים
מג	– תפלה בבית אל	; בלילות המת	– פסוקים
פסוקים	– הקבורה בשחור	; התפלה	– פסוקים
	ובן עזר	תשליך	– פסוקים !

בין רח אלל לשאר אלהים – כב

תנוכה – ל

פורים – כה

ראש השנה – כא

ובן לכל יום אם הקדוש הבריאל

אחרי ישתבח בקול הלל – קל

הימים נוראים

שדר של יום לימים מיוחדים ולמובחרים

לפי מנהג הצרפת ריל

(אין אומרים שני מזמורים ביום אחד. שדר של ראש חודש נאמר בשבת שדר של שבת ואל אמיתה. שדר של אמת ויציב של יום חול ושל הבוקר. ... אל
בלה בשבת ביום חדש. חצי שדר של חמישים עמדו שדר של קבלת הלוחות מעמדים מאדר מעמד. המזמורים בכל יום בשבוע. ... שבוע יום מעמדים של אמרינו מיוחד)

יום	המזמור המתאים
שבת	מזמור שדר ליום השבת . . .
יום כיפור	למנצח משכיל לבני קרח . . .
ראש השנה – שני הימים	למנצח של הנחיה לאסף . . .
ראש חודש – שני ימים	ברכי נפשי . . . . .
חנוכה	מזמור שדר המזבח
פורים	למנצח על אילת השחר
א׳ של פסח בשחל ביום א׳ ב׳ ד׳	בצאת ישראל
ב׳ של פסח בשחל ביום ב׳ ג׳ ה׳	משכיל לאסף האזינה
ג׳ של פסח בשחל ביום ג׳ ו׳	למנצח על שושנים
ד׳ של פסח בשחל ביום ד׳ ז׳	הבינו לב קדמו בשבטי
ה׳ של פסח בשחל ביום ה׳	הללויה הללו את שם ה׳
ו׳ של פסח בשחל ביום ו׳	למנצח שיר מזמור
ז׳ של פסח בשחל ביום ג׳ ה׳ ו׳	למנצח לבני ה׳
שבועות	למנצח השמים מספרים
א׳ של סוכות בשחל ביום ב׳ ג׳ ד׳	למנצח בנגינות מזמור לאסף
ב׳ של סוכות בשחל ביום א׳ ג׳ ה׳ ו׳	מזמור לדוד הבו לה׳
ג׳ של סוכות בשחל ביום ב׳ ד׳ ו׳	מזמור לאסף אל אלהים ה׳
ד׳ של סוכות בשחל ביום ג׳ ה׳	מי יקום לי – חדלו והשר של מזמור
ה׳ של סוכות בשחל ביום ד׳ ו׳	אל נקמות ה׳ – עד כל ישרי לב
ו׳ של סוכות בשחל ביום ה׳	לבנצח של הגדות
הושענא רבא בשחל ביום ו׳	מזמור לאסף אלהים נצב
שמיני עצרת שמחת תורה בארץ ישראל } בשחל ביום ב׳ ג׳ ד׳	למנצח של השמינית

(אב) ישובה ראש חודש אומרים מזמור קנ.
(בב) ובשחל בשבת אומרים מזמור ריב.
(בג) ובשחל בשבת אומרים מזמור ריב.
(בד) ובשחל בשבת ראש חודש אומרים מזמור קיד.
(בה) ובראש חודש שבת אומרים מזמור קיד.
(בו) ובראש חודש שבת אומרים מזמור קיד.
(בז) ובאמרים ראשונים שוב באמת אומרים מזמור לג.
(בח)
(בט)
(ל) ואם חל ביום ב׳ אומרים מזמור קיד.
(לא) ואם חל ביום ג׳ אומרים מזמור קיח
(לב) ואם חל ביום ד׳ אומרים מזמור ח
(לג) ואם חל ביום ה׳ ד׳ אומרים מזמור קלה.
(לד) ואם חל ביום ו׳ ג׳ ה׳ אומרים מזמור קלה.
(לה) ואם חל ביום ו׳ ג׳ ה׳ אומרים מזמור קלה.
(לו)
(לז)
(לח)
(לט)
(מ)
(מא) ואם חל ביום ב׳ אומרים מזמור ג׳
(מב) ואם חל ביום ג׳ אומרים הדיה המזמור של מזמור עד.
(מג) ואם חל ביום ד׳ אומרים מזמור עד.
(מד) ואם חל ביום ה׳ ו׳ אומרים הדיה הראשון של מזמור עד
(מה) ואם חל ביום ו׳ ג׳ ה׳ אומרים מזמור עה.
(מו)

לימים שבתים של גלויות:
שני של פסח – עה שמרוך של פסח – קלו. שני של שבועות – מח
שני של סוכות – מב (ואומרים שוב מזמור ביום אחר) שמחת תורה – ח.

הלל בימות הפסח

עירכין י.

1

[1]שמונה [2]עשר ימים שהיתה גומר בהן את ההלל שמונה ימי הרג ושמונה ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב (הראשון) של עצרת ובגולה עשרים ואחד תשעה ימי הרג ושמונה ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת מאי שנא בהג דאמרי' כל יומא ומאי שנא בפסח דלא אמרינן כל יומא דהג הלוקין בקרבנותיהן דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן שבת דחלוקה בקרבנותיה

תוספות הרשב"ן (ז) רלא

2

דלא) שאלת אם יש טעם למה שאין גומרין את ההלל בכל ימי הפסח כמו בכל ימי החג.

תשובה טעם מבואר יש בזה בפרק שני דערכין (דף י) דאמר רבי יוחנן משמיה דרבי שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר את ההלל ואלו הן שמנת ימי החג ושמנת ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב הראשון של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום כ' ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת. ואמרינן מאי שנא בהג דאמרינן כל יומא ומאי שנא בפסח דלא אמרינן כל יומא. והשיבו דהג הלוקין בקרבנותיהן ופסח אין חלוקין בקרבנותיהן.

ברכות ל.

4

הנהו בריונו דהוו בשבבותיה דר"מ והוו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי ר' מאיר רחמי עליהו כי הוכי דלימותו אמרה לי' ברוריא דביתהו מאי דעתך משום דכתיב [3]יתמו חטאים מן כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם אלא [4]בעי רחמי עליהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עליהו והדרו בתשובה:

מגילה

5

אמר ליה סב ורבב אמר ליה לא יכילנא דכחישא חילאי מיכי העניתא גחין וסליק כי סליק בעט ביה אמר ליה לא כתיב לכן [5]כנפל אויבך אל תשמח אמר ליה הני מילי בישראל אבל בדידכו כתיב [6]ואתה על במותימו תדרוך [7]ויקרא לפניו בכה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו כי הוה נקיט ואזיל בשבילא רבי המן חזיתיה ברתיה דקיימא אאגרא

עין משפט יא:

שיטה מקובצת שם

3

[8]כל [9]הימים של חל"ה וכ' יחיס [10]אחרונים מפורי' בערכין פ"ג (י.) וכתס יכלה [11]בפסח [12]דלא [13]אחרינן כל יומא [14]כל יומא [15]ובגלי כלקס [16]לפי [17]מנהגנו [18]המנהגים [19]ובמיב [20]בגמול [21]אויבך [22]אל [23]תשמח [24]ודין [25]קריאת [26]הכלל [27]נתבאר בסי' תפ"ח וכסי' ר"מ וכתב ל"ה בס' חוכ' דעת רגיש להשמח חולו של פסח לר"ח וזה נראה בדעת כל [28]המפרשים [29]מן [30]מהרמ"ן [31]ז"ל [32]מחולק [33]בעיקרם [34]ואחר [35]דבמולו [36]של פסח [37]לפי' יחיד [38]מחויב [39]לקרותו [40]בזילוו [41]בעיקר [42]הקנה [43]בר [44]כיתה [45]לאחרו [46]כחולו [47]של [48]פסח [49]בזילוג [50]ולכרך [51]עלו [52]עכ"ל [53]הנרחים [54]אלו [55]כתבים [56]הר"ן [57]בס' [58]נתב [59]מדליקין:

בית יוסף סוף סי' תצ"ג

יין בלא אם סק(ה)
אב אם סק(ג)
מן יקר אם סק(ו)

ברכות ל.

6

ואמר ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי קנ"ג פרשיות אמר חזר ולא אמר הללויה עד שראה בתפלתן של רשעים שנאמר [1]יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה.

7

ברכות י.

אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מאי דכתיב [2]פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה כנגד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמים ואמר שירה דר בבעי אמו ואמר שירה שנאמר [3]ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו יגא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה שנאמר [4]ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברכו ה' כל צבאו וגו' ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה שנאמר [5]ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו מאי כל גמוליו אמר ר' אבהו שעשה לה דדים במקום בינה מעמא מאי אמר (רבי) יהודה בדי שלא יסתכל במקום ערוה רב מתנא אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת ראה בתפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר [6]יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר [7]ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת

-9-

מעשה ידי טובעין בים

(1)

ר' יהושע בן לוי פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא
°והיה באשר־ישיש ה' עליכם להיטיב אתכם כן ישיש להרע אתכם °ומי הרי
הקב"ה בכפלתן של רשעים והא כתיב °בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו
לה' כי לעולם חסדו ואי"ר יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי
שאין הקב"ה שבח בכפלתן של רשעים ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב °ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו
מלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה אמר רבי אלעזר
הוא אינו שש אבל אחרים משיש וריקא נמי דכתיב כן ישיש ולא כתיב ישיש ש"מ

מעלה י:
לא סעדה לו:

סנהדרין (עז) ע"ב
ויק' ב' ב
שמות יד

(2) שמות יד: יט-כב

וַיִּרְאֻנִי יְהוָה וְהַכְּבִדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ וַיִּסַּע
מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם
וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃ וַיָּבֹא בֵּין
מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר
אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃ וַיֵּט מֹשֶׁה
אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה
כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃ וַיָּבֹאוּ
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַّבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם
וּמִשְּׂמֹאלָם׃ וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כָּל סוּס
פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם׃ וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר

(4) פרק ד' רבי אלעזר פרק א'

(3) שמות רבה כג:ב

דָּבָר אַחֵר: "אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה". זֶהוּ שֶׁכָּתוּב: "קִדְּמוּ שָׂרִים אַחַר נֹגְנִים, בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תֹּפֵפוֹת" (תהלים סח, כו) — אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: בִּקְּשׁוּ הַמַּלְאָכִים לוֹמַר שִׁירָה לִפְנֵי הַקָּבָּ"ה בְּאוֹתוֹ הַלַּיְלָה, שֶׁעָבְרוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּם, וְלֹא הִנִּיחָם הַקָּבָּ"ה. אָמַר לָהֶם: לְגִיגוֹתַי נְתוּנִים בְּצָרָה, וְאַתֶּם אוֹמְרִים לְפָנַי שִׁירָה?! זֶהוּ שֶׁכָּתוּב: "וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה" (יז, כ), כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר: "וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת" (ישעיה ו, ג). וְכֵן שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל מִן הַיָּם, בָּאוּ הַמַّלְאָכִים לְהַקְדִּים שִׁירָה לִפְנֵי הַקָּבָּ"ה. אָמַר לָהֶם הַקָּבָּ"ה: יִקְדְּמוּ בְּנֵי תְחִלָּה, זֶהוּ שֶׁכָּתוּב: "אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה" — "אָז שָׁר" לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא "אָז יָשִׁיר"! שֶׁהַקָּבָּ"ה אָמַר: יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל תְּחִלָּה. וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: "קִדְּמוּ שָׂרִים" — אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁשָּׁרוּ עַל הַיָּם, שֶׁכָּתוּב: "אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל", "אַחַר נֹגְנִים" — אֵלּוּ הַמַּלְאָכִים. וְלָמָּה כָּךְ? אָמַר הַקָּבָּ"ה לַמַּלְאָכִים: לֹא מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי מַשְׁפִּיל אֶתְכֶם, אֲנִי אוֹמֵר, שֶׁיִּקְדְּמוּ בְּנֵי תְחִלָּה, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁבָּשָׂר וָדָם הֵם, יֹאמְרוּ

ופרשה הקרוב
וישאו בני ישראל את עיניהם (יח) וראה משה בצרתן של
ישראל (יב) ונמר להתפלל עליהם אמר לו הקב"ה [שם]
דבר אל בני ישראל ויסעו (יג) אמר משה לפני הקב"ה
האומים מאחריהם והיום מלפניהם לאיזה דרך יסעו. (יד)
מה (שו) עשה הקב"ה שלח (שו) למיכאל השר הגדול
(יז) ונעשה לחומת אש (יח) בין ישראל ובין מצרים (יט)
והיו רצים לבא אחר ישראל ולא היו יכולים לבא מפני
האש (כ) וראו העליונים בצרתן של ישראל כל הלילה
(כא) ולא נתנו שבח והודאה ליוצרם אמר הקב"ה למשה
משה נטה את ידך על הים ובקשהו ונטה משה את ידו

פירוש רבינו לפ"ר

(5)

(כ) ורמו העליונים בצרתן כו' ולא נתנו שבח והודאה ליוצרם,
רבי' בחיי העמיק בסוד הפר"ח דדרש אל מקרו ולא קרב זא"ל
מלא ולא קרא זא"ל, ובסמ"ר פכ"ג מסיים בזה נמי כו"א
וקרא זא"ל, וכ"ה בסוה"ט מו' ק"ב (וגם בתגלה [יז] דרש'
לי' שלא אמרו מלא"ם ערוב מלא"ם בסוד אתרוהו מפני שהעשו ידיו
[כן המלאכים] לוכדים בים, וכאן אחר לה מפני צרתו בצרתן
של ישראל, ומפני שבמוב כל הלילה, ובגיעת מצרים לא היתה
עד אשמרת הבקר, לכן דרש לי' על צרת ישראל לא אמרו שירה
כל הלילה כל מלאכי ל' אשמרות);

(6) מכילתא דרבי ישמעאל - דיסא

ויקרו שרים (ואל כ בו) אלו ואלו פתחו פיהם ואמרו שירה לפני המקום שני אשרה לה' וגו'. רי מאיר אומר אין כיבדין שבמצרים אמן פתחו פיהן ואמרו שירה לפני המקום שני במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל (תהלים סח כו) ולא ישראל בלבד אמרו שירה לפני המקום אלא אף מלאכי השרת שני ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים (שם ח ב).

מכילתא דרבי ישמעאל ?שירה

(7) . רי איתור אומר אמר הקב"ה למשה בני מתנים בצרה הם מוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה. מה הצנק לי שהיה אומר יש שלה לקבר ויש שמה להארץ.

(8)

קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחילה
פס יב שנאמר °מבנו בנחש אפרים ובמרמה
בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל ועליו
הלי יפ מפרש בקבלה °הושיעני אלהים כי באו מים
עד נפש מבעתי ביון מצולה ואין מעמד וגו'
פס °אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני
מצולה וגו' באותה שעה היה משה מארך
בתפלה אמר לו הקב"ה ידידי טבעים בים
ואתה מארך בתפלה לפני אמר לפניו רבונו
פס יד של עולם ומה בידי לעשות אמר לו °דבר
אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך

סולה לל:

(9) משלה לל.

אמר ליה סב ורבב אמר ליה לא יכילנא דכחישא חילאי מטי תעניתא נחון וסליק כי סליק בעט בית אמר ליה לא כתיב לבו °בנפל אויבך אל תשמח אמר ליה הני מילי בישראל אבל בדידכו כתיב °ואתה על במותימו תדרך °ויקרא לפניו בכה יעשה לאיש אשר המרך הפץ ביקרו כי הוה נקטם ואול בשבילא רבי המן חוותה ברתיה דקיסא אאגרא

עין מלי כ"ד ג שם יא: ו

מ"ין ל.

מעשה דאו עיקבא אחות ד"כ ומפרשה

למה אין אומרים הללויה בפסח ?

(10)

תשובות הרשב"א (ח) רלא (11)

רלא) שאלת אם יש טעם למה שאין גומרין את ההלל בכל ימי הפסח כמו בכל ימי החג.

תשובה טעם מבואר יש בזה בפרק שני דערכין (דף י) דאמר רבי יוחנן משמיה דרבי שמעון בן יהוצדק שמנה עשר יום בשנה יחיד גומר את ההלל ואלו הן שמנת ימי החג ושמנת ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב הראשון של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום ס' ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת. ואסרינן מאי שנא בחג דאסרינן כל יומא ומאי שנא בפסח דלא אסרינן כל יומא. והשיבו דחג חלוקין בקרבנותיהן ופסח אין חלוקין בקרבנותיהן.

"שמונה יג) עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל שמונה ימי החג ושמונה ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב (הראשון) של עצרת ובגולה עשרים ואחד תשעה ימי החג ושמונה ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת מאי שנא בחג דאמרי כל יומא ומאי שנא בפסח דלא אמרינן כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהן דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן שבת דחלוקה בקרבנותיה

אמירת תהלים בשעת סכנה

(1)

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס רע אומר אף הקורא בספרים החיצונים והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אבא שאול אומר אף המהגה את השם באותיותיו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה ר' יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעולם הבא שנאמר ויתפלל אליו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו אמרו לו למלכותו השיבו ולא לחיי העולם הבא השיבו ארבעה הדיוטות בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי:

(2)

אסור להתרפאות בדברי תורה. והתלמוד במסכת שבת (דף מ"ו) לאסמא (ד) בת יומא ליומא הכי דרמא מלאך ה' לגיו וגו' שכמתא מלגו:

רבי יהושע בן לוי אמר להו להני קראי וגאני היכי עביד הכי והאמר ר' יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה להגן רשאני ואלא כי אמר אסור דאיכא מכה אי דאיכא מכה אסור ותו לא ותתנן* הלוחש על המכה אין לו חלק לעולם הבא הא איתמר עלה א"ר יוחנן ברוקק שנו לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה:

(3)

יא מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו [ו] בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו. אף על פי שאין הדבר מועיל כלום הואיל ומסובן הוא התירו לו כדי שלא תטרף דעתו עליו: **יב** הלוחש על [ז] המכה וקורא פסוק מן התורה וכן הקורא על התינוק שלא יבעת והמניח ספר תורה או תפילין על הקמן בשביל שיישן. לא די להם שהם בכלל מנחשים וחוברים אלא שהן בכלל הכופרים בתורה שהן עושין דברי תורה רפואת גוף ואינן אלא רפואת נפשות שנאמר ויהי חיים לנפשך. אבל הבריא שקרא פסוקין ומזמור מתהילים כדי שתנן עליו זכות קריאתן וינצל מצרות ומנזקים הרי זה מותר:

ד"ה ומנהג פשוט שכותבים על המזוזה מבחוץ כנגד הריוח שבין פרשה (ז) לפרשה שרי ואין בזה הפסד לפי שהוא מבחוץ. אבל אלו שכותבין מבפנים שמות המלאכים או שמות קדושים או פסוק או חותמות הרי הן בכלל מי שאין להם חלק לעולם הבא. שאלו המפשים לא די להם שבטלו המצוה אלא שע"י מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו כאילו הוא (ז) קמיע של הגיית עצמן במו שעלה על לבם השכל שזהו דבר המהנה בהבלי העולם:

(ח) תיגוק שנפנע כו'. דלו ערך לרשות' ודברי תורה לא ניתן לרשות תגוף אלא לרשות הנפש משל"ב בבריה מחל אלא לכגן מלא יאלב כזה מותר לכגן בד"ם ומטעם זה קורין ק"ש על מטתו לכגן עליו גלילה ודבר פשוט שלם ים סכנת נפשות בהיזוק שנפנע ממותר לשלו לכתרפאות כד"ם כתו ממוזכר בסעיף מ': (מ) אבל לכתוב פסוקים כו'. כמעם כדלוחמא רים מרק כל מהני כותבי ברכות כמורשי מ"ח לפי שלם חטל דליקה בשבת לאור לבלילם ולסעדיה עבורם בשבת ולא על גב מעכשיו כותבין בסידורין ברכות סייעו מעשה עם לעשות לכ' מה מחין

פתחי תשובה

מכלל דדוקא בליבא שבות נמנום. וכ"כ בא' בנ"ע מ' תלק ד' ק"ח דמותר לחוים ב"ח בל לבם מפקבר לילו ולקרות פלוי פסוקים מבים בם שבות נמנום ע"ב ומ' נמנומם מיגון כ"ל מי' ע"ל מבמב דלינו נגון לאגל בבנוד מס"ל בל כך אלא ינישא מס"ם אלא נמנמה מדר בל מיוחדים מאיום מבוכב ינין מלוב ולא לפנין מגולה לא ומלאה ובל"ם שלא ליבן בידיום לא לומחאם לא ליבן ליד מוס אבנם ע"ם:

(8)

יהי רצון קדם תהלים

אם שבת אנו אם יום בלי ואם כן יאמר כמו

יְהִי רָצוֹן כִּלְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הַבּוֹחֵר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וּבְזַרְעוֹ אֲרֵי
הַבּוֹרֵר בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת שֶׁתְּתֵן כְּרוּבִים אֶל קְרִיאַת מִזְמוֹרֵי תְהִלִּים
שֶׁאֶקְרָא כְּאִלּוּ אָדָם דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּעַצְמוֹ וְכוּתוֹ וְזַן עָלֵינוּ וַעֲשֵׂה
לָנוּ זְכוּת פְּסוּקֵי תְהִלִּים וְזְכוּת הַבּוֹחֵרִים וְאוֹתוֹתָם וְקִדּוּשָׁם וְעַמִּים
הַשְּׁבוּת הַיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ תְּכוּת וְכִסְיֵי הַכּוּת לְכַפֵּר פְּשָׁעֵינוּ וַעֲוֹנוֹתֵינוּ
וְחַטֹּאתֵינוּ. וּלְטַהֵר עֲרֵיכָם וּלְהַכְרִית כָּל הַיְּחִים וְהַקּוֹצִים הַסּוֹבְבִים אֶת
הַשּׁוּשָׁנָה הָעֶלְיוֹנָה וּלְהַשִּׁיב אִשָּׁה נְעָרִים עִם הַיְלָדָה בְּאַהֲבָה וְאַחֲוָה וְרֵעוּת
וְכָשֵׁם וְהַשֵּׁיב לָנוּ שִׁפְעַ לְקַבֵּל רוּחַ וְנִשְׁמָה לְטַהֲרֵנוּ מִשְּׁנוֹתֵינוּ וְלִסְלֹחַ מֵחַטֹּאתֵינוּ
וְלִכְפֹּר פְּשָׁעֵינוּ. כְּמוֹ שֶׁכָּלוּת לְדָוִד שֶׁאֵינוֹ מִזְמוֹרִים אֵלּוּ לְפָנֶיךָ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
גַּם יְיָ הֶעֱבִיר חַטָּאתֶךָ לֹא תָמוּת. וְאַל תַּעֲמִידֵנוּ בְּמַעְמָד מָוֶת קָרוֹב וְכָנוּ עַד
מְלֹאת שְׁנוֹתֵינוּ כָּרָאוּי שֶׁעָשִׂיתָ שָׁנָה בְּאוֹפֶן שֶׁיּוּכַל לְהַמְשִׁיךְ אֶת אֲשֶׁר שִׁבְחֵנוּ.
וּזְכוּת דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם זַן עָלֵינוּ וּבְזַרְעוֹ שֶׁתַּאֲרִיךְ אַפְּךָ עַד שֶׁיָּבוֹא
אֵלֶיךָ בְּמַשְׁבֶּרֶת שֶׁלֵּמָה לְפָנֶיךָ וְהַאֲזִינוּ מִרְעֵת הָרָעָה לָנוּ כְּרַחֲמֶיךָ וְהַעֲלֵה אֶת
אֲשֶׁר אֶרְוַוְרְבָּה אֶת אֲשֶׁר אֲכָרֵם וְרָאוּם שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים לְפָנֶיךָ שֶׁעָשָׂה בְּיוֹלֶם מִנְחָה
כָּה נוּכָה לְהַמְשִׁיךְ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁיר וְשִׁבְחָה לְעוֹלָם הַבָּא. וְעַל יְדֵי אֲמִירַת
תְּהִלִּים הַמְעוֹרֵר הַשְּׁבָעַת הַיָּשָׁן לְשִׁיר בְּקוֹל נָעִים שְׁגִיאַת וְתֵן כֹּחוּ הַקָּטָן
נִתְגַּלֶּה הוּד וְהָדָר בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ אָמֵן סֶלָה:

(9)

ולכן אני חבר על הנוסח שאומרים בבית המדרש על
תולת בנות ספרי תהלים שראינו לפנינו בנות
הפסוקים נכנסו ואחרים נעלמו ובו יהיו נכנס אחרים
מהרשים זה ליכם ב אחרי מרגא זה יש דברי בנות
אמרת ולא קראנו ספר תהלים שהמלוה לפנינו
בחתמה יכל ג נראה להתנני בחברי הוד הצלך שמרה
אותם בתפלות עם מרגא להתרבה מבל עת עדה יצוקה
אבל לא נמצאו שנות אמרת מהבי הדשן ישעל שוד אמרה
מרגא ובמרגא יבמרע ודיד ודע מה מבא בספרים שמוהר
לתן ולא להתרצאת ולא הבא להיבא גם תהלים שמו
שמבא מרגא ב אבר לא נראה שמבאין לחלוק על
הדפוסים ויהיה ראה הגדרי מרגיסי ספר תהלים לשנות
הנוסח שהמנהג ומקבלי בחתנות ולא הדראה. ונעלו לרצון
לבני אהרן כל לחיכי לשמר שיהיה הכלך גנו בחתנותו
שהרות הדבר לעצת הדבר שהתנות יתקבלו

את תהלים
לנשים
ראשת שאמרנו
חלק ב
ט"ו

מעשה בעגלה אחת הבא לבית המשפט [א] : בעגלה אחת הבא לבית המשפט [ב]

מעשה ב' אחים הבאים לבית המשפט (א) : אחים אלו הבאים לבית המשפט [ג]

מעשה ג' אחים הבאים לבית המשפט [ד]

מעשה ד' אחים הבאים לבית המשפט [ה]

מעשה ה' אחים הבאים לבית המשפט [ו]

מעשה ו' אחים הבאים לבית המשפט [ז]

מעשה ז' אחים הבאים לבית המשפט [ח]

מעשה ח' אחים הבאים לבית המשפט [ט]

מעשה ט' אחים הבאים לבית המשפט [י]

מעשה י' אחים הבאים לבית המשפט [יא]

מעשה יא' אחים הבאים לבית המשפט [יב]

מעשה יב' אחים הבאים לבית המשפט [יג]

מעשה יג' אחים הבאים לבית המשפט [יד]

מעשה יד' אחים הבאים לבית המשפט [טו]

מעשה טו' אחים הבאים לבית המשפט [טז]

מעשה טז' אחים הבאים לבית המשפט [יז]

מעשה יז' אחים הבאים לבית המשפט [יח]

מעשה יח' אחים הבאים לבית המשפט [יט]

מעשה יט' אחים הבאים לבית המשפט [כ]

מעשה כ' אחים הבאים לבית המשפט [כא]

מעשה כא' אחים הבאים לבית המשפט [כב]

מעשה כב' אחים הבאים לבית המשפט [כג]

מעשה כג' אחים הבאים לבית המשפט [כד]

מעשה כד' אחים הבאים לבית המשפט [כה]

מעשה כה' אחים הבאים לבית המשפט [כו]

מעשה כו' אחים הבאים לבית המשפט [כז]

מעשה כז' אחים הבאים לבית המשפט [כח]

מעשה כח' אחים הבאים לבית המשפט [כט]

מעשה כט' אחים הבאים לבית המשפט [ל]

מעשה ל' אחים הבאים לבית המשפט [לא]

מעשה לא' אחים הבאים לבית המשפט [לב]

מעשה לב' אחים הבאים לבית המשפט [לג]

מעשה לג' אחים הבאים לבית המשפט [לד]

מעשה לד' אחים הבאים לבית המשפט [לה]

מעשה לה' אחים הבאים לבית המשפט [לו]

מעשה לו' אחים הבאים לבית המשפט [לז]

מעשה לז' אחים הבאים לבית המשפט [לח]

מעשה לח' אחים הבאים לבית המשפט [לט]

מעשה לט' אחים הבאים לבית המשפט [מ]

מעשה מ' אחים הבאים לבית המשפט [מא]

מעשה מא' אחים הבאים לבית המשפט [מב]

מעשה מב' אחים הבאים לבית המשפט [מג]

מעשה מג' אחים הבאים לבית המשפט [מד]

מעשה מד' אחים הבאים לבית המשפט [מה]

מעשה מה' אחים הבאים לבית המשפט [מו]

מעשה מו' אחים הבאים לבית המשפט [מז]

מעשה מז' אחים הבאים לבית המשפט [מח]

מעשה מח' אחים הבאים לבית המשפט [מט]

מעשה מט' אחים הבאים לבית המשפט [נ]

מעשה נ' אחים הבאים לבית המשפט [נא]

מעשה נא' אחים הבאים לבית המשפט [נב]

מעשה נב' אחים הבאים לבית המשפט [נג]

מעשה נג' אחים הבאים לבית המשפט [נד]

מעשה נד' אחים הבאים לבית המשפט [נה]

מעשה נה' אחים הבאים לבית המשפט [נו]

מעשה נו' אחים הבאים לבית המשפט [נז]

מעשה נז' אחים הבאים לבית המשפט [נח]

מעשה נח' אחים הבאים לבית המשפט [נט]

מעשה נט' אחים הבאים לבית המשפט [ס]

מעשה ס' אחים הבאים לבית המשפט [סא]

מעשה סא' אחים הבאים לבית המשפט [סב]

מעשה סב' אחים הבאים לבית המשפט [סג]

מעשה סג' אחים הבאים לבית המשפט [סד]

מעשה סד' אחים הבאים לבית המשפט [סה]

מעשה סה' אחים הבאים לבית המשפט [סו]

מעשה סו' אחים הבאים לבית המשפט [סז]

מעשה סז' אחים הבאים לבית המשפט [סח]

מעשה סח' אחים הבאים לבית המשפט [סט]

מעשה סט' אחים הבאים לבית המשפט [ע]

מעשה ע' אחים הבאים לבית המשפט [עא]

מעשה עא' אחים הבאים לבית המשפט [עב]

מעשה עב' אחים הבאים לבית המשפט [עג]

מעשה עג' אחים הבאים לבית המשפט [עד]

מעשה עד' אחים הבאים לבית המשפט [עה]

מעשה עה' אחים הבאים לבית המשפט [עו]

מעשה עו' אחים הבאים לבית המשפט [עז]

מעשה עז' אחים הבאים לבית המשפט [עח]

מעשה עח' אחים הבאים לבית המשפט [עט]

מעשה עט' אחים הבאים לבית המשפט [פ]

מעשה פ' אחים הבאים לבית המשפט [פא]

מעשה פא' אחים הבאים לבית המשפט [פב]

מעשה פב' אחים הבאים לבית המשפט [פג]

מעשה פג' אחים הבאים לבית המשפט [פד]

מעשה פד' אחים הבאים לבית המשפט [פה]

מעשה פה' אחים הבאים לבית המשפט [פו]

מעשה פו' אחים הבאים לבית המשפט [פז]

מעשה פז' אחים הבאים לבית המשפט [פח]

מעשה פח' אחים הבאים לבית המשפט [פט]

מעשה פט' אחים הבאים לבית המשפט [צ]

מעשה צ' אחים הבאים לבית המשפט [צא]

מעשה צא' אחים הבאים לבית המשפט [צב]

מעשה צב' אחים הבאים לבית המשפט [צג]

מעשה צג' אחים הבאים לבית המשפט [צד]

מעשה צד' אחים הבאים לבית המשפט [צה]

מעשה צה' אחים הבאים לבית המשפט [צו]

מעשה צו' אחים הבאים לבית המשפט [צז]

מעשה צז' אחים הבאים לבית המשפט [צח]

מעשה צח' אחים הבאים לבית המשפט [צט]

מעשה צט' אחים הבאים לבית המשפט [ק]

מעשה ק' אחים הבאים לבית המשפט [קא]

מעשה קא' אחים הבאים לבית המשפט [קב]

מעשה קב' אחים הבאים לבית המשפט [קג]

מעשה קג' אחים הבאים לבית המשפט [קד]

מעשה קד' אחים הבאים לבית המשפט [קה]

מעשה קה' אחים הבאים לבית המשפט [קו]

מעשה קו' אחים הבאים לבית המשפט [קז]

מעשה קז' אחים הבאים לבית המשפט [קח]

מעשה קח' אחים הבאים לבית המשפט [קט]

מעשה קט' אחים הבאים לבית המשפט [ר]

מעשה ר' אחים הבאים לבית המשפט [רא]

מעשה רא' אחים הבאים לבית המשפט [רב]

מעשה רב' אחים הבאים לבית המשפט [רג]

מעשה רג' אחים הבאים לבית המשפט [רד]

מעשה רד' אחים הבאים לבית המשפט [רה]

מעשה רה' אחים הבאים לבית המשפט [רו]

מעשה רו' אחים הבאים לבית המשפט [רז]

מעשה רז' אחים הבאים לבית המשפט [רח]

מעשה רח' אחים הבאים לבית המשפט [רט]

מעשה רט' אחים הבאים לבית המשפט [ש]

מעשה ש' אחים הבאים לבית המשפט [שא]

מעשה שא' אחים הבאים לבית המשפט [שב]

מעשה שב' אחים הבאים לבית המשפט [שג]

מעשה שג' אחים הבאים לבית המשפט [שד]

מעשה שד' אחים הבאים לבית המשפט [שה]

מעשה שה' אחים הבאים לבית המשפט [שו]

מעשה שו' אחים הבאים לבית המשפט [שז]

מעשה שז' אחים הבאים לבית המשפט [שח]

מעשה שח' אחים הבאים לבית המשפט [שט]

מעשה שט' אחים הבאים לבית המשפט [ת]

מעשה ת' אחים הבאים לבית המשפט [תא]

מעשה תא' אחים הבאים לבית המשפט [תב]

מעשה תב' אחים הבאים לבית המשפט [תג]

מעשה תג' אחים הבאים לבית המשפט [תד]

מעשה תד' אחים הבאים לבית המשפט [תה]

מעשה תה' אחים הבאים לבית המשפט [תו]

מעשה תו' אחים הבאים לבית המשפט [תז]

מעשה תז' אחים הבאים לבית המשפט [תח]

מעשה תח' אחים הבאים לבית המשפט [תט]

מעשה תט' אחים הבאים לבית המשפט [תי]

מעשה תי' אחים הבאים לבית המשפט [תיא]

מעשה תיא' אחים הבאים לבית המשפט [תיב]

מעשה תיב' אחים הבאים לבית המשפט [תיג]

מעשה תיג' אחים הבאים לבית המשפט [תיד]

מעשה תיד' אחים הבאים לבית המשפט [תיה]

מעשה תיה' אחים הבאים לבית המשפט [תיו]

מעשה תיו' אחים הבאים לבית המשפט [תיז]

מעשה תיז' אחים הבאים לבית המשפט [תיח]

מעשה תיח' אחים הבאים לבית המשפט [תיט]

מעשה תיט' אחים הבאים לבית המשפט [תכ]

מעשה תכ' אחים הבאים לבית המשפט [תכא]

מעשה תכא' אחים הבאים לבית המשפט [תכב]

מעשה תכב' אחים הבאים לבית המשפט [תכג]

מעשה תכג' אחים הבאים לבית המשפט [תכד]

מעשה תכד' אחים הבאים לבית המשפט [תכה]

מעשה תכה' אחים הבאים לבית המשפט [תכו]

מעשה תכו' אחים הבאים לבית המשפט [תכז]

מעשה תכז' אחים הבאים לבית המשפט [תכח]

מעשה תכח' אחים הבאים לבית המשפט [תכט]

מעשה תכט' אחים הבאים לבית המשפט [תל]

מעשה תל' אחים הבאים לבית המשפט [תלא]

מעשה תלא' אחים הבאים לבית המשפט [תלב]

מעשה תלב' אחים הבאים לבית המשפט [תלג]

מעשה תלג' אחים הבאים לבית המשפט [תלד]

מעשה תלד' אחים הבאים לבית המשפט [תלה]

מעשה תלה' אחים הבאים לבית המשפט [תלו]

מעשה תלו' אחים הבאים לבית המשפט [תלז]

מעשה תלז' אחים הבאים לבית המשפט [תלח]

מעשה תלח' אחים הבאים לבית המשפט [תלט]

מעשה תלט' אחים הבאים לבית המשפט [תמ]

מעשה תמ' אחים הבאים לבית המשפט [תמא]

מעשה תמא' אחים הבאים לבית המשפט [תמב]

מעשה תמב' אחים הבאים לבית המשפט [תמג]

מעשה תמג' אחים הבאים לבית המשפט [תמד]

מעשה תמד' אחים הבאים לבית המשפט [תמה]

מעשה תמה' אחים הבאים לבית המשפט [תמו]

מעשה תמו' אחים הבאים לבית המשפט [תמז]

מעשה תמז' אחים הבאים לבית המשפט [תמח]

מעשה תמח' אחים הבאים לבית המשפט [תמט]

מעשה תמט' אחים הבאים לבית המשפט [תנ]

מעשה תנ' אחים הבאים לבית המשפט [תנא]

מעשה תנא' אחים הבאים לבית המשפט [תנב]

מעשה תנב' אחים הבאים לבית המשפט [תנג]

מעשה תנג' אחים הבאים לבית המשפט [תנד]

מעשה תנד' אחים הבאים לבית המשפט [תנה]

מעשה תנה' אחים הבאים לבית המשפט [תנו]

מעשה תנו' אחים הבאים לבית המשפט [תנז]

מעשה תנז' אחים הבאים לבית המשפט [תנח]

מעשה תנח' אחים הבאים לבית המשפט [תנט]

מעשה תנט' אחים הבאים לבית המשפט [תס]

מעשה תס' אחים הבאים לבית המשפט [תסא]

מעשה תסא' אחים הבאים לבית המשפט [תסב]

מעשה תסב' אחים הבאים לבית המשפט [תסג]

מעשה תסג' אחים הבאים לבית המשפט [תסד]

מעשה תסד' אחים הבאים לבית המשפט [תסה]

מעשה תסה' אחים הבאים לבית המשפט [תסו]

מעשה תסו' אחים הבאים לבית המשפט [תסז]

מעשה תסז' אחים הבאים לבית המשפט [תסח]

מעשה תסח' אחים הבאים לבית המשפט [תסט]

מעשה תסט' אחים הבאים לבית המשפט [תע]

מעשה תע' אחים הבאים לבית המשפט [תעא]

מעשה תעא' אחים הבאים לבית המשפט [תעב]

מעשה תעב' אחים הבאים לבית המשפט [תעג]

מעשה תעג' אחים הבאים לבית המשפט [תעד]

מעשה תעד' אחים הבאים לבית המשפט [תעה]

מעשה תעה' אחים הבאים לבית המשפט [תעו]

מעשה תעו' אחים הבאים לבית המשפט [תעז]

מעשה תעז' אחים הבאים לבית המשפט [תעח]

מעשה תעח' אחים הבאים לבית המשפט [תעט]

מעשה תעט' אחים הבאים לבית המשפט [תפ]

מעשה תפ' אחים הבאים לבית המשפט [תפא]

מעשה תפא' אחים הבאים לבית המשפט [תפב]

מעשה תפב' אחים הבאים לבית המשפט [תפג]

מעשה תפג' אחים הבאים לבית המשפט [תפד]

מעשה תפד' אחים הבאים לבית המשפט [תפה]

מעשה תפה' אחים הבאים לבית המשפט [תפו]

מעשה תפו' אחים הבאים לבית המשפט [תפז]

מעשה תפז' אחים הבאים לבית המשפט [תפח]

מעשה תפח' אחים הבאים לבית המשפט [תפט]

מעשה תפט' אחים הבאים לבית המשפט [תפי]

מעשה תפי' אחים הבאים לבית המשפט [תפיא]

מעשה תפיא' אחים הבאים לבית המשפט [תפיב]

מעשה תפיב' אחים הבאים לבית המשפט [תפיג]

מעשה תפיג' אחים הבאים לבית המשפט [תפיד]

מעשה תפיד' אחים הבאים לבית המשפט [תפיה]

מעשה תפיה' אחים הבאים לבית המשפט [תפיו]

מעשה תפיו' אחים הבאים לבית המשפט [תפיז]

מעשה תפיז' אחים הבאים לבית המשפט [תפיח]

מעשה תפיח' אחים הבאים לבית המשפט [תפיט]

מעשה תפיט' אחים הבאים לבית המשפט [תפכ]

מעשה תפכ' אחים הבאים לבית המשפט [תפכא]

מעשה תפכא' אחים הבאים לבית המשפט [תפכב]

מעשה תפכב' אחים הבאים לבית המשפט [תפכג]

מעשה תפכג' אחים הבאים לבית המשפט [תפכד]

מעשה תפכד' אחים הבאים לבית המשפט [תפכה]

מעשה תפכה' אחים הבאים לבית המשפט [תפכו]

מעשה תפכו' אחים הבאים לבית המשפט [תפכז]

מעשה תפכז' אחים הבאים לבית המשפט [תפכח]

מעשה תפכח' אחים הבאים לבית המשפט [תפכט]

מעשה תפכט' אחים הבאים לבית המשפט [תפל]

מעשה תפל' אחים הבאים לבית המשפט [תפלא]

מעשה תפלא' אחים הבאים לבית המשפט [תפלב]

מעשה תפלב' אחים הבאים לבית המשפט [תפלג]

מעשה תפלג' אחים הבאים לבית המשפט [תפלד]

מעשה תפלד' אחים הבאים לבית המשפט [תפלה]

מעשה תפלה' אחים הבאים לבית המשפט [תפלו]

מעשה תפלו' אחים הבאים לבית המשפט [תפלז]

מעשה תפלז' אחים הבאים לבית המשפט [תפלח]

מעשה תפלח' אחים הבאים לבית המשפט [תפלט]

מעשה תפלט' אחים הבאים לבית המשפט [תפמ]

מעשה תפמ' אחים הבאים לבית המשפט [תפמא]

מעשה תפמא' אחים הבאים לבית המשפט [תפמב]

מעשה תפמב' אחים הבאים לבית המשפט [תפמג]

מעשה תפמג' אחים הבאים לבית המשפט [תפמד]

מעשה תפמד' אחים הבאים לבית המשפט [תפמה]

מעשה תפמה' אחים הבאים לבית המשפט [תפמו]

מעשה תפמו' אחים הבאים לבית המשפט [תפמז]

מעשה תפמז' אחים הבאים לבית המשפט [תפמח]

מעשה תפמח' אחים הבאים לבית המשפט [תפמט]

מעשה תפמט' אחים הבאים לבית המשפט [תפנ]

מעשה תפנ' אחים הבאים לבית המשפט [תפנא]

מעשה תפנא' אחים הבאים לבית המשפט [תפנב]

מעשה תפנב' אחים הבאים לבית המשפט [תפנג]

מעשה תפנג' אחים הבאים לבית המשפט [תפנד]

מעשה תפנד' אחים הבאים לבית המשפט [תפנה]

מעשה תפנה' אחים הבאים לבית המשפט [תפנו]

מעשה תפנו' אחים הבאים לבית המשפט [תפנז]

מעשה תפנז' אחים הבאים לבית המשפט [תפנח]

מעשה תפנח' אחים הבאים לבית המשפט [תפנט]

מעשה תפנט' אחים הבאים לבית המשפט [תפס]

מעשה תפס' אחים הבאים לבית המשפט [תפסא]

מעשה תפסא' אחים הבאים לבית המשפט [תפסב]

מעשה תפסב' אחים הבאים לבית המשפט [תפסג]

מעשה תפסג' אחים הבאים לבית המשפט [תפסד]

מעשה תפסד' אחים הבאים לבית המשפט [תפסה]

מעשה תפסה' אחים הבאים לבית המשפט [תפסו]

מעשה תפסו' אחים הבאים לבית המשפט [תפסז]

מעשה תפסז' אחים הבאים לבית המשפט [תפסח]

מעשה תפסח' אחים הבאים לבית המשפט [תפסט]

מעשה תפסט' אחים הבאים לבית המשפט [תפע]

מעשה תפע' אחים הבאים לבית המשפט [תפעא]

מעשה תפעא' אחים הבאים לבית המשפט [תפעב]

מעשה תפעב' אחים הבאים לבית המשפט [תפעג]

מעשה תפעג' אחים הבאים לבית המשפט [תפעד]

מעשה תפעד' אחים הבאים לבית המשפט [תפעה]

מעשה תפעה' אחים הבאים לבית המשפט [תפעו]

מעשה תפעו' אחים הבאים לבית המשפט [תפעז]

מעשה תפעז' אחים הבאים לבית המשפט [תפעח]

מעשה תפעח' אחים הבאים לבית המשפט [תפעט]

מעשה תפעט' אחים הבאים לבית המשפט [תפפ]

מעשה תפפ' אחים הבאים לבית המשפט [תפפא]

מעשה תפפא' אחים הבאים לבית המשפט [תפפב]

מעשה תפפב' אחים הבאים לבית המשפט [תפפג]

מעשה תפפג' אחים הבאים לבית המשפט [תפפד]

מעשה תפפד' אחים הבאים לבית המשפט [תפפה]

מעשה תפפה' אחים הבאים לבית המשפט [תפפו]

מעשה תפפו' אחים הבאים לבית המשפט [תפפז]

מעשה תפפז' אחים הבאים לבית המשפט [תפפח]

מעשה תפפח' אחים הבאים לבית המשפט [תפפט]

מעשה תפפט' אחים הבאים לבית המשפט [תפצ]

מעשה תפצ' אחים הבאים לבית המשפט [תפצא]

מעשה תפצא' אחים הבאים לבית המשפט [תפצב]

מעשה תפצב' אחים הבאים לבית המשפט [תפצג]

מעשה תפצג' אחים הבאים לבית המשפט [תפצד]

מעשה תפצד' אחים הבאים לבית המשפט [תפצה]

מעשה תפצה' אחים הבאים לבית המשפט [תפצו]

מעשה תפצו' אחים הבאים לבית המשפט [תפצז]

מעשה תפצז' אחים הבאים לבית המשפט [תפצח]

מעשה תפצח' אחים הבאים לבית המשפט [תפצט]

מעשה תפצט' אחים הבאים לבית המשפט [תפק]

מעשה תפק' אחים הבאים לבית המשפט [תפקא]

מעשה תפקא' אחים הבאים לבית המשפט [תפקב]

מעשה תפקב' אחים הבאים לבית המשפט [תפקג]

מעשה תפקג' אחים הבאים לבית המשפט [תפקד]

מעשה תפקד' אחים הבאים לבית המשפט [תפקה]

מעשה תפקה' אחים הבאים לבית המשפט [תפקו]

מעשה תפקו' אחים הבאים לבית המשפט [תפקז]

מעשה תפקז' אחים הבאים לבית המשפט [תפקח]

מעשה תפקח' אחים הבאים לבית המשפט [תפקט]

מעשה תפקט' אחים הבאים לבית המשפט [תפר]

מעשה תפר' אחים הבאים לבית המשפט [תפרא]

מעשה תפרא' אחים הבאים לבית המשפט [תפרב]

מעשה תפרב' אחים הבאים לבית המשפט [תפרג]

מעשה תפרג' אחים הבאים לבית המשפט [תפרד]

מעשה תפרד' אחים הבאים לבית המשפט [תפרה]

מעשה תפרה' אחים הבאים לבית המשפט [תפרו]

מעשה תפרו' אחים הבאים לבית המשפט [תפרז]

מעשה תפרז' אחים הבאים לבית המשפט [תפרח]

מעשה תפרח' אחים הבאים לבית המשפט [תפרט]

מעשה תפרט' אחים הבאים לבית המשפט [תפש]

מעשה תפש' אחים הבאים לבית המשפט [תפשא]

מעשה תפשא' אחים הבאים לבית המשפט [תפשב]

מעשה תפשב' אחים הבאים לבית המשפט [תפשג]

מעשה תפשג' אחים הבאים לבית המשפט [תפשד]

מעשה תפשד' אחים הבאים לבית המשפט [תפשה]

מעשה תפשה' אחים הבאים לבית המשפט [תפשו]

מעשה תפשו' אחים הבאים לבית המשפט [תפשז]

מעשה תפשז' אחים הבאים לבית המשפט [תפשח]

מעשה תפשח' אחים הבאים לבית המשפט [תפשט]

מעשה תפשט' אחים הבאים לבית המשפט [תפת]

מעשה תפת' אחים הבאים לבית המשפט [תפתא]

מעשה תפתא' אחים הבאים לבית המשפט [תפתב]

מעשה תפתב' אחים הבאים לבית המשפט [תפתג]

מעשה תפתג' אחים הבאים לבית המשפט [תפתד]

מעשה תפתד' אחים הבאים לבית המשפט [תפתה]

מעשה תפתה' אחים הבאים לבית המשפט [תפתו]

מעשה תפתו' אחים הבאים לבית המשפט [תפתז]

מעשה תפתז' אחים הבאים לבית המשפט [תפתח]

מעשה תפתח' אחים הבאים לבית המשפט [תפתט]

מעשה תפתט' אחים הבאים לבית המשפט [תפי]

מעשה תפי' אחים הבאים לבית המשפט [תפיא]

מעשה תפיא' אחים הבאים לבית המשפט [תפיב]

מעשה תפיב' אחים הבאים לבית המשפט [תפיג]

מעשה תפיג' אחים הבאים לבית המשפט [תפיד]

מעשה תפיד' אחים הבאים לבית המשפט [תפיה]

מעשה תפיה' אחים הבאים לבית המשפט [תפיו]

מעשה תפיו' אחים הבאים לבית המשפט [תפיז]

מעשה תפיז' אחים הבאים לבית המשפט [תפיח]

מעשה תפיח' אחים הבאים לבית המשפט [תפיט]

מעשה תפיט' אחים הבאים לבית המשפט [תפכ]

מעשה תפכ' אחים הבאים לבית המשפט [תפכא]

מעשה תפכא' אחים הבאים לבית המשפט [תפכב]

מעשה תפכב' אחים הבאים לבית המשפט [תפכג]

מעשה תפכג' אחים הבאים לבית המשפט [תפכד]

מעשה תפכד' אחים הבאים לבית המשפט [תפכה]

מעשה תפכה' אחים הבאים לבית המשפט [תפכו]

מעשה תפכו' אחים הבאים לבית המשפט [תפכז]

מעשה תפכז' אחים הבאים לבית המשפט [תפכח]

מעשה תפכח' אחים הבאים לבית המשפט [תפכט]

מעשה תפכט' אחים הבאים לבית המשפט [תפל]

מעשה תפל' אחים הבאים לבית המשפט [תפלא]

מעשה תפלא' אחים הבאים לבית המשפט [תפלב]

מעשה תפלב' אחים הבאים לבית המשפט [תפלג]

מעשה תפלג' אחים הבאים לבית המשפט [תפלד]

מעשה תפלד' אחים הבאים לבית המשפט [תפלה]

מעשה תפלה' אחים הבאים לבית המשפט [תפלו]

מעשה תפלו' אחים הבאים לבית המשפט [תפלז]

מעשה תפלז' אחים הבאים לבית המשפט [תפלח]

מעשה תפלח' אחים הבאים לבית המשפט [תפלט]

מעשה תפלט' אחים הבאים לבית המשפט [תפמ]

מעשה תפמ' אחים הבאים לבית המשפט [תפמא]

מעשה תפמא' אחים הבאים לבית המשפט [תפמב]

מעשה תפמב' אחים הבאים לבית המשפט [תפמג]

מעשה תפמג' אחים הבאים לבית המשפט [תפמד]

מעשה תפמד' אחים הבאים לבית המשפט [תפמה]

מעשה תפמה' אחים הבאים לבית המשפט [תפמו]

מעשה תפמו' אחים הבאים לבית המשפט [תפמז]

מעשה תפמז' אחים הבאים לבית המשפט [תפמח]

מעשה תפמח' אחים הבאים לבית המשפט [תפמט]

מעשה תפמט' אחים הבאים לבית המשפט [תפנ]

מעשה תפנ' אחים הבאים לבית המשפט [תפנא]

מעשה תפנא' אחים הבאים לבית המשפט [תפנב]

מעשה תפנב' אחים הבאים לבית המשפט [תפנג]

מעשה תפנג' אחים הבאים לבית המשפט [תפנד]

מעשה תפנד' אחים הבאים לבית המשפט [תפנה]

מעשה תפנה' אחים הבאים לבית המשפט [תפנו]

מעשה תפנו' אחים הבאים לבית המשפט [תפנז]

מעשה תפנז' אחים הבאים לבית המשפט [תפנח]

מעשה תפנח' אחים הבאים לבית המשפט [תפנט]

מעשה תפנט' אחים הבאים לבית המשפט [תפס]

מעשה תפס' אחים הבאים לבית המשפט [תפסא]

מעשה תפסא' אחים הבאים לבית המשפט [תפסב]

מעשה תפסב' אחים הבאים לבית המשפט [תפסג]

מעשה תפסג' אחים הבאים לבית המשפט [תפסד]

מעשה תפסד' אחים הבאים לבית המשפט [תפסה]

מעשה תפסה' אחים הבאים לבית המשפט [תפסו]

מעשה תפסו' אחים הבאים לבית המשפט [תפסז]

מעשה תפסז' אחים הבאים לבית המשפט [תפסח]

מעשה תפסח' אחים הבאים לבית המשפט [תפסט]

מעשה תפסט' אחים הבאים לבית המשפט [תפע]

מעשה תפע' אחים הבאים לבית המשפט [תפעא]

מעשה תפעא' אחים הבאים לבית המשפט [תפעב]

מעשה תפעב' אחים הבאים לבית המשפט [תפעג]

מעשה תפעג' אחים הבאים לבית המשפט [תפעד]

מעשה תפעד' אחים הבאים לבית המשפט [תפעה]

מעשה תפעה' אחים הבאים לבית המשפט [תפעו]

מעשה תפעו' אחים הבאים לבית המשפט [תפעז]

מעשה תפעז' אחים הבאים לבית המשפט [תפעח]

מעשה תפעח' אחים הבאים לבית המשפט [תפעט]

מעשה תפעט' אחים הבאים לבית המשפט [תפפ]

מעשה תפפ' אחים הבאים לבית המשפט [תפפא]

מעשה תפפא' אחים הבאים לבית המשפט [תפפב]

מעשה תפפב' אחים הבאים לבית המשפט [תפפג]

מעשה תפפג' אחים הבאים לבית המשפט [תפפד]

מעשה תפפד' אחים הבאים לבית המשפט [תפפה]

מעשה תפפה' אחים הבאים לבית המשפט [תפפו]

מעשה תפפו' אחים הבאים לבית המשפט [תפפז]

מעשה תפפז' אחים הבאים לבית המשפט [תפפח]

מעשה תפפח' אחים הבאים לבית המשפט [תפפט]

מעשה תפפט' אחים הבאים לבית המשפט [תפצ]

מעשה תפצ' אחים הבאים לבית המשפט [תפצא]

מעשה תפצא' אחים הבאים לבית המשפט [תפצב]

מעשה תפצב' אחים הבאים לבית המשפט [תפצג]

מעשה תפצג' אחים הבאים לבית המשפט [תפצד]

מעשה תפצד' אחים הבאים לבית המשפט [תפצה]

מעשה תפצה' אחים הבאים לבית המשפט [תפצו]

מעשה תפצו' אחים הבאים לבית המשפט [תפצז]

מעשה תפצז' אחים הבאים לבית המשפט [תפצח]

מעשה תפצח' אחים הבאים לבית המשפט [תפצט]

מעשה תפצט' אחים הבאים לבית המשפט [תפק]

מעשה תפק' אחים הבאים לבית המשפט [תפקא]

מעשה תפקא' אחים הבאים לבית המשפט [תפקב]

מעשה תפקב' אחים הבאים לבית המשפט [תפקג]

מעשה תפקג' אחים הבאים לבית המשפט [תפקד]

מעשה תפקד' אחים הבאים לבית המשפט [תפקה]

מעשה תפקה' אחים הבאים לבית המשפט [תפקו]

מעשה תפקו' אחים הבאים לבית המשפט [תפקז]

מעשה תפקז' אחים הבאים לבית המשפט [תפקח]

מעשה תפקח' אחים הבאים לבית המשפט [תפקט]

מעשה תפקט' אחים הבאים לבית המשפט [תפר]

מעשה תפר' אחים הבאים לבית המשפט [תפרא]

מעשה תפרא' אחים הבאים לבית המשפט [תפרב]

מעשה תפרב' אחים הבאים לבית המשפט [תפרג]

מעשה תפרג' אחים הבאים לבית המשפט [תפרד]

מעשה תפרד' אחים הבאים לבית המשפט [תפרה]

מעשה תפרה' אחים הבאים לבית המשפט [תפרו]

מעשה תפרו' אחים הבאים לבית המשפט [תפרז]

מעשה תפרז' אחים הבאים לבית המשפט [תפרח]

מעשה תפרח' אחים הבאים לבית המשפט [תפרט]

מעשה תפרט' אחים הבאים לבית המשפט [תפש]

מעשה תפש' אחים הבאים לבית המשפט [תפשא]

מעשה תפשא' אחים הבאים לבית המשפט [תפשב]

מעשה תפשב' אחים הבאים לבית המשפט [תפשג]

מעשה תפשג' אחים הבאים לבית המשפט [תפשד]

מעשה תפשד' אחים הבאים לבית המשפט [תפשה]

מעשה תפשה' אחים הבאים לבית המשפט [תפשו]

מעשה תפשו' אחים הבאים לבית המשפט [תפשז]

מעשה תפשז' אחים הבאים לבית המשפט [תפשח]

מעשה תפשח' אחים הבאים לבית המשפט [תפשט]

מעשה תפשט' אחים הבאים לבית המשפט [תפת]

מעשה תפת' אחים הבאים לבית המשפט [תפתא]

מעשה תפתא' אחים הבאים לבית המשפט [תפתב]

מעשה תפתב' אחים הבאים לבית המשפט [תפתג]

מעשה תפתג' אחים הבאים לבית המשפט [תפתד]

מעשה תפתד' אחים הבאים לבית המשפט [תפתה]

מעשה תפתה' אחים הבאים לבית המשפט [תפתו]

מעשה תפתו' אחים הבאים לבית המשפט [תפתז]

מעשה תפתז' אחים הבאים לבית המשפט [תפתח]

מעשה תפתח' אחים הבאים לבית המשפט [תפתט]

מעשה תפתט' אחים הבאים לבית המשפט [תפי]

מעשה תפי' אחים הבאים לבית המשפט [תפיא]

מעשה תפיא' אחים הבאים לבית המשפט [תפיב]

מעשה תפיב' אחים הבאים לבית המשפט [תפיג]

מעשה תפיג' אחים הבאים לבית המשפט [תפיד]

מעשה תפיד' אחים הבאים לבית המשפט [תפיה]

מעשה תפיה' אחים הבאים לבית המשפט [תפיו]

מעשה תפיו' אחים הבאים לבית המשפט [תפיז]

מעשה תפיז' אחים הבאים לבית המשפט [תפיח]

מעשה תפיח' אחים הבאים לבית המשפט [תפיט]

מעשה תפיט' אחים הבאים לבית המשפט [תפכ]

מעשה תפכ' אחים הבאים לבית המשפט [תפכא]

מעשה תפכא' אחים הבאים לבית המשפט [תפכב]

מעשה תפכב' אחים הבאים לבית המשפט [תפכג]

מעשה תפכג' אחים הבאים לבית המשפט [תפכד]

מעשה תפכד' אחים הבאים לבית המשפט [תפכה]

מעשה תפכה' אחים הבאים לבית המשפט [תפכו]

מעשה תפכו' אחים הבאים לבית המשפט [תפכז]

מעשה תפכז' אחים הבאים לבית המשפט [תפכח]

מעשה תפכח' אחים הבאים לבית המשפט [תפכט]

מעשה תפכט' אחים הבאים לבית המשפט [תפל]

מעשה תפל' אחים הבאים לבית המשפט [תפלא]

מעשה תפלא' אחים הבאים לבית המשפט [תפלב]

מעשה תפלב' אחים הבאים לבית המשפט [תפלג]

מעשה תפלג' אחים הבאים לבית המשפט [תפלד]

מעשה תפלד' אחים הבאים לבית המשפט [תפלה]

מעשה תפלה' אחים הבאים לבית המשפט [תפלו]

מעשה תפלו' אחים הבאים לבית המשפט [תפלז]

מעשה תפלז' אחים הבאים לבית המשפט [תפלח]

מעשה תפלח' אחים הבאים לבית המשפט [תפלט]

מעשה תפלט' אחים הבאים לבית המשפט [תפמ]

מעשה תפמ' אחים הבאים לבית המשפט [תפמא]

מעשה תפמא' אחים הבאים לבית המשפט [תפמב]

מעשה תפמב' אחים הבאים לבית המשפט [תפמג]

מעשה תפמג' אחים הבאים לבית המשפט [תפמד]

מעשה תפמד' אחים הבאים לבית המשפט [תפמה]

מעשה תפמה' אחים הבאים לבית המשפט [תפמו]

מעשה תפמו' אחים הבאים לבית המשפט [תפמז]

מעשה תפמז' אחים הבאים לבית המשפט [תפמח]

מעשה תפמח' אחים הבאים לבית המשפט [תפמט]

מעשה תפמט' אחים הבאים לבית המשפט [תפנ]

מעשה תפנ' אחים הבאים לבית המשפט [תפנא]

**מע

Shimshon Raphael Hirsch

PSALM XLIX

1) To Him Who grants victory, a Psalm of the sons of Korah.

2) Hear this, all you nations, give ear, all you inhabitants of the fleeting world.

מט 1) לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃

2) שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד׃

PSALM XLIX

V. 1. The songs of the sons of Korah which we have read up to this point all had themes that applied specifically to the Jewish nation. The content of Psalm 49, however, which is the final hymn in this group of songs set down by "the sons of Korah," has equal significance for all of mankind. Its theme is the relationship of man's material possessions to his moral and spiritual task in life. It is only by fulfilling this task during his stay on earth and by employing all his physical and material resources as means to this end that man can rescue his spiritual existence so that it will reach beyond the fleeting span on earth and enter into immortality when his body dies. If, however, he should fail to recognize his true purpose in life, and if he should regard the acquisition of material wealth as an end in itself and as his main goal on earth, then he will forfeit immortality both here below and in Heaven above, and his existence will not continue beyond the grave. In this psalm, the "sons of Korah" call upon all the communities of men as well as upon all individuals irrespective of class and social position, to take this truth to heart. This is one basic truth which no one can afford to dismiss lightly.

V. 2. שמעו וגו'. שמעו expresses the command not to "close our ears" to the message which this psalm seeks to convey to us. האזינו summons us to "incline our ears" in order to accept the teaching offered, for no other reason but that we feel a need for it. The ability to properly evaluate the true worth of material wealth, without overrating it, is indeed of great importance for the nations of mankind, but it is absolutely indispensable to the individual if he is to fulfill his purpose in life. For it is the individuals that are really and truly ישבי חלד, literally, the inhabitants of a world that is subject to the "rust" of decay. The entire physical world, in and through which their lives spring forth and develop, is constantly susceptible to the effect of decay. Therefore, above all, it is necessary for mortal man to understand the true worth of the material goods which are his portion in this transitory world (חלד see Psalm 39:6).

3) Sons of man and sons of men alike, rich and poor together.

4) My mouth desires to utter what is in accordance with wisdom, and the meditation of my heart what is seemly to understanding.

5) I myself will incline my ear to the parable; I shall solve my riddle myself upon the harp.

3) גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן׃

4) פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהֲגִיגוֹת לִבִּי תְבוּנוֹת׃

5) אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃

V. 3. גם בני וגו'. בני איש are people who derive some advantage through the fact that they can trace back their ancestry to men of distinction, who pride themselves and are respected not because of any merit of their own but because of the achievements of some distinguished ancestor. בני אדם includes the vast majority who lack such "pedigree." The message which this psalm seeks to convey is of equally great importance for both the former and the latter category of human beings. For power and wealth are overrated and worshipped not only by those who possess them, but to the same extent — if not even more so — by those who lack them. It is precisely to those that are not endowed with great wealth that Psalm 49 seeks to bring the proper understanding of the position actually occupied by such outer trappings of power.

V. 4. פי וגו'. It is not חכמה and תבונה. Such a statement would be too presumptuous, for it would imply a perfection of חכמה and תבונה which exists only as an ideal. חכמות and תבונות are in the plural and express the same thought as do the feminine plural forms such as גדיקות, גדיכות, גדולות etc.; i. e. things indicating the concept of חכמה and תבונה, things that are produced by wisdom and understanding, things that are appropriate to these virtues. This feminine plural form indicates a unitary concept. It is wisdom in the multiplicity of its concrete application. See also Prov. 1:20, 9:1. חכמות are the teachings of wisdom as explicitly given, and תבונות are the inferences that are to be drawn from the former (see Gen. 41:33).

V. 5. אטה וגו'. "This understanding," says the psalmist, "was not derived from my own wisdom. Exalted by Divine inspiration, it is to a higher Voice that I listen, and that which ordinarily would seem a 'riddle' to me seems plain and clear to my mind when the strains of my harp bring me exaltation." The riddle is "a closed book" to the mind, a "book" which the solution "opens"; therefore the word פתח is used to indicate the concept

6) לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן
עֲקֵבַי יְסֹבְבֵנִי:

6) Wherefore should I fear in the days of evil, when the iniquity [I trod upon with] my heels surrounds me?

of "solving." Verse 6 tells of the riddle that troubled the psalmist and the answer which he found with the aid of his harp.

V. 6. למה אירא וגו'. The statement אל תירא כי יעשר איש in Verse 17 would indicate that the "fear" to which reference is made in Verse 6 is not caused by dread of physical peril. The reason for the psalmist's alarm was the fear that he might fail to fulfill his true purpose in life. The cause of his uneasiness was the realization that he had received only a very meager portion of those material possessions the acquisition and attainment of which most others regard as the sole goal and purpose of their existence on earth. If one takes such a view of life, then, of course, the question of man's destiny on earth seems a difficult riddle indeed. If the destiny and therefore the value of each human life is in direct relation to the amount of tangible earthly goods acquired, then man has little control over whether or not he fulfills his destiny and only a minute fraction of humanity could succeed in doing so. If this were indeed so, then of course he on whom fortune has turned its back, as it were, could be justified in fearing that, once he is deprived of the tangible wealth that the earth has to offer, his life will also lose its real worth. However, we are told in this psalm as follows: "Why should I have such fears at times when my material fortunes seem low, when עון עקבי יסבני?" We do not have here עון, מעמי, רגלי, a statement which would indicate a sin that lies before us as we walk upon the path through life, a sin which we commit consciously and on purpose. Instead, the psalm speaks of עון עקבי, sins that "lie behind our heels," which we overlook as we go through life, wrongs that we have done due to carelessness and levity. (Cf. Comm. to Deut. 7:12). Viewing life with a more mature outlook gained from the inspiration of his song, the psalmist has come to see that ימי רע, the "evil days," when happiness has fled, mostly come upon those who have sinned, not on purpose, deliberately or because of evil intention, but simply because of the lack of a sense of duty which should have led them to weigh carefully every step of life's journey. It is upon men such as this that the Lord brings sad days, in order to summon them to earnest introspection and to train them to be more attentive to their duty. It is only people who are still capable of profiting by such training that receive God's chastisement, for "Whom the Lord loves, He corrects and wishes to make him worthy of His favor, like a father would his son" (Prov. 3:12), while those who are incorrigible are left in a state

7) הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב
עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ:

7) As for those that put their trust in their wealth and glory in the multitude of their riches,

8) אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־
יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ:

8) And yet not one of them will redeem his brother with it and thus does not give to God his ransom,

9) וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל
לְעוֹלָם:

9) For them the redemption of their own soul is too costly and it shall cease to be forever.

10) וְיִחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה
הַשָּׁחַת:

10) And yet he desires to live on in eternity; he does not wish to see decay.

of apparently unclouded happiness. Having come to understand this, the psalmist no longer fears that his life will lose any of its true value merely because he is poor in worldly goods as compared to other men, and he gives his reasons for this newly-gained peace of mind in Verses 7, 8 and 9.

V. 7, 8, 9. הבטחים וגו'. The psalmist now speaks of those who know no fear not because they have faith in God but because they place their trust in their material possessions. They measure the value of their lives, that is, "the emanation of their personalities," only in terms of the abundance of their tangible wealth. They use their possessions only for selfish purposes and not as a means toward the end of fulfilling their duty. They fail to employ their riches to free their fellowmen from want and care, and so neglect to pay God the "ransom due Him for their own souls" (See Commentary to Exod. 30:12). Their own happiness is too precious for them, and they have scant concern for the welfare of others. They love their money more than they do their own souls. They cannot bring themselves to "redeem" their souls from that destruction which shall be the fate of all those whose lives have been devoted only to selfish gains and pleasures. In thanksgiving for their prosperity, they should have given some contribution commensurate with their wealth and ability toward the advancement of the welfare of their fellow men, but they have sadly failed to do so. Because they have neglected this duty, וחדל נפשם לעולם, "their soul shall cease to be." They have done nothing to insure the perpetuation of their souls for all the times to come. חדל see Psalm 39:6.

V. 10. ויחי עוד וגו'. And yet his immortality after death is not a matter of indifference to him by any means; he loves life and shudders at the thought that he might rot away in the grave.

11) כִּי יִרְאֶה חֲכָמִים יָמוּתוּ
יַחַד כְּסִיל וּבָעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ
לַאֲחֵרִים חֵילָם:

11) He sees wise men die, the fools and the senseless perish altogether and leave their wealth to others.

12) קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם
מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם
עַל אֲדָמוֹת:

12) And yet they think that their houses are forever, their dwelling-places from generation to generation, for they have proclaimed their names throughout the lands.

13) וְאָדָם בִּיקָר בַּלִּילִן נִמְשָׁל
כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ:

13) But man with all his honor will not outlast the night, if he is like the beasts that fall silent.

V. 11, 12. כי יראה וגו'. כסיל ובער. See Comm. to Gen. 45:17. "Indeed, this man dreams of living on here below even after his death." He can see that neither wisdom nor folly can safeguard a mortal from death. He has seen ample proof that all men must die one day and leave their wealth to others. And yet he and those of like mind still believe that, even though they may have to die and leave their riches behind for others to enjoy, their houses "are forever." They think that their wealth and the homes which they had built and established, but which, as a matter of fact, had been given them by God only as משכנותם for temporary sojourn, would serve to perpetuate their names and their fame to posterity forevermore. קראו בשמותם על אדמות. קרא is used to denote "proclaiming a name aloud," particularly as in קרא בשם אלקי. Here, too, the meaning is, "For have they not spread their names far and wide over the earth?" They are known throughout the world as "the wealthy," "the great" and "the mighty," and therefore they think that, as such, their names should live on forever.

V. 13. ואדם וגו'. But man, with all the outward trappings of glory and honor, and with all the power, greatness and riches that he may have acquired in his lifetime, will never outlast the night of death if, with all his wealth, he has not been better than the dumb animal. If he has not really lived but merely existed, like an animal which lives only for the pursuit and enjoyment of its own pleasure, reproduces and then dies and "falls silent," then he has no claim whatever to immortality. The literal meaning of נדמו is "to be made similar"; that is, the animal that dies disintegrates and, losing its separate identity, it is absorbed into the surrounding elements. See Commentary to Gen. 1:26, Exod. 15:16. A life spent in unmitigated

14) זֶה דַרְכָּם כֶּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם
בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה:

14) This is their way; their folly remains with them, and their descendants approve of it with that which they have learned from their mouths. [Selah]. —

15) כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שָׁתוּ מָוֶת יִרְעֵם
וְיִרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצוּרָם
לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזֶּבֻל לוֹ: תהלים ק׳

15) Like sheep they are turned toward the grave; death shall be their shepherd, while the upright shall have overcome them in the morning and their spirit is destined to endure beyond the grave so that it shall not remain their dwelling-place.

---

egotism will never be rewarded by continued life after death, either in this world or in the next.

V. 14. זה דרכם וגו'. כסל is the folly to which they have held fast despite the experience they have gathered. See Commentary to Gen. 45:7. ואחריהם בפיהם ירצו: "Their descendants approve 'of it'," or, it may be that the ending הם refers to "their fathers." פה is often employed to denote not simply the mouth, but that which the mouth has uttered, as in נשאלה את פיה (Gen. 24:57). מרי ה' as in מרי את מרי ה' (Deut. 1:26) and elsewhere. Here, too, the thought is, "they give this way of life their unqualified approval with the utterances they have learned from their fathers."

V. 15. כצאן וגו'. שתו is in the active mood, as in שתו בשמים פיהם (Psalm 73:22). Even if no object is added, as in שות שתו השערה (Isaiah 22:7), it would mean, "to direct one's way to a certain place." The grave was not originally appointed as their final destination. They have turned their steps toward the grave by means of their own sinful lives. מות ירעם. Death, like a shepherd, follows all those who wallow in abundance and lead a life of dissipation on earth. Death allows them to graze in the pasture of life until, gorged and fattened, they fall victim to decay.

וירדו בם וגו'. רדו (see Commentary to Gen. 1:26) means "to subdue" something, to retain a person or thing in one's power, "to rule." Therefore בם cannot very well refer to the בוטחים על חילם etc., described in the foregoing. The relationship of the ישרים to the latter is by no means such that one could say that the wicked have been subdued by the righteous. Even if, in the final analysis, we should want to designate the ישרים as the champions in the race of life, we could not very well express this thought

16) אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה׃

16) But God will redeem my soul from the power of the grave by taking me to Himself. [Selah].—

17) אַל־תִּירָא כְּכִי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃

17) Therefore be not afraid when one waxes rich, when the splendor of his house is increased,

18) כִּי־לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃

18) For when he dies, he shall carry nothing with him; his splendor shall not follow him.

---

by רדה. We rather think that בם refers to the שאול and מות mentioned at the beginning of Verse 15. The wicked succumb to the power of the שאול and of מות. But those who have taken a straight path through life, without deviation, to the goals that were set for them by their Creator, because they are ישרים, shall overcome both death and the grave, as indeed, they have already overcome them by virtue of the lives they have led. לבקר. Death to the wicked is the night of life's day, while, for the ישרים, it symbolizes the dawn of a new morning. צור, וצורם, the symbol of that which is firm and unchangeable, is used here to portray the spirit of man which is not doomed to decay. בלה, in the *Piel* form, means "to outlast" something, as in מעשי ידיהם יבלו בחירי (Isaiah 65:22). Hence the thought conveyed by Verse 15 is as follows. "While the others are doomed to fall victim to death and to the grave, those who have lived without deviating from the path of duty shall have overcome both death and the grave. For them their physical demise merely marks the dawn of a new day. They are destined to live beyond the grave so that it shall not be a permanent dwelling place for them." מובל לו is tantamount to מהיות זבול לו. I believe that I have heard this interpretation of מובל לו from my teacher, Rabbi Bernays ז"ל. וצורם is כתיב: וצירם, ציר "a messenger." Our personality, צור can partake of eternal immortality only if it regards itself as ציר, the messenger of a Higher Being, an instrument sent down to earth by God in order to do His will there. It is immaterial to the ציר on earth what position and what material powers and possessions his Heavenly Dispatcher assigns to him for the fulfillment of his task in the world. Likewise, he leaves the determination of his social position, power and wealth to Him Who sent him on his earthly errand. His sole concern is his loyalty in discharging the task which he has been assigned, הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

V. 16. כי יקחני וגו'. Cf. כי לקח אותו אלקי' (Gen. 5:24).

V. 17, 18. אל תירא וגו'. See Verse 6. The foregoing has clearly shown us what the real value and goal of life is. Therefore, when you

19) כִּי נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֶךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃

19) Even though during his lifetime he blesses himself, saying, "They will praise you because you have done well for yourself."

20) תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֶצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר׃

20) But if you come to the generation of his fathers, they shall not see light for all eternity.

21) אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְהֵמוֹת נִדְמוּ׃

21) With all his honor, man, if he does not attain insight, is like the beasts that fall silent.

PSALM L

נ 1) מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל׳ אֱלֹהִים

1) A Psalm of Asaph. God, God the Lord has spoken when

---

behold another person enjoying greater wealth and better fortune than you do, do not fear that you have forfeited any of the true values of your life simply because your lot is humble as compared to his. Remember that when he dies, he can take none of his wealth and his splendor with him.

V. 19. כי נפשו וגו'. During his lifetime, of course, the wicked man may praise himself and believe that men will pay tribute to him because he knew how to enjoy his life and because he was never foolish enough to deny himself anything for the sake of the welfare of his fellow men

ויודך-וגו'. This is the form which he uses to address his soul and to "bless himself."

V. 20. תבא וגו'. But if you study the fate of his fathers, who have followed the same way of life as he does now and who have taught him this creed of egotism (Verse 14), you will find that, after a brief flash of life brightened by what looks like glory, they have all passed on into a long night of death when they shall see no light for all eternity. The same fate is in store also for their descendant who walks in the same paths and whose wealth and splendor you would covet.

V. 21. אדם וגו'. ולא יבין: if he is stopped by the glitter of outward pretense and does not penetrate through to the proper understanding of life. נמשל וגו' (see Verse 13).

PSALM L.

V. 1. Psalms 42—48, the Songs of the Sons of Korah, were primarily devoted to the relationship of Israel to the other nations. Psalm

TRADITIONAL PRESS

count its towers. 14. Give heed to its walls, raise its palaces, in order that you may tell a later generation. 15. For this is God, our God forever and ever; He shall lead us as in youth.

49

1. For the conductor; by the sons of Korah, a song. 2. Hear this, all you peoples; hearken, all You inhabitants of the earth. 3. Both

exult—*All the other cities of Judah are as daughters to Zion, as* (Num. 32:42): *"and he captured Kenath and its daughters."*—[*Rashi*]

for the sake of Your judgments—*That You perform judgment upon the nations.*—[*Rashi*]

13. **Encompass Zion**—*You who are building it.*—[*Rashi*] *Redak* explains that the Psalmist addresses the nations, saying to them, "Go around Jerusalem and encompass it; see the beauty of its architecture and count the towers in the wall around it."

count—Heb. **סִפְרוּ**, *an expression of counting. You should know how many towers it requires.*—[*Rashi*]

14. **to its walls**—Heb. **לְחֵילָהּ**, *to its walls, as* (Lam. 2:8): *"rampart* (חֵל) *and wall."*—[*Rashi*]

raise its palaces—Heb. **פַּסְגוּ**. *Raise its palaces, as* (Deut. 3:17): *"beneath the rapids of the elevation* (הַפִּסְגָה)*," which is translated* רָמָתָא, *the high place.*—[*Rashi* from *Mid. Ps.* 49:5] *Redak* renders: See how high its palaces are; they look like a high mountain.

in order that you may tell—*its height and its beauty to the generation after you.*—[*Rashi*]

15. **as in youth**—Heb. **עַל־מוּת**, *as a man who leads his young son slowly. Menachem* (p. 133) *interpreted it as an expression of eternity, and so is its interpretation: will lead us to eternity.*—[*Rashi*]

49

2. **Hear this, all you peoples**—*Because this psalm is based on people who rely on their riches, he says, "all you peoples," for they all require admonition.*—[*Rashi*]

earth—Heb. **חֵלֶד**. *That* [term] *is* [used to describe] *the earth because it is old and rusty* (חֲלוּדָה)*, rodile in Old French,* rust, rouille in modern French. *But our Sages explained that it is because of the weasel* (חֻלְדָּה)*, which frequents the dry land but is not found in the sea, for the Rabbis taught* (*Hul.* 127a): *Whatever is on the dry land is found in the sea, except the weasel.*—[*Rashi*]

3. **Both the sons of "adam"**—*The sons of Abraham, who was called* (Josh. 14:15): *"the greatest man* (הָאָדָם) *among the giants"; the sons of Ishmael and the sons of Keturah.*—[*Rashi* from *Mid. Ps.* 49:2] From *Midrash Psalms*, it

סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׃ יד שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָהּ
פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר
אַחֲרוֹן׃ טו כִּי זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם
וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃ מט א לַמְנַצֵּחַ
לִבְנֵי קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־
הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד׃ ג גַּם־

ת"א ביתו, (תהלים נב) ב: ביתא, (שם, עקידת יצחק ג' על פיוטא ב' פלגות, מלון קדם (בית מ"ד) ב:

רש"י

מגדליה. לשון מגדל דמו כמה מגדלים רחוקים לה: (יד) לחילה. לחומותיה כמו חיל וחומה (לעיל כ"): פסגו ארמנותיה. הגביהו כירמותיה כמו תפדוה הפסגה (דברים ל"): דמתרגמינן רמתא: למען תספרו. לת גוברה ולת יוסי לדור אחרים: (טו) עלמות. כלומר המנהיג לת בנו קטן לתא, ומנהיגו סתר לחוט לי שלום וכן פתריני יגהגנו עולמות:

מט (ב) שמעו זאת כל העמים. לפי שמיסר זה המיסר על בני אדם הבוטחים בעושרם אמר כל האדם סכולם לריקן ייסור: חלד. הוא החרדן על שם שהוא מיבמת וחלודה (רמיליי"ל בלע"ז טין לעל י"ז י"ל).

מצרית ציון

ישובה. מרי ישובים: (יד) לחילה. הוא המחנה הנמצא מלאני מגבוהה וכן ויחפל חיל ומחנה (לעיל כ"): תרגו. מלון הלכה ומחוק כמו פלה לפם הפסגה (דברים ג') וכמו אל מות. כמו עולמות:

מט (ב) האזינו. כמו אוזן: חלד. לשון מיבמה: (ג) בני ארם. כמו

מצרית דוד

(יד) שיתו. מישו לבכם לבנין חיל ליפות לחומה: פסגו. מגבהו וחזקו הלחומות: למען תספרו. תגידו לדור אחר: הנעשה בשביל שמה: (טו) כי זה אלהים. הם שם זו כל אלה הוא מלוהינו עד מות ולבל ובדרך זה יהגנו עולמות:

מט (ב) כל האדם. כי כלם לריבוי לפרש המאמר הזה:

מצרית ציון

ומגו מגדליה: יד שיתו לבכון לאוקליסהא ומן לעיל ברגיהוא כמשול דתשתעון לדר אוחרן: טו ארום דין ין הוא אלהגא שכוהה מגנה וקדוריה ב שמיא לעלמי עלמין הוא ינהגינא ביומי מליוהנא: א לשבחא על יריחון דבני קרח הושבחתא: ב שמעו אתיתא דא כל עממיא אצייתו לי דדרי ארקא: ג אוף בני אנם

רש"י

מגו מגדליה. לשון מגדל דמו כמה מגדלים רחוקים לה: (יד) לחילה. לחומותיה כמו חיל וחומה (לעיל כ"): פסגו ארמנותיה. הגביהו כירמותיה כמו תפדוה הפסגה (דברים ל"): דמתרגמינן רמתא: למען תספרו. לת גוברה ולת יוסי לדור אחרים: (טו) עלמות. כלומר המנהיג לת בנו קטן לתא, ומנהיגו סתר לחוט לי שלום וכן פתריני יגהגנו עולמות:

מט (ב) שמעו זאת כל העמים. לפי שמיסר זה המיסר על בני אדם הבוטחים בעושרם אמר כל האדם סכולם לריקן ייסור: חלד. הוא החרדן על שם שהוא מיבמת וחלודה (רמיליי"ל בלע"ז טין לעל י"ז י"ל).

מנחת שי

(ג) מפגו. כמפגיה עלו כמפגו בית מטין ומחקו לנו מפגו לם ובגלל (דברים ל"ג): (יד) לחילה. בנגיה. לחילה. גם מפגיה לל"ם וכמו חל מן ל"ם ונין הד מפגיה וכה לם מפגיה וכ"ל המפגות מרכזים מכם חיל ל"ם הה"ל מכל לחילה לפם ומיל מפגות מכל וכמה ביום מלה (מלכים ט') מס"ל בשפיה מסיל לגיוני מקבה מנמרים מ"ב, וכיוכלמי מ' ג' ומגילה ומיני מוכר קטן מעיר מקבה"ב לנמנות לפם מלה לדיקים לפחיד בלה. מה מעצה ביחד לבכם לחילה לחילה מחיב ומכי לחיה ביקרה רבה סוף פרשה ל"ה ומגדרם מיה מסיק מל כן מלמים מסכון ומסוק מוכי מוכי מגילים ומגדרם קטלה מעוק מן זכרון לחמוים וכן בחיקוני המוכר ביום מיקוה הד ומכרון. וכסוה מעצה מם רבם ומין מסבר ומי מם מלה יבלכון ליומן זה לדם לבחק מו ליכי הדי מעמון מכיל מיאו לבנם לחילה ומי מלה כמיל ב"ל. ומכל מכרים מלה כמוב ומכי לחילה ביל"ל ומכי מיקה מלגרים חילים. וכן מכמיים כל מם מכרים: (מו) מל מים. מכי מלגים מ"ל ברים מוכר מ"ל בל"ל בל"ל מ"ל:

מט (ב) האזינו. כמו אוזן: חלד. לשון מיבמה: (ג) בני ארם. כמו

appears that the "sons of Abraham" are exclusively the Jewish people, the descendants of Isaac and Jacob, heirs to Abraham's legacy. The verse includes the "sons of Ishmael and Keturah" only by the addition of the apparently superfluous word גַּם. Buber suggests that *Rashi* be emend-

the sons of "adam," and the sons of "ish," together rich and poor. 4. My mouth shall speak wisdoms and the thoughts of my heart are understanding. 5. I will bend my ear to a parable; with a lyre, I will solve my riddle. 6. Why should I fear in days of misfortune? The iniquity of my heels surrounds me. 7. Those who rely on their possessions

ed to express that meaning. *Parshandatha*, however, points out that *Yalkut Shimoni* contains this same quote from *Midrash Psalms*.

and the sons of "ish"—*The sons of Noah, who was called* (Gen. 6:9): *"a righteous man* (אִישׁ צַדִּיק)."—[*Rashi* from *Mid. Ps.* ibid.] *Targum* paraphrases: Both the sons of Adam (the first man) and the sons of Jacob; together the innocent and the guilty. *Redak* and *Ibn Ezra* render: Both the sons of base men and the sons of esteemed men. *Redak* quotes Judges 7:14, where Gideon is described as "the man (אִישׁ) of Israel," meaning the great and prominent of Israel.

together rich and poor—As mentioned above, *Targum* renders: the innocent and the guilty, or sinful. This is similar to *Ibn Ezra's* rendering: men rich in virtues and men poor in virtues. *Redak* explains: Both the rich and the poor should listen to the wisdom I am about to impart.

4. and the thoughts of my heart are understanding—*The thoughts of my heart are understanding.*—[*Rashi*] *Rashi* explains that the word תְּהִגּוֹת means thoughts, and he inserts the word הֵם to indicate that this is a subject and a predicate.] *Redak* explains: My heart will utter the wisdom and understanding on which it meditates.

5. I will bend my ear to a parable—*To the words of Torah, which is called* (I Sam. 24:13), *"the parable of the Ancient One."*—[*Rashi* from *Mid. Ps.* 49:3] The parable is in verse 15: "Like sheep, they are destined to the grave," and they will not see light. He says, "I will bend my ear," meaning that he is not speaking only to others, but is admonishing himself as well.—[*Mezudath David*]

I will solve—*this my riddle for you with a lyre. And this is the riddle: Why must I fear in days of misfortune, on the day of the visitation for iniquity? Because the iniquity of my heels surrounds me. The iniquities that I tread with my heels, that I treat lightly, that I view as minor sins—they condemn me in judgment, and surely the wealthy.*—[*Rashi from Mid. Tanchuma, Ekev* 1] [Note that all manuscripts and early editions read: *and surely the* [other] *peoples.*]

6. Why should I fear in days of misfortune—Why should I fear and be concerned about the days of evil, i.e. the days of my sojourn in this world? Why should I worry about wealth and possessions in this world? For, if I worry about the good of this world, the iniquity of my heels will surround me—I will be guilty of the sin of seeking the good of this world.—[*Redak*]

The iniquity of my heels—At the end of my deeds, my iniquity will befall me. If I rejoice now, I will be sorry later. Since the heel is the end of the body, the end of anything is referred to as עֵקֶב, *the heel*. This may also refer to the world to come, the world of reward and punishment, which always come at the end of one's deeds. So, even if I enjoy the

בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי אִישׁ יַחַד עָשִׁיר
וְאֶבְיוֹן׃ ד פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהֶגְיוֹן
תְּבוּנוֹת׃ ה אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח
בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃ ו לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע
עֲוֹן עֲקֵבַי יְסוֹבְבֵנִי׃ ז הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם

ובעושר

ורגש אחר שורש

תלא לשון תרגום. שהרי מקרא: שון. מ"ש ימ

תרגום

בני אדם. בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד) בני ישמעאל ובני קטורה: גם בני איש. בני בת שנקרא איש נדיק (בראשית ו') : והגות לבי. מתחבמות לבי תבונות הם: (ה) אטה למשל אזני. לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני (במדבר כ"ג כ"ז): אפתח. לכם חידתי וזאת בכנור. זו היא החידה למה אני ירא לימי רע בימים שקודמת עון לפי שעון עקבי יסובבני. עונות שלי דם בעקב שלי מגלל בהם שהם בעיני מבריות קלות הם מרמיות לחוטי בדין. וכל שכן בשאריים: (ז) הבוטחים על חילם. ואיה כלא כמתנם

רש"י

בני אדם. בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד) בני ישמעאל ובני קטורה: גם בני איש. בני בת שנקרא איש נדיק (בראשית ו') : והגות לבי. מתחבמות לבי תבונות הם: (ה) אטה למשל אזני. לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני (במדבר כ"ג כ"ז): אפתח. לכם חידתי וזאת בכנור. זו היא החידה למה אני ירא לימי רע בימים שקודמת עון לפי שעון עקבי יסובבני. עונות שלי דם בעקב שלי מגלל בהם שהם בעיני מבריות קלות הם מרמיות לחוטי בדין. וכל שכן בשאריים: (ז) הבוטחים על חילם. ואיה כלא כמתנם

רד"ק

איש. הגדולים כמו נדיקים בן יואש איש ישראל. ובן הנשיאים והאבירים כולם ישכיל זאת החכמה שאדבר: הגות. אמרי. ותשכלות והתבוננות שיהגה לבי. ידבר אמתי שי: (ב) אטה. אטה דרך בשל וחידה אדבר דרך מתוכות ולשון אמרים נאמרים על לשון נבל ובינור אטה אפת למשל אזני אל הבינור שיגון בו הכנון עם דברים אלה שהם משל ובן אפתח בבינור: (ג) לכה אירא בימי רע. עתה חתל בדברי משל וחידה ואפר למה אירא בימי רע שהם ימי הטולם הזה כי הם רע לכל המתעסק בם. ולמה אראג על הנישר ועל הקנין שהם בעבר הטולם הזה. כי אראג על מזונות הזה ם הזה כלי. אם אשאת כי בהתחלה לשון אראג בו. ולפי שהשקב הוא סוף כל נוף נקרא סוף כל דבר עקב או ירמיה מרוש עקבי הטולם הבא שהוא הטולם הישבר והשנש שבסוף המעשה. כי אין מעשה בטולם הבא ושם יסובבני. עון בלבי אדם מעשי פשעותי בפעולת הטולם: (ז) הבוטחים. הם בוטחים על רוב עשרם ואין ראוי לי לעשות

מצודת דוד

(ב) יחד. כלם לשון כמו זה הם: (ד) חכמות. מתחבמות לבי סמה דברי תבונה. כלם לשון מלבר דברים הנבנים מים במה שאדבר הנה ים בהם מה דברים נפלאים מה מתחבמות בלבי: (ה) אטה למשל אזני. דברי המשל הם כמו נלגן לשון לשון שמו ולא יכלה לרוב. ואמר גם מני אמר לרוב לא לאזני לבד שאני ואמרו לי גם אם אמרי מתחם: אפתח בכנור חידתי. כי המידה היא סגנרם ומחשבים ואמר אמתח בם מתח המידה ואפרשם אם הנמר אמתר בם כי הבינות הענין יוכנו דברים: (ג) למה אירא. ואמר דברי למה אירא ומי: כלה לומר על מה אירא בשילא פרש כמולם ומלא של כי המעונות אמר מני מלגל בהם לרשע בעקב רגלי הם הם המסבבים אותי ומבאים אני מחמתר מן של ידיעם מלגל בפרטם: (ז) הבוטחים. כלם לומר אם כן כל שכן מלבים המלגים בם על שכן עשים לכם להמשך

מצורת ציון

(ב) יחד. כלם לומר זה הם: (ד) חכמות. מתחבמות לבי סמה דברי תבונה. כלם לומר מלבר דברים הנבנים מים במה שאדבר הנה ים בהם מה דברים נפלאים מה מתחבמות בלבי: (ה) אטה למשל אזני. דברי המשל הם כמו נלגן לשון לשון שמו ולא יכלה לרוב. ואמר גם מני אמר לרוב לא לאזני לבד שאני ואמרו לי גם אם אמרי מתחם: אפתח בכנור חידתי. כי המידה היא סגנרם ומחשבים ואמר אמתח בם מתח המידה ואפרשם אם הנמר אמתר בם כי הבינות הענין יוכנו דברים: (ג) למה אירא. ואמר דברי למה אירא ומי: כלה לומר על מה אירא בשילא פרש כמולם ומלא של כי המעונות אמר מני מלגל בהם לרשע בעקב רגלי הם הם המסבבים אותי ומבאים אני מחמתר מן של ידיעם מלגל בפרטם: (ז) הבוטחים. כלם לומר אם כן כל שכן מלבים המלגים בם על שכן עשים לכם להמשך

מצודת ציון

עם: בני איש. הגדולים שבהם כמו אלה איש לתם (שיח ב'): (ד) והגות. ומחשבות: (ו) עקבי. אקב סרגל: (ז) חילם.

and boast of their great wealth, 8. —a brother cannot redeem a man, he cannot give his ransom to God. 9. The redemption of their soul will be too dear, and unattainable forever. 10. Will he live yet forever and not see the Pit? 11. For he sees that wise men die, together a fool and a boorish man perish, and leave over their possessions to others.

good of this world all my life until the day of my death, I will not enjoy the world to come after my death. It is like my heels, following my deeds, since deeds are no longer possible in that world of reward and punishment, and there I will be called to account for my iniquity, for enjoying and pursuing wordly pleasures. Therefore, it is not proper to adopt this custom as do those who rely on their possessions.—[*Redak*]

7. **Those who rely on their possessions**—*Of what use is their money? Is it not so that ...*—[*Rashi*]

8. **A brother**—*cannot ransom his brother with money because the ransom of their soul is dearer than any possession. Therefore, perforce, his redemption is forever unattainable.*—[*Rashi*] Others explain conversely: A man cannot redeem his brother. What will a man's wealth avail him on the day of his death? He will not be able to redeem his brother from death even with all his possessions and wealth. He cannot give God, in Whose hands are life and death, his ransom.—[*Ibn Ezra, Redak*]

He cannot give his ransom to God—He cannot pay his own ransom to God.—[*Mezudath David*]

9. **will be too dear**—*that he will live forever and not see the Pit. Menachem* (p. 158) *associated it as an expression of withholding, as* (Isa. 13:12): *"I will make mortal man dearer* (אֹקִיר) *than fine gold"*; (Lev. 26:21), *"I will go with them with wrath of withdrawal* (קֶרִי)*." i.e. the ransom of their soul will be withheld.*—[*Rashi*]

10. **Will he live yet forever**—Even if he lives long, will he live forever and not see the Pit? Will he never see the grave? Since he is going to die, of what use is his trust in wealth?—[*Mezudath David*]

11. **For he sees that wise men die**—*and are not saved from death. So, perforce, he stops wearying himself and toiling for his brother's ransom.*—[*Rashi*]

their possessions—Heb חֵילָם, *their money. Death is mentioned in reference to the wise men, because in this world they die only in the body, whereas concerning the fool and the boorish man, perishing is*

וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ׃ ח אָח לֹא־פָדֹה
יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ׃
ט וְיֹקֶר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם׃
י וְיִחְיֶה עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת׃
יא כִּי יִרְאֶה חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל
וָבַעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם׃

רִשְׁעָיָא בְּגַוְתְּהוֹן יִתְרַנּוֹן כַּחֲדָא פְּסִילָיָא וְשַׁטְיָא יֵיבָדוּן וְיִשְׁבְּקוּן לְצַדִּיקַיָּא מָמוֹנְהוֹן׃

רש"י

הלא: (ח) אח. לא יוכל לפדות את אחיו במאמונו. לפי שאם בלים לפדות אים את אחיו ולא יחיה ויחקר מדיין נמצאים מכל הון לפיכך על כרחו מדל הוא לשלם מלפדותו: (מ) ויקר. (מיחיה לגלח ולא ירחה השחה). ומאמם מכרו לשון מגישה כמו תוקיר אמם מפו (ישעיה י"ג) והלכתי עמכם בחמת קרי (ויקרא כ"ו) כלאחר ומאמע מדיון נפשם: (יא) כי יראה חכמים ימותו. ואין לגלוים מן המות לפיכך על כרחו הוא מדל ליגע ולטרוח על מדיון אחיו: חילם. ממונם. בחכמים נאחר מיתה מלאים מתים בעה"ז אלא הגוף בלבד. ובכסיל ובער נאחר לגדולה שהגוף והנשמה

אבן עזרא

כמו עשה לי את המדל הזה: (ח) אח. אמר רבי יונה כי קמנו אחד ואחרים אחרו כי מעמנו כמו ואמור את והנכון בעיני כי את פעול והאיש הוא המבטל כאילו אמר הנה המשרים לא יוכלו לפדות את אחיהם גם נפשם מכמות ונם המחון מה יועילנו ומה הוא אין לאם פודה אחיו מהמות אלא שוד רק נפשו נפשו על כן ויקר מדיון ויעשם ומדל אלא יהיה זה לשולם: (י) ויחי. ואיך יחשוב הקונה הזון: (יא) כי. והלא יראה הכמים מתו ימותו ככל דור והזכיר מות עם החכמים ואמרו עם הכסיל ובער כי ילכו לאבדון והכסיל הולך דרך עקלות והבער אלא יכון כמו הבהמה ובעיסם יאבדו: חילם. כנגד הבוטחים על חילם:

מצודת ציון

מצודת דוד

(ח) אח לא יכול לפדות לאחיו ואם לא (מ) ויקר. דבר אמר מקנה מליאתו קרוי יקר וכן דבר כי היה יקר (שמואל א' ג') (יא) חשחת. גוב הקבר: (יב) ובער. מוסים: חילם. מעמם: מלמו לא יוכל ליתן: (מ) ויקר. לפדות לא הנמצא היא דבר יקר ולא מוף דבר שיקר הוא אלא חמיל ממדל הוא לעולם ואינו נמצא בלא: (י) ויחי. ואף אם מרבה ימים ובי ימים מוד לגלח ולא יראה בלא את המחה ומאמו אם כן בחמון המיסר: (יא) כי יראה. אם כי יראה שכל בני העולם שומדין לעיניהם המנם ימים אם כל

mentioned, because both body and soul perish.—[*Rashi*] The Talmud (*Git.* 47a) tells us that the sages were particularly careful not to leave behind any possessions after their demise. Resh Lakish, a prominent *amora* (Tannaitic sage), was troubled by the fact that he was dying with a small measure of saffron still in his possession.

12. **In their heart, their houses are forever**—*Their thoughts are to build for themselves houses that will exist forever.*—[*Rashi*] Despite all that was said in the preceding verses on the futility of wealth, which does not avail its owner on his dying day, these people believe that their houses will endure forever.—[*Mezudath David*] *Redak* renders: In the midst

12. In their heart, their houses are forever, their dwellings are for every generation; they call by their names on plots of land. 13. But man does not repose in his glory; he is compared to the silenced animals. 14. This is their way: folly is theirs, and after them

of their houses they are forever. They think that they will be in their houses forever, so intent are they on pursuing worldly pleasures. It is as though they would dwell in these edifices from generation to generation until their names are famous throughout all the lands. *Ibn Ezra* explains that those to whom the fools bequeath their houses will have these houses in their midst forever, and they will "call [bestow] their names" upon these houses for generations, as the only memorial these people will have. Both commentators quote others who explain קִרְבָּם as transposed into קִבְרָם, *their grave*. Their grave will be their houses forever. This interpretation follows *Targum*. The Rabbis of the Talmud (*Moed Katan* 9b), accepting that transposition, also state that while this world is compared to an inn, the grave—every person's permanent resting place—is compared to a house. *Midrash Psalms* (49:3) also explains the word as קִבְרָם but with the idea that the company of Korah would remain in their graves forever, not meriting the world to come.

they call by their names—*their houses that they build so that they will have a memorial.* (Gen. 4:17): *"and named the city after his son Enoch." Antiochus built Antioch; Seleucus built Seleucia.*—[*Rashi* from *Mid. Ps.* 8:9] *Redak* explains that their buildings are so huge and fortified that their names will spread throughout the lands. He quotes others who explain that after they die, the only remnant of their life will be that people will say, "This was so-and-so's house."

13. **in his glory**—Heb. בִּיקָר, *an expression of glory and majesty.*—[*Rashi*] [This appears only in the Bomberg and Warsaw editions.]

he is compared—Heb. נִמְשַׁל, *an expression of a parable* (מָשָׁל).—[*Rashi*]

silenced—Heb. נִדְמוּ, *an expression of silence* (דְּמָמָה).—[*Rashi*] [This also appears only in the Bomberg and Warsaw editions.] But man does not repose in the grave with the glory and wealth that he thought would stay with him. When one dies, everything is left behind to others. This may also be explained to mean that a person who pursues mundane pleasures will not repose with his soul, which is his glory. Instead, he will die like the silenced animals, and his soul will perish.—[*Redak*] *Ibn Ezra* renders נִדְמוּ as *cut off*, and quotes others, who render: *likened.*

יב קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם
לְדוֹר וָדוֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת:
יג וְאָדָם בְּיֹקֶר בַּל יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת
נִדְמוּ: יד זֶה דַרְכָּם כֶּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם

יב קִבְרֵיהוֹן בָּתֵּיהוֹן לְעָלְמָא מִשְׁכְּנָתְהוֹן לְדָר וְדָר יְקָרוּן בִּשְׁמָהָתְהוֹן עַל אַרְעָא:
יג וּבְנֵי נָשָׁא בְּיַקְרֵהּ לָא יָתֵב עִם צַדִּיקַיָּא אִתְמַתִּיל הֵיךְ בְּעִירָא אִשְׁתְּוָא לְלָא: יד דֵּין

תל"א קרום. מ"ל ב לוח ביקר. אות קוף מאמרין ל: וכ דרכם. אות ות:

אָרְחָתְהוֹן גֵּרֵם שְׁבוּקָא דְּהוֹן וּבְסוֹפְהוֹן יִתְנוּן מוֹרְתָנוּתְהוֹן לְעַלְמָא

רש"י

תמודי: (יב) קרבם בתימו לעולם. מחשבתם לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם: קראו בשמותם. את בתיהם שהם בונים למען יהיה להם לזכרון ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך (בראשית ד') תמנוכים כמה תמנוכות עליהם כמה עליקים: (יג) ביקר. לשון יקר ותפארת (מל"ל): נמשל. לשון משל: נדמו. לשון דממה. (מל"ל): (יד) כסל. לשון חסל: ואחריהם בפיהם ירצו מלה. והבנים לאחריהם ילכו בכם ויספרו בפיהם מה נדמו נכרתו. כלו כמו הבהמות שנכרתו בגזרון כן האדם חרא נכרת במותו שלא תשאר נשמתו אלא האבר: ירצו. זה דרך הרשעים לפי שהכסילות לפו ולא ידעו עשות נכחה. ואחריהן בפיהם. יבניהם אחריהם ירצו במאמרם במה ששמעו

מנחת שי

(יב) לעולם. אמרי בגדיל בפס הבוא קרבם לות בגדין מקרם מולם בקריאת בלוח מבלדה מבלל דף קרים לזהר ודר. ל' דסמיכי דמיכי כן קרבפה מלה ואין מכר ומיקן בס"ג: (יג) בבהמות נמו. דומה בעיני בקלם מתקדמוים טיב כחיל בעמריהם נדמם ובכלם מולם הבא לעיני עבל מקולי מבמב בחיבוני בהקדמה חלק בעמין נדמה בעיב נדמו קרי ומסון לנבריו עלמני מגדלם קבלם לכתי מל מסוק גם במדבר אלך לל מקבל ומיהם נמי בוקבא בכם ע' ליל ומסם לבלה בכמיל בדמים ובן כמה בכל מבל מהמה בכוגב הבי נדמין ומבל בבהמות נדמה ולין נדמם בלא מתיקה ס"ב. אך ביבמל לבינמל לל מיבם בכל בלא מבמבמה מי כלי גוגמל בעמרי בלמו קבמבל גם בכל מוב בעמ בכבמה מבי בוגמל בעמרים בבלם ויקבא בלם הבי' לבן לומר בבהמות נדמו לין נדמו בלא בהקו מהקבים ובו': (יד) בכל לומ.

מצודת דוד

ובמותם יעזבו אבדם לאחרים מבר לא מעלו בו: (יב) קרבם. בם בל זה ובמבו בקבר לבם מבר בעיבם יהקיבמו לעולם: קראו. קוראים בבם בל לבמבם לומר בבמה מבינ מלבו בלא יהיה בלא ובמבים בוים: (יג) ובאדם ביקר. בלא לין בלבם בבוב ביקר מבמו מילין. מבו מד בבבר ולבם כן מה בוב בבוב: נמשל. הבנמה בבמבו בוא בבבל לבהמות ובומים מלבים בחבבין בדבמם. ובמבין בבבל לבמיון בבוב: (יד) זה דרכם. כן מבבמה לבמיון לבלבם לת מבבלית הולת לבהבלו בם בבומר ולבבוים כי:

14. **folly**—Heb. כֶּסֶל, *madness.*—[*Rashi*] This is the way of the wicked, because they are foolish and do not know to do the right thing.—[*Redak*]

and after them they will tell with their mouth forever—*And those who come after them will speak of them and tell with their mouth what happened to the earlier ones.*—[*Rashi*]

will tell—Heb. יִרְצוּ, *an expression of narration, retréyront in Old French,* [they will tell, raconteront in

they will tell with their mouth forever. 15. Like sheep, they are destined to the grave; death will devour them, and the upright will rule over them in the morning, and their form will outlast the grave as his dwelling place. 16. But God will redeem my soul from the power of the grave,

modern French]. *But our Sages* (*Shab.* 32b) *explained: This is the way of the wicked: they perish in the end but* פֶּגֶל *is theirs. They have fat on their flanks* (בְּסֶלְיָתָם), *which covers their kidneys, and they* [their kidneys] *do not advise them to repent of their evil. Perhaps you will say that it is forgetfulness, that they have forgotten that ultimately they will die? Scripture therefore states: and their end they tell with their mouth; i.e. the day of their end is constantly in their mouth and they are not afraid of it.*—[*Rashi*]

15. Like sheep, they are destined to the grave—*Like sheep that are gathered to the shed, so are they into the grave.*—[*Rashi*]

they are destined—Heb. שָׁתוּ. *The "tav" is punctuated with a "dagesh," in place of the second "tav."* שׁוּתוּ, *into the midst of the foundations* (שְׁאוֹלָה) *of the nether world, to the lowest level. Likewise* (above 73:9): *"They have set* (שָׁתוּ) *their mouth against heaven," is also an expression of foundations; they set their mouth in heaven; their slander.*—[*Rashi*] *Redak* renders: they were placed, or, they placed themselves. *Ibn Ezra* explains: They imagined themselves to be like sheep.

death will devour them—Heb. יִרְעֵם. *The angel of death will devour them. Do not wonder about this expression of eating because we find elsewhere* (Job 18:13): *"the prince of death shall devour his branches." Another explanation:* [It is] *an expression of breaking, as* (Jer. 15:12): *"Will iron break* (הֲיָרֹעַ)*?"*—[*Rashi*]

and the upright will rule over them in the morning—*On the day of the redemption, when the morning of Israel shines, they will rule over them, as it is stated* (Malachi 3:21): *"And You shall crush the wicked, etc."*—[*Rashi* from *Mid. Ps.* 49:3]

and their form will outlast the grave—*The form of the wicked will outlast the grave. Gehinnom will end, but they will not end.*—[*Rashi* from *Gen. Rabbah* 26:2, *Mid. Ps.* 49:3]

as his dwelling place—*From being a dwelling place for them. And the Holy One, blessed be He, takes the sun out of its case, and it will burn them up, as it is stated* (Mal. 3:19, *Ned.* 8b). *Our Sages, however, explained* מְזֻבָּל לוֹ *to mean that because they stretched out their hand on His dwelling place, they destroyed the Temple* (*Mid. Ps.* 49:3).—[*Rashi*]

16. But God will redeem my soul *But I, who have bent my ear to the parable—God will redeem my soul so that I do not go to the grave, because He will take me in my lifetime to go in His ways.*—[*Rashi*] When the prophet saw the destruction of the souls of the wicked in

בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה׃ מ כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שָׁתוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים וְ
לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ׃ מז אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל

שְׁכִנְתֵּיהּ דִּילֵיהּ׃ מ מֵאֲמַר דָּוִד בְּרוּחַ נְבוּאָה בְּרַם אֲנָא יְפָרוּק נַפְשִׁי מִן דִּין גֵּהִנָּם אֲרוּם דְּלָמָנִי

רש"י

לרמאים: ירצו. לשון הרגלות דברים (דטריירו"ש בלע"ז). רעגרמאל"ט כל"ל טר חומנע). ורבותינו פירשו זה דרשם על רשעים שמשם אבודים לבל כסל לחו חלב יש לסם על כסליהם ומכסות את כליותיהם ואינן יועצות תוחם לשוב מרשעם ומה תאמר שכחה היא להם שכחתו שסופם למות ח"ל ואתריהם כסיסם ידלו. כלומר יום אחריתם המיד בפיהם ואין מרגיש מתנו: (מו) כצאן לשאול שתו. כלומר המתאסף לדור כן הם לשאול: שתו. דגשות הח"ו במקום ת"ו מצוי לשאול שתתו. לתוך שהותיה של שאול לחדרינה המתאונה וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע"ב) גם הוא לשון מחות קבעו בשמים פיהם ולשעם

ורש"י

ורש"ל

ת"א

ירעם: מות ירעם. חלאך המות יאכלם. ואל תתמה על לשון אכילה זו מכן מנינו במקום אחר (איוב י"ב) יאכל בדיו בכור מות. לשון אחר לשון רגילה כמו הירעם ברזל (ירמיה ט"ו): וירדו בם ישרים לבקר. ליום הגאולה כשיורדו בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנאמר ומשמר וגו' (שוב מלאכי): וצורם לבלות שאול. צורת' של רשעים תבלה את השאול. ניהנם כלה והם היום כלים: מזבול לו. מהיותו להם מדור והקב"ה מגיה שאמה מנרחיקה ומלהפת לוחם בעמאר (שם) ליהם לוחם היום הבא. ורבותינו פירשו מזבול לו של מקדשו ידיהם מזבול שהחריבו את בית המקדש: (מז) אך אלהים יפדה נפשי. לבל אני שהשתי לחשל אזני אלהים יפדה נפשי

מנחת שי

ריק"ן אמר שהוא בשם קדומים לבל בשים בשמם קדומים וכן בשמלה ולבשם בשם בגם ל (קהלת ז') לית שגיל: (מו) לשאול שמו. כן הוא בשים בשלמין בגדיך וכל"ל יום מן מקדמים מארקדו הארץ בחשך שמם ולין דשמי מוחם בכם וקרילה שמולם כשם כמ' (שמו מלגם) לבל כמל לוית מן בשמר ל' מ' ח מגל כלמן לשאול שמו מגיל שמו בשמים שיהם מיגון מ"ש מלגם וכן בשר בם פפלים. ומגל מ"ם בכרשם בכמלגר מל שמוק שמו הבשם כמה שמם מוח מלם בשמרים מ"ש כלמן לשאול שמו מגיל ומגר בן בחמ ומיגו לם מוח מגיל לו לם ל"ם עדיין ובמקומו ימגר בם"ם מגיל. לבל לם לחיתו מבחר מל זם מחשב לשום מהם ובמגר ל' מ"ם מבור מל אם לית מלגם ומ' מגיל שמו בשמים מ"ם. ומגר לו שלם מבור בדיהם כן בקבל ומם נדין יש לבמיא לחיתם מבוח ודגשם וגם מדברי בשי ומגן מר ל ומ"ל בשבר שבגל דם בשי"ם נרשם דבחי מוח ללו שיש לם לבל דבר כלם בבחמו מיבם מן בכלל לחיתם מבוחים ודגשים מלם היש ביגשים בשבר לם לחשמיש מר שיגיהו לבמחיגיה: ולרום קרי: (מז) מיד שאול.

מצודת דוד

ואחריתם. אף בגיהם הבלים מחריבם גם המה ילכו לאולם בלמרי מי לבמיהם לבמהלל עם הבוטר: (מו) בצאן. ומומרים בחם לשיהם לבלוח בבשם עם הגוף וכמו הלמן מבלמם מל הדיר בבוטים מם נבשמים בן ומבמו כלם לבשיהם בשאול ובשיהם יבבבים מבל ובל כי בקבר מבלה בבשם מם בגוף: וירדו. אף בגיהם בבשר יבא מבם ומבלו בם בגיהם בבבר עם בבבם מבשם: ירעם. ומבקם: (מז) מיד שאול.

מצודת ציון

מלבון בשיטות: לבר. לבם: (מו) שתו. בבם: ירעם. ומבבם בי לבגיהם בבבם (לעיל ג'): וירדו. ומבבלו בבו ירבל מיבבב (בבבדבר כ"ן): ובצורם. מלבון לבר ילבם לבבר מבקם: לבלות. מלבון בלים ובקבון: מזבול. מבבין בדבר בבו בית בבו ומל לן (מלכים ט' ח'):

אמר לבבבב בבבול ולא ישבר מבם מלומם לא מבבוף ולא מבבבם: מזבול לו. מן בבבבר מלו ובבם לל בבבול: (מז) מיד שאול.

but he does not understand; he is compared to the silenced animals.

50

1. A song of Asaph: God, God the Lord, spoke and called to the earth, from the rising of the sun until its setting. 2. From Zion, the finery of beauty, God appeared. 3. Our God shall come and not be silent; fire shall devour before Him, and around Him it storms furiously. 4. He shall call to the heavens above and to the earth

Instead, like other animals, he adopts the ways of the body. Therefore, when he dies, he will be compared to an animal, and his soul will perish in death, leaving him no hope.—[*Redak*]

50

1. **Asaph**—This could be Abiasaph, a son of Korah, or it may be one of the Levite singers.—[*Tosafoth* to *B. B.* 15a]

God, God, the Lord—This translation follows *Minchath Shai*, who cites many Rabbinic sources stating that all three words are names of God. [See Comm. Digest to Josh. 22:22.] *Rashi*, however, renders: **God of gods is the Lord**—*I shall call (the God of gods—YHWH is His name). Redak* explains: Judge of the judges, Powerful of the powerful is the Lord, Who exists forever. *Ibn Ezra* explains that the Tetragrammaton denotes God's immutability.

spoke and called to the earth—*The entire earth, but He appeared from Zion, which is the adornment of beauty.* מִכְלָל *is a noun, parement in Old French, adornment. He* [Asaph] *prophesies concerning the future redemption.*—[*Rashi*] It is as though He lets out His voice from there [to announce] that all the earth's inhabitants should come to Jerusalem.—[*Redak*]

3. **Our God shall come and not be silent**—*any longer concerning the spilt blood of His servants.*—[*Rashi*]

around Him—i.e. in Jerusalem, the site of His Temple and His dwelling place.—[*Redak*]

it storms furiously—The feminine form of the verb denotes that the subject is אֶרֶץ, *the land*. All its inhabitants will perish with a storm wind.—[*Redak*]

4. **He shall call to the heavens**—*to visit upon the celestial princes of the peoples.*—[*Rashi*]

and to the earth—*to visit upon the kings of the earth.*—[*Rashi*]

to avenge His people—Heb. לָדִין, *to avenge the vengeance of His people, as* (Deut. 32:36): "*For the Lord shall judge His people, and He shall avenge the blood of His servants.*"—[*Rashi*]

וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמּוּ׃
נ א מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל אֱלֹהִים יְהוָה
דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אֶרֶץ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד
מְבֹאוֹ׃ ב מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים
הוֹפִיעַ׃ ג יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ
לְפָנָיו תֹּאכֵל וּסְבִיבָיו נִשְׂעָרָה מְאֹד׃
ד יִקְרָא אֶל־הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל־הָאָרֶץ

ת״א תלמים מי . יוצא מן אסר לאחי מות (בראשית יז) : מעורה . מקרה אסר מן על המעורה : מלין . יוצא מם (ישעיה נו) : ומבריגין . יוצאות מגל ברגן (בראשית לא) : יוצאל . מהמרגלת :

קְרָמוֹי תְּצַלְּבָב וְחָוֵר חָוֵר לֵיהּ הַזְעוּף עֲלָעוֹלָא לְחָרָא : ד יִקְרָא לְאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא מִלְּעֵיל וּלְצַדִּיקֵי אַרְעָא

רש״י

ולא יבין. דרך בהמים נתוכה לפניו עתה ילך כה הרי הוא נכבד ואינו מבין לת הטוב :

ב (א) אל אלהים ה׳. תקרת (אלהי האלהים ה׳ אמו) : דבר ויקרא ארץ. כולה הוה הוסיף תיבות מכולל מכלל יופי . מכלל שם דבר (שרמ״ש בלע״ז פארמאתי״ג בלשון לשכנו ניערונג . פוגן . וכן שרים רפ״ו ביונקטל כ״ז כ״ל) ועל גאולת העתיד נתכנה : (ג) יבא אלהינו ואל יחרש. עוד על דם עבדיו הנשפך : (ד) יקרא אל השמים. לפקוד על שרי העמים שבמרומם;

רד״ק

ואדם הזה הוא ביקר ולא הנשמה הנקראת כבוד : ולא יבין. בשורני בחיים אין הנגת בו לאחות דרכי הנעשה בבו הבחמות לפיכך כמותו יהיה נמשל לתם ואבד נפשו באין הקרת : (א) מזמור. זה המזמור הוא על יום המשפט שיהיה עתיד לבא בעמק יהושפט . ואסר אלהים. שפירושו שופט השופטים . ואמר אחר כך ה׳ שהוא קיים לעולם : דבר ויקרא ארץ. דבר על ידי גבריאל וכן אשת ואסר לרם . עבר במקום פתיר . וכן אסר הנשיא כמו יראת . ויקרא ישובי הארץ ממזרח שמש ועד מבואו לבא לרשמם ומשם יקרא . שיעיר לבם לירושלים להלחם עליהם עם גוג ומגוג : (ג) סביבו. כאלו משם יהיו קולו שיקראו כלם לירושלים : (ד) יבא. לתנקם מן הגדים בקטלו : ואל יחרש. עוד לעניו : אש לפניו תאכל. באותם חצרים : וסביביו. ולפניו ענין אחר כלומר בירושלים מקום מקדשו ומשכנו : נשערה. אסר על הארץ. כלומר יכלו עשבות ברוח סערה : (ד) יקרא. אל המלאכים לקחת דין עמו מן הגדים בפ״ש ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור : ואל הארץ. ר״ל אל

אבן עזרא

מי׳ ים מם לדם יקר מלת לין ונקשם מלת ישכב ויחזת והוא כבוד הנשמה וכן לדם מלת לחר לא יבין ע״כ כבמתו : ב (ה) מזמור לאסף אל. הטעם תקוף לעשות משפט ע״ב תלמים ועשם ה׳ מחנה מוכן עד בלי מיטו : ויקרא ארץ. קרת ושכני הארץ הדרים מחוצה בתם ומד מבואו כך הוא הישוב תפ״ם מתון מיושב מכל הארץ רק מחות מהרגיעות ברלמות גמורות : (ב) מצ׳ון. שהוא מחוקה כבוד הנשמה וכן לדם מלת לחר לא יבין ע״כ כבמתו : (ג) יבא. אלה דברי הנדיקים מקוו שיתמיד הפוגעים בו וזה מעם לם לעניו : נשערה. לתי״ם מהות כתוב כפי״ן הוא כרוח סערה : (ד) יקרא אל השמים. אל

מצודת דוד

כל מעדנו ולבנות בם בעות נאבל לבשמים ודומים בם בעבודה הנעם לבין גמול :

ב (ה) אל אלהים ה׳. אל מעל כל אלהים הם אלהי אמלה לאבר אמו ה׳ הוא דבר ויקרא אל ראשי הלבן בן קלב הנוגה אל

מצודת ציון

ב (ה) מבואו. מקישיו כמו כי לא הנעם (בראשית כ״ח) : (ב) מכלל. אל כל. וכ״ל בלגל בכל הטעמים וכן לבושו מכולל ומתקבל כ״ג : ואחיה. מלין כל הוה : (ג) יחרשו יתמוק : תאכל. תסבק : נשערה.

מעמיל : (ד) הנעם . מלין ומלינים לם מקול מלינו כמלולם בכל הנוגה : (ג) ואל יחרש . אל מם מעמו מהמיות לשכמל : ונאכל . לבנוגה לם המעמות : נשערה . כלה לאבר בלוח מעמים ומין לוגם : (ד) מבל . לבנר מם מעמל כלה לאבר מרי מעלה בל לוגות המלים :

He shall call to the heavens above—To the angels, to accompany Him in His vengeance upon the nations, as mentioned in the prophecy (Joel 4:11): "there the Lord shall break your mighty men." This is in the manner of (II Kings 19:35): "that an angel of the Lord went out and slew ... of the Assyrian camp."—[*Redak*]

and to the earth—To the people of the earth, that they themselves will slay each other because a great

SONCINO

PSALM XLIX

1 For the Leader; a Psalm of the sons of Korah.

2 Hear this, all ye peoples;
Give ear, all ye inhabitants of the world,

3 Both low and high,
Rich and poor together.

4 My mouth shall speak wisdom,
And the meditation of my heart shall be understanding.

5 I will incline mine ear to a parable;
I will open my dark saying upon the harp.

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃
שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים
הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד׃
גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי אִישׁ
יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן׃
פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת
וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת׃
אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי
אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃

DEATH THE LEVELLER

THE link between this Psalm and the group of three that precedes it is that they are alike addressed to *all ye peoples*. The latter called upon all mankind to acknowledge God's Kingship; this deals with a problem which exercises the mind of all thinking persons and should be read in connection with LXXIII. Wealth is unequally distributed: some possess more than their due share and derive from it power and authority over the poor. This seemingly unfair arrangement must be due to Divine ordering; so how is it to be explained? The solution which the Psalmist puts forward is that the might of wealth is limited. It cannot ward off the oncoming of death, and at its advent the rich are reduced to the same level as the poor. If that truism were borne in mind, wealth would not breed insolent pride; and in that thought the poor in their disability may hope for the ultimate triumph of right. The Psalm has been appointed for recital in a Jewish house of mourning (*P.B.*, p. 322).

2-5 EXHORTATORY INTRODUCTION

2. *all ye peoples*. A question of universal interest and application is to be discussed.

world. Hebrew, *cheled*, as in xvii. 14, man's *temporary* place of abode. The choice of the word prepares the reader for the theme of the Psalm.

3. *both low and high*. Hebrew, 'both ye sons of *adam* (i.e. men generally) and ye sons of *ish*' (i.e. men of higher station, see on iv. 3). The message is for all people, and also for all sections of human society, especially the well-to-do.

rich and poor. The *rich* were to derive a sobering, and the *poor* a comforting lesson from what they are about to hear.

4. *wisdom . . . understanding*. Both words are in the plural to denote profound wisdom and deep insight. *Wisdom* in the Bible corresponds to moral philosophy; *understanding* is enlightenment upon a perplexity of human experience.

5. *incline mine ear*. To receive instruction from God which comes in the form of a *parable*, i.e. an oracular utterance in poetical style (cf. Num. xxiii. 7).

dark saying. The Hebrew is used for 'a riddle' and also, as here, for a pronouncement upon an enigmatic problem

upon the harp. To the accompaniment of string music.

-25-

12 Their inward thought is, that
their houses shall continue for
ever,
And their dwelling-places to all
generations;
They call their lands after their
own names.

13 But man abideth not in honour;
He is like the beasts that perish.

14 This is the way of them that are
foolish,
And of those who after them
approve their sayings. Selah

15 Like sheep they are appointed for
the nether-world;
Death shall be their shepherd;
And the upright shall have
dominion over them in the
morning;
And their form shall be for the
nether-world to wear away,
That there be no habitation for it.

16 But God will redeem my soul
from the power of the nether-
world;
For He shall receive me. Selah

12 קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם
מִשְׁכְּנוֹתָם לְדוֹר וָדֹר
קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת׃
13 וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין
נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃
14 זֶה דַרְכָּם כֶּסֶל לָמוֹ
וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה׃
15 כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שִׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם
וְיִרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר
וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ׃
16 אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל
כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה׃

v. 15. וצורם ק׳

12. *their inward thought is.* The only consolation which the rich can have is that their property remains in the possession of their descendants and their name is perpetuated by being attached to their estates.

13. *but man abideth not in honour.* Better, 'so man in (his) splendour abideth not.' All that he prided himself on, his accumulation of land and other forms of property, avails him nothing. Physically his end is the same as that of cattle.

14-21 VANITY OF WEALTH: TRIUMPH OF THE UPRIGHT

14. *foolish.* Foolishly self-confident.

approve their sayings. lit. 'find pleasure in their mouth,' adopt the same attitude as their predecessors. They, too, will meet with a like fate.

15. *like sheep.* Corresponding to *like the beasts* in verse 13. Their wealth cannot save them from descent to Sheol where death takes control of them.

the upright. Who had been the victims of their lawlessness then triumph over them.

in the morning. It is doubtful whether this means the morning of resurrection after the night of death. Probably the word is used metaphorically of the light of deliverance after the darkness of suffering (see on xlvi. 6).

their form. The perishable body; this will crumble to dust and finally have no need for a habitation.

16. *redeem my soul.* Modern commentators do not see in the verse an allusion to the doctrine of immortality, and the same view is taken by Rashi. The Psalmist expresses his confidence that, unlike the foolish who rely upon their wealth to save them from the perils which endanger life, he will be protected by God from a premature death. Accordingly the verse gives the answer to the question in verse 6, *wherefore should I fear in the days of evil?* He has no reason to fear, being under Divine protection.

6 Wherefore should I fear in the
days of evil,
When the iniquity of my sup-
planters compasseth me about,

7 Of them that trust in their wealth,
And boast themselves in the multi-
tude of their riches?

8 No man can by any means redeem
his brother,
Nor give to God a ransom for
him—

9 For too costly is the redemption
of their soul,
And must be let alone for ever—

10 That he should still live alway,
That he should not see the pit.

11 For he seeth that wise men die,
The fool and the brutish to-
gether perish,
And leave their wealth to others.

6 לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע
עֲוֹן עֲקֵבַי יְסוֹבְבֵנִי׃
7 הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם
וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ׃
8 אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ
לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ׃
9 וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם
וְחָדַל לְעוֹלָם׃
10 וְיִחְיֶה עוֹד לָנֶצַח
לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת׃
11 כִּי יִרְאֶה חֲכָמִים יָמוּתוּ
יַחַד כְּסִיל וּבָעַר יֹאבֵדוּ
וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם׃

6-13 WEALTH AND DEATH

6. *days of evil.* Times of suffering from the injustice of the rich who used their privileged position for their own advantage by exploiting the poor.

my supplanters. Wealthy neighbours who deprive him of his rights.

7. *trust in their wealth.* As the righteous have faith in God for their support, so the rich put their trust in wealth as the means of obtaining security.

8. *redeem his brother.* One thing cannot be bought off at a price, and that is, redemption from the final end which comes to all men. Not even a *brother*, one to whom the rich man is attached by close kinship or intimate friendship, can be saved from natural death by the power of money. If he cannot do this for a brother, how much less for himself!

ransom. The Psalmist has in mind, and uses the language of, the law of Exod. xxi. 30.

9. *too costly.* It is beyond the means of a wealthy man to offer a 'ransom' to save his friend's life when God had decreed his death.

and must be let alone for ever. It were useless to think of attempting such an impossible transaction. This verse is parenthetical, and verse 10 continues verse 8.

10. *see the pit.* Experience death; as in xvi. 10.

11. *he seeth.* It must be obvious to the wealthy that death comes to all men, whatever their character or status.

wise men die. Wisdom, which is far superior to riches, does not bring exemption from death.

perish. The verb suggests that all trace of them is lost. On the other hand, wise men *die*, their life comes to an end, but the effects of their activity survive.

leave their wealth to others. At death class distinction, based upon material possessions, at once ceases. 'In the hour of man's departure from the world neither silver nor gold nor jewels accompany him, but only Torah and good works' (Aboth).

17 Be not thou afraid when one waxeth rich,
When the wealth of his house is increased;

18 For when he dieth he shall carry nothing away;
His wealth shall not descend after him.

19 Though while he lived he blessed his soul:
'Men will praise thee, when thou shalt do well to thyself';

20 It shall go to the generation of his fathers;
They shall never see the light.

21 Man that is in honour understandeth not;
He is like the beasts that perish.

17 אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ
כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃
18 כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל
לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃
19 כִּי נַפְשׁוֹ בְחַיָּיו יְבָרֵךְ
וְיוֹדֶה כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃
20 תָּבוֹא עַד דּוֹר אֲבוֹתָיו
עַד־נֶצַח לֹא יִרְאוּ אוֹר׃
21 אָדָם בְּיָקָר וְלֹא יָבִין
נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃

from the power of the nether-world. lit. 'from the hand of Sheol,' i.e. from coming under its sway through the incidence of death.

He shall receive me. God will rescue me from peril. The verb is the same as that rendered *took* in xviii. 17.

17. *be not thou afraid.* Having learnt the lesson himself, he exhorts others to adopt it.

wealth. lit. 'glory,' the magnificence which wealth can provide.

18. For the thought, cf. Job i. 21; Eccles. v. 14.

19. *while he lived.* lit. 'in his life'; having had his portion with which he was satisfied during his lifetime.

he blessed his soul. Congratulated himself on his prosperity and power.

men will praise thee. Render, 'and (though) men praise thee when thou doest well for thyself.' The words are parenthetical and addressed to this type of person. He not only indulges in self-congratulation, but others also praise him when he uses his influential position to enrich himself.

20. *it shall go.* The subject is *his soul* in the preceding verse.

to the generation of his fathers. An idiom for 'dying,' like *he was gathered unto his fathers.*

they shall never see. Better, 'who shall never see.' For him, as for them, the darkness of Sheol will be everlasting.

21. A repetition of verse 13 with the substitution of *understandeth not* for 'abideth not,' and the phrase employed here strikingly emphasizes the moral of the Psalm. There is nothing sinful in being rich, and a wealthy man may be as righteous as, or better than, a poor man. When, however, he glories only in material prosperity and fails to appreciate the value of the spiritual and of the moral virtues, he then lacks the understanding of life with its God-given purpose and sublime opportunities. His existence is merely animal and he perishes like the beast.

CN p. 57 NEW JPS

49 For the leader. Of the Korahites. A psalm.

2 Hear this, all you peoples;
give ear, all inhabitants of the world,
3 men of all estates,
rich and poor alike.
4 My mouth utters wisdom,
my speech[a] is full of insight.
5 I will turn my attention to a theme,
set forth my lesson to the music of a lyre.

6 In time of trouble, why should I fear
the encompassing evil of those who would
supplant me—
7 men who trust in their riches,
who glory in their great wealth?
8 [b]Ah, it[b] cannot redeem a man,
or pay his ransom to God;
9 the price of life is too high;
and so one ceases to be, forever.
10 Shall he live eternally,
and never see the grave?
11 For one sees that the wise die,
that the foolish and ignorant both perish,
leaving their wealth to others.
12 Their grave[c] is their eternal home,
the dwelling-place for all generations
of those once famous on earth.
13 Man does not abide in honor;
he is like the beasts that perish.

14 Such is the fate of those who are self-confident,
[d]the end of those pleased with their own talk.[d] *Selah*

15 Sheeplike they head for Sheol,
with Death as their shepherd.
The upright shall rule over them at daybreak,
[d]and their form shall waste away in Sheol
till its nobility be gone.[d]
16 But God will redeem my life from the clutches of She
for He will take me. *Sel*

17 Do not be afraid when a man becomes rich,
when his household goods increase;
18 for when he dies he can take none of it along;
his goods cannot follow him down.
19 Though he congratulates himself in his lifetime
—[d]"They must admit that you did well by yourself"[d]
20 yet he must join the company of his ancestors,
who will never see daylight again.
21 Man does not understand honor;
he is like the beasts that perish.

SINAI

XLIX. 1 ¶ To the chief musician, by
the sons of Korach, a psalm. 2
Hear this, all ye people; give ear, all
ye inhabitants of the perishable world:
3 Both the sons of the low and the
sons of the high, rich and needy, alto-

gether. 4 My mouth shall speak wis-
dom; and the meditation of my heart
shall be of understanding. 5 I will in-
cline my ear to a parable: I will op-
en with the harp my riddle. 6 Where-
fore should I fear in the days of evil,
when the iniquity of my oppressors
encompasseth me?— 7 Of those that
trust in their wealth, and boast them-
selves of the multitude of their riches?
8 No one can in any wise redeem his
brother, nor can he give to God re-
demption money for himself; 9 For
the ransom of their soul is too costly,
and it is omitted for ever. 10 And
should he still live for ever? not see
the pit? 11 For he must see that wise
men die, that together the fool and the
brutish person perish, and leave to
others their wealth. 12 Their inward
thought is, that their houses are to be
for ever, their dwelling-places, from
generation to generation; they call
them by their own names in (various)

countries. 13 Nevertheless man in (his)
splendor endureth not: he is like the
beasts (that) perish. 14 This is their
way, their folly: yet posterity will take
pleasure in their sayings. Selah. 15
Like flocks are they thrust into the
nether world: death will feed them;
but the upright shall have dominion
over them in that morning; and their
form wasteth away in the nether world,
(taken away) from their own dwell-
ing. 16 But God will redeem my soul
from the power of the nether world;
for he will take me away. Selah. 17
Be not thou afraid when a man be-
cometh rich, when the glory of his
house is increased: 18 For when he
dieth he can take nothing away; his
glory will not descend after him. 19
For though he bless his soul during
his life, and men praise thee, when
thou dost well to thyself: 20 She shall
go to the generation of his fathers,
unto eternity will these never see light.
21 Man, though in splendor, who un-

derstandeth not, is like the beasts that
perish.

KOREN

49

To the chief Musician, A Psalm for the sons of Qorah. Hear 1,2
this, all the peoples; give ear, all the inhabitants of the world: 3
both low and high, rich and poor, together. My mouth shall 3,4
speak wisdom; and the meditation of my heart shall be under- 4
standing. I will incline my ear to a parable: I will open my 5

riddle to the lyre. Why should I fear in the days of evil, when 6
the iniquity of my persecutors compasses me about? They that 7
trust in their wealth, and boast themselves in the multitude of
their riches; none of them can by any means redeem his 8
brother, nor give to God a ransom for him: for the redemption 9
of their soul is too dear, and he leaves it for ever: that he 10
might still live for ever, and not see the pit. When he sees that 11
wise men die, that the fool and the brutish person perish to-
gether, and leave their wealth to others: their inward thought 12
is, that their houses shall continue for ever, and their dwelling
places to all generations; they call their lands after their own
names. Nevertheless man abides not in honour: he is like the 13
beasts that perish. This is their way in their folly: and their 14
posterity who approve their sayings. (Sela.) Like sheep they 15
are appointed to She'ol; death shall be their shepherd; and the
upright shall have dominion over them in the morning, and
their form shall waste away in She'ol, leaving behind their
dwelling. But God will redeem my soul from the power of 16
She'ol: for he shall receive me. (Sela.) Be not thou afraid when 17
one is made rich, when the glory of his house is increased, for 18
when he dies he shall carry nothing away: his glory shall not
descend after him. Though while he lives he blesses his soul: 19
and though men praise thee, when thou doest well to thyself:
it shall go to the generation of his fathers; they shall never 20
see light. Man that is in honour, and understands not, is like 21
the beasts that perish.

METZUQAH TEHILLIM

forever and ever,	עוֹלָם וָעֶד
He will lead us like children.[1]	הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת:

ל״ד לבני קרח

49 מט *This Psalm is significant for all mankind. Its message is that man must utilize his material resources to enhance his spiritual life. If man fails to recognize his purpose in life and regards the acquisition of material wealth as the primary aim of life, he forfeits all hope of immortality. His existence will not continue beyond the grave.*

1. To the Chief Musician,	א. לַמְנַצֵּחַ
a Psalm by the sons of Korach.	לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר:
2. Hear this all peoples,	ב. שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים
listen all inhabitants of the decaying world!	הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד:
3. Sons of Adam and sons of men,[1]	ג. גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ
rich and poor together.	יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן:
4. My mouth shall speak wisdom	ד. פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת
and the meditation of my heart	וְהֲגוּת לִבִּי
shall be of understanding.	תְבוּנוֹת:
5. I will incline my ear to a parable,	ה. אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי
I will begin to solve,	אֶפְתַּח
to the accompaniment of a harp,	בְּכִנּוֹר
my riddle.	חִידָתִי:
6. Why should I fear in the days of evil?	ו. לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע
The iniquity I trod upon[2] surrounds me.	עֲוֹן עֲקֵבַי יְסוֹבְבֵנִי:
7. Those who trust in their wealth	ז. הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם
and take pride in their great riches.[3]	וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ:

[1] Hirsch and others translate, "He will lead us beyond death." They divide *aimus* into two words *al mus*. Our translation follows Rashi, who renders it as one word.

[1] Others translate *b'nei adam*, "men of low degree" or "men without pedigree," and *b'nei ish*, "men of high degree" who can trace their ancestry to men of distinction.

[2] These are the sins which a person considers trivial and commits out of carelessness, just as one who walks is not concerned if he steps on something small or insignificant.—*S.R. Hirsch*

[3] Those who trust in their wealth and glory in their great riches should be in fear.

they passed by together.	עָבְרוּ יַחְדָּו:
6. They saw and were astounded,[1]	ו. הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ
they panicked and fled in haste.	נִבְהָלוּ נֶחְפָּזוּ:
7. Trembling seized them there,	ז. רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם
like the pangs of a woman in labor.	חִיל כַּיּוֹלֵדָה:
8. With an east wind	ח. בְּרוּחַ קָדִים
You smashed the ships of Tarshish.	תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ:
9. As we heard, so we saw,	ט. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ	כֵּן רָאִינוּ
in the city of Adonoy of Hosts,	בְּעִיר־יְהוָה צְבָאוֹת
in the city of our God;	בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ
may God establish it for eternity, *Selah*.	אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה:
10. We hoped, God, for Your lovingkindness	י. דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ
in the midst of Your Sanctuary.	בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ:
11. As Your Name, God, so is Your praise—[2]	יא. כְּשִׁמְךָ	אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ
to the ends of the earth;	עַל־קַצְוֵי־אָרֶץ
Your right hand is full of righteousness.	צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ:
12. Let Mount Zion rejoice,	יב. יִשְׂמַח	הַר־צִיּוֹן
let the daughters[3] of Judah exult,	תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה
because of Your judgments.	לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ:
13. Rally around Zion and encircle her,	יג. סְבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ
count her towers.	סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ:
14. Consider well her ramparts,	יד. שִׁיתוּ לִבְּכֶם	לְחֵילָהּ
raise high her citadels,	פַּסְגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ
that you may recount it to future generations.	לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן:
15. That this is God, our God	טו. כִּי זֶה	אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ

[1] When the kings, who assembled to attack Jerusalem witnessed the wondrous deeds which God performed in His victorious battle against their armies, they were astounded and terrified.—*Radak*

[2] We testify that Your wondrous deeds match the praise and exalted names which the Prophets used to describe Your might.—*Radak*

[3] Or cities of Judah.

8. A man will not redeem his brother — ח. אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ
neither can he give to God his ransom.[4] — לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ:
9. The redemption of their soul is too costly — ט. וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם
and it shall cease[5] to be forever. — וְחָדַל לְעוֹלָם:
10. Shall he then live forever, — י. וְיִחִי־עוֹד לָנֶצַח
shall he never see the grave? — לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת:
11. For he sees that wise men die, — יא. כִּי יִרְאֶה | חֲכָמִים יָמוּתוּ
the fools and senseless perish equally[6] — יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ
and leave their wealth to others. — וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם:
12. Their inner[7] thoughts are — יב. קִרְבָּם
that their houses (will last) forever, — בָּתֵּימוֹ | לְעוֹלָם
their homes for generation after generation; — מִשְׁכְּנֹתָם לְדוֹר וָדוֹר
(for) they have proclaimed[8] their names — קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם
throughout the lands. — עֲלֵי אֲדָמוֹת:
13. But man does not endure in his splendor, — יג. וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין
he is likened to the silenced animals. — נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ:
14. This is their way— — יד. זֶה דַרְכָּם
their folly remains with them, — כֶּסֶל לָמוֹ
and (yet) their descendants — וְאַחֲרֵיהֶם |
take pleasure in their speech, *Selah.* — בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה:

[4] S.R. Hirsch translates, "And thus does not give to God his ransom." They fail to use their riches to free their fellowmen from want and care, and so neglect to pay God the ransom due Him for their own souls.

Radak says even if he wanted to ransom his soul from God, he could not, for God does not accept bribes.

[5] Because they neglected their duty, their soul shall cease to be. They have done nothing to insure the perpetuation of their souls.—*S.R. Hirsch*

[6] When the wise die, only their bodies pass away; but their souls live on. The foolish and senseless sinners perish completely, leaving no trace of body or soul—*Rashi, Radak*

[7] Some translate the word *kirbom* after transposing the letters to *kivrom*, "their graves." Because they have no merits, the wicked will not arise at the time of resurrection and therefore "Their graves are their houses forever."—*Ibn Ezra*

[8] They spread their names far and wide by erecting monuments and edifices and naming them after themselves. In this manner, they seek to fulfill their yearning for immortality.—*S.R. Hirsch*

15. Like sheep—they are destined for the grave; — טו. כַּצֹּאן | לִשְׁאוֹל שָׁתוּ
death shall be their shepherd, — מָוֶת יִרְעֵם
and the upright shall dominate them — וְיִרְדּוּ בָם יְשָׁרִים |
at morning, — לַבֹּקֶר
their form will be consumed in the grave; — וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל
(it will not remain) their dwelling-place. — מִזֶּבֶל לוֹ:
16. But God will redeem my soul — טז. אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי
from the (grasp of) the grave, — מִיַּד שְׁאוֹל
for He will take me (to Himself) *Selah.* — כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה:
17. Fear not when a man grows rich, — יז. אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשַׁר אִישׁ
when the glory of his house is increased. — כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ:
18. For when he dies, — יח. כִּי לֹא בְמוֹתוֹ
he shall carry nothing away, — יִקַּח הַכֹּל
his glory will not descend after him. — לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ:
19. Because while he lived, he blessed his soul, — יט. כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ
(saying): they will praise you — וְיוֹדֶךָ
because you have done well for yourself. — כִּי־תֵיטִיב לָךְ:
20. He will join the generation of his fathers, — כ. תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו
they shall not see light, for all eternity. — עַד־נֶצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר:
21. Man with (all) his splendor, — כא. אָדָם בִּיקָר
(but) without understanding[9] — וְלֹא־יָבִין
is likened to the silenced animals. — נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ:

50 — ג

This Psalm teaches that God does not desire the physical act of placing an offering upon the fire of the altar. It is the pure motives of heart and soul accompanying the sacrifice which cause man to be worthy of God's Presence

1. A Psalm of Asaph. — א. מִזְמוֹר לְאָסָף
Almighty God, Adonoy, has spoken, — אֵל | אֱלֹהִים יְהוָה דִּבֶּר

[9] Man created in the image of God possesses glorious potential, and his soul is filled with Divine splendor, but when he fails to appreciate and utilize his potential, he is likened to the dead animals.—*Radak*

ARTSCROLL

49

Recognizing Korach's greed for wealth as the root of his downfall, his righteous sons composed this psalm teaching that man should use his sojourn on earth to enhance his spiritual development and prepare for the World to Come. Life is too precious an opportunity for true accomplishment to squander on useless pleasures and pursuits.

לַמְנַצֵּחַ [1] *For the Conductor, by the sons of Korach, a psalm.*
[2] *Hear this all you peoples, give ear all you dwellers of decaying earth.* [3] *Sons of Adam and sons of man alike; together — rich man, poor man.* [4] *My mouth shall speak wisdom, and the meditations of my heart are insightful.* [5] *I will incline my ear to the parable, with a harp I will solve my riddle.* [6] *Why should I have to fear in days of evil, when the injunctions that I trod upon will surround me?* [7] *Those who rely on their possessions, and of their great wealth they are boastful —* [8] *yet a man cannot redeem a brother, nor give to God his ransom.* [9] *Too costly is their soul's redemption and unattainable forever.* [10] *Can one live eternally, never to see the pit?* [11] *Though he sees that wise men die, that the foolish and boorish perish together and leave their possessions to others —* [12] *[nevertheless,] in their imagination their houses are forever, their dwellings for generation after generation; they have proclaimed their names throughout the lands.* [13] *But as for man — in glory he shall not repose, he is likened to the silenced animals.* [14] *This is their way — folly is theirs, yet of their destiny their mouths speak soothingly, Selah!* [15] *Like sheep, they are destined for the Lower World, death shall consume them; and the upright shall dominate them at daybreak, their essence is doomed to rot in the grave, each from his dwelling.* [16] *But God will redeem my soul from the grip of the Lower World, for He will take me, Selah!* [17] *Fear not when a man grows rich, when he increases the splendor of his house.* [18] *For upon his death he will not take anything, his splendor will not descend after him.* [19] *Though he may bless himself in his lifetime, others will praise you if you improve yourself.* [20] *It shall come to the generation of its fathers — unto eternity they shall see no light.* [21] *Man is glorious but understands not, he is likened*

STONE TANAKH

49

Man should use his sojourn on earth to enhance his spiritual development and prepare for the World to Come.

[1] *For the conductor, by the sons of Korah, a psalm.* [2] *Hear this all you peoples, give ear all you dwellers of decaying earth;* [3] *sons of Adam and sons of man alike; rich and poor together.* [4] *My mouth will speak wisdom, and the meditations of my heart are insightful.* [5] *I will incline my ear to the parable; with a harp I will solve my riddle.* [6] *Why should I be fearful in days of evil, when the injunctions that I trod upon will surround me?** [7] *Those who rely on their possessions, and they are boastful of their great wealth —* [8] *yet a man cannot redeem a brother, he cannot give his ransom to God.* [9] *Too costly is their soul's redemption and unattainable forever.* [10] *Can one live eternally, never to see the pit?* [11] *Though he sees that wise men die, that the foolish and boorish perish together and leave their possessions to others,* [12] *[nevertheless,] in their imagination their houses are forever, their dwellings for generation after generation; they have proclaimed their names throughout the lands.* [13] *But as for man: In glory he shall not repose, he is likened to the silenced animals.* [14] *This is their way, folly is theirs, yet of their destiny their mouths speak soothingly, Selah!* [15] *Like sheep, they are destined for the Lower World, death shall consume them; and the upright shall dominate them at daybreak, their form is doomed to rot in the grave, each from his dwelling.* [16] *But God will redeem my soul from the hand of the Lower World, for He will take me, Selah!* [17] *Fear not when a man grows rich, when he increases the glory of his house,* [18] *for upon his death he will not take anything, his glory will not descend after him.* [19] *Though he may bless himself in his lifetime, others will praise you if you improve yourself.** [20] *It shall come to the generation of its fathers; unto eternity they shall see no light.** [21] *Man is glorious but [if he] understands not, he is likened to the silenced animals.*

שד יא-יב - $\boxed{\text{ברכה יא}}$

אין עצה	ב	בדוגא אלין נתן הנביא
רש"י	ג	לך לדרך תאוניי

what does רש"י refer to when he says שה נהרגים על הדת?

רדק	ג	לך לדרך

Use מלכים ב' איוב to lead into opinion, brought down רדק in

רש"י -	ג	בשון חולדתי
רדק	ג	הן

see also רדיון בתיי

ובפר - יריות מ

Why does a יולדת bring a קרבן?

What is the difference between Jewish and Christian thought in this regard?

אין עצה	יב	לב טוב
רדק	יג	אל מדה בושע"ם
רש"י	יג	הבלוני מדנים
אין עצה	יג	הבלוני
רדק	יג	ה שפתי

What does the end of the ברכה regarding קרבנות?

Compare what happened in the way it is recorded at

פרק נו — שא פרק כג

ט' מלכים שא כב:כ-לא

6 differences between what happened and the way it is recorded.

see also דברי הימים ב' - נמקן

פרק נז - repeat of יז

א' - כ"ב

ב' - רקיע

see תרגום to הכלם סר - יבוש

and to כלו שם נסיך

פרק נח - שא כו:א שא כו:כ

Why was everyone so willing to divulge his hiding place?

see שא כב:כ-כא

Compare the כאמון in this פרק with the next פרק.

פרק נט

ג' - אבן כיונה - מלכים, תוא שוים מל. אלים אין נוסים

ח' - אלין מאדיר - רמכם לל ידוע ליא, ירמיהו ליא

Why does it have less כאמון in נא? see which is referring to here - רקיע - כמוה.

שאין כאן יגל , אין כדוגמה **עמוד נ.**

עמוק ה' — רבה and אבן עזרא

עמוק ב' — רש"י

הלא כמסרתם — עמוק ג' — רמ"ם

על שם ה' — עמוק ד' — תרגום

where was the gist of יום taken?

שאין כאן יגל אין כדוגמה **עמוק נ.**

עמוק ה' — רש"י

(תרגום) or (אונקלוס) - עמוק ה'

Does the continuation of the עמוק point one way or another? נראה שאין הבדל

עמוק E

עמוק נא.

רש"י — עמוק ב'

רש"י, אבן עזרא: אין לשון ארמית — עמוק ד'

Compare to terrorist countries not geographical & diplomatic solutions to world terrorism — עמוק ו'

רק, אין עניין רש"י — עמוק ז'

פרק נ

שא ב:יא

How did Saul treat real מורדים ?

שא יא:יב

1-2 Why do אנשי say that because Saul didn't object in שא יא:יב he would lose his kingdom ?

שא תרצא – פסוק יד

remember again, the מלוכה of דוד.

פרק ס שא יד:ב-יד

for discrepancies see "רש" – פסוק ג

What's the point of the end of this פרק ? How does this פרק differentiate from the previous פרקים ?

תהלים קה

לס-סוף

- תהלים קה -

בסיס

(ה) · אין עצמה (ד) רדק

(ו) אין עצמה; כאמצע התהלים הלל תפארת

(ז) אין עצמה - על הפסוק. למה רק ערוב, דבר, ברד, חושך, מכת בכורות

(ח) מנחת ש'; כ"ש; אין עצמה - במדבר

(ט) רדק - רנן

(יא) כ רדק

(יב) רדק

(יג) מנחת ש'

(יד) כ"ש

(טו) כ"ש

(טו) אין עצמה; רדק

(טז) אין עצמה

(יח) כ"ש

(יט) כ"ש

- תהלים קז -

רבבת הגואל - ארבעת רבי:

23—24	1.0	1.0	23	XLO		1.0	
			3—23	EA4, UWO		1.0	
40—23	CONLLW	1.0					
			1	AIOUW		1.0	
			10	XLO		1.0	
				XLO			
			1/X	EA4, UWO'		1.0	
12—11	UXCUWO	1.0					
			2	AIOUW		1.0	
			X	EA4, UWO		1.0	
	OOWWLW						
	UO'						
4—1	UCOW'	1.0					
1/L	UAOWO	1.0					
1/X	UNLL	1.0					

UNYO ZL TP OWXUW

EUXOW X

לשונו וזמנו של מזמור קנ"א מקומראן[1]

מאת אבי הורביץ

[א]

בתרגום־השבעים של ספר תהילים נשתמר מזמור יתר על ק"נ פרקי התהילים העבריים שבידינו. מזמור אפוקריפי זה — המכונה מזמור קנ"א — תורגם גם מיוונית ללאטינית (*Vetus Latina*) ולסורית (*Syrohexapla*). אולם בסורית ידוע גם נוסח אחר של מזמור זה, המוסה במידת־מה מן הסירו־הכסאפלה (ומתרגום־השבעים). נוסח זה מצוי יחד עם קבוצה של ארבעה מזמורים אפוקריפיים נוספים, שלא היו ידועים לנו משום מקור אחר. מוצאם של חמשת המזמורים, המופיעים בכתבי־יד סודיים מאוחרים למדי, היה בגדר חידה.

ההנחה, כי מזמורים אלה תורגמו, לפחות בחלקם, מתוך מקור עברי, קשורה בעיקר בשמו של מ. נות, שניסה גם לשחזר את צורתו של המקור על־ידי תרגום תרגום חדש של חלק מהמזמורים לעברית[2]. בזמן האחרון זכתה הנחה זו לאישור מפתיע על־ידי אחד הממצאים המעניינים ביותר שנתגלו במערה 11 בקומראן. במערה זו נמצאה מגילה, הכוללת, בין פרקי־תהילים קאנוניים, גם שלושה מתוך חמשת המזמורים האפוקריפיים הסודיים. יתר־על־כן, ייתכן, כי מזמורים אלה נחשבו אצל אנשי כת המגילות כמזמורים קאנוניים לכל דבר, שכן מופיעים הם באותה מגילה במפוזר בין המזמורים המוכרים לנו מתוך ספר תהילים המסורתי. אחד משלושה אלה הוא מזמור קנ"א של תרגום־השבעים, ומסתבר אפוא, כי ניתן עתה לראות כמוכחת את ההנחה בדבר קיומו של Vorlage עברי שהיה לעיני המתרגמים ליוונית — עובדה שפקפקו בה חוקרים מסוימים, אשר הניחו, כי מזמור זה נתחבר אולי מלכתחילה ביוונית[3].

עם זאת עדיין עומדת בעינה הכעיה מתי נתחבר המזמור (על־כל־פנים בצורתו בקומראן), שכן אין אנו רשאים לאחרו מלכתחילה אך ורק מתוך השיקול, שכל יצירה אשר נמצאה במערות מדבר יהודה ואשר אינה כלולה בקובץ כ"ד ספרי המקרא שבידינו היא בהכרח מאוחרת. מאחר ששורשיה של המסורת המשתקפת מתוך הכתבים המקראיים אשר שימשו את כת המגילות נעוצים בתקופה שלפני תחילת הסמירה, הרי יש להביא בחשבון את האפשרות (לפחות להלכה), שכתבי הכת היו עשויים להשתמר גם מפרים

1. תודתי נתונה למורי פרופ' ח. רבין, אשר קרא את כתב־היד והעיר לי הערות חכוכות. כן מודה אני לפרופ' ד. פלוסר, אשר הואיל להוות את דעתו על כמה נקודות שעליהן שוחחתי עמו (ראה להלן). ולד"ר ש. א. ליתנסאם, אשר ברשותו — ובשמו — הבאתי כאן כמה הערות שהעיר בשיעורו על ספר תהילים באוניברסיטה העברית בירושלים. בשיעור זה, שנערך בפברואר 1964, קראתי, למי הצעתו של ד"ר ליתנשטאם, כמה קטעים מתוך כתב־היד של מאמר זה. כן הואיל ד"ר ליונסאם לקרוא לאחר־מכן את כתב־היד של המאמר, והערותיו והצעותיו תרמו רבות לנוסחו הסופי. [בפרק־הזמן שחלף מאז ועד לקריאת ההגהות (נובמבר 1966) הופיע הפרסום הסופי של מגילת המזמורים מקומראן (*Discoveries in the Judaean Desert*, IV, 1965), ואף נכתבו כמה מאמרים העוסקים בבעיות שונות הכרוכות במגילה (השוה לאחרונה דברי־הם של מ. נוח ות. מלמוך ב־*Textus*, V, 1966; וכן סטראנגל ב־*HThR*, LIX, 1966, pp. 257–281). מאחר שהגיעתנו הלשתי המוצע במאמר זה כקריטריון עצמאי לבירור שאלת זמנו של מזמור קנ"א לא נדון בפסרות — ואף בשל קשיים טכניים — מובאים כאן הדברים כפי שנמסרו בשעתו לדפוס.]

מסוקי המקרא הובאו כאן על־פי מהדורת *Biblia Hebraica*[3] (*BH*=). המשנה צוטטה על־פי כ"י קאופמן (מהדורת G. Beer); התוספתא — על־פי מהדורת מ. ש. צוקרמנדל; והתלמוד הבבלי — על־פי כ"י מינכן (מהדורת H. L. Strack). החסיבות הנרצת לשימוש בכתבי־יד של ספרות חדל (בנוסף לדפוסים הרגילים; ראה בענין זה: י. קוטשר, לשון חדל, ספר ת. ילון, ירושלים תשכ"ג, עמ' 246 ואילך) נתברר כאן מחדש בשעת הדיון בלשון "לעלה" (להלן, הערה 34). אמנם בסקירה ראשונה מעורדת בדיקתו של שימוש־לשון זה אסוציאציה ללשונות־השבח אשר בהגדת הפסח, ואחר החוקרים ניסה למצוא אסמכתא ללשון זו במשנה (פסחים י, ה: "להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס"); אולם העיון בכתבי־יד של המשנה (כ"י קאופמן, כ"י מארמה וכ"י לאו) מעלה, שהמלים "לעלה ולקלס" אינן מצויות בהם כל־עיקר. מסתבר אפוא, כי "לעלה (ולקלס)" היא תוספת מאוחרת, אשר חדרה, כנראה, אל דפוסי המשנה מתוך נוסח ההגדה — שאף בו אין היא מקורית! השוה: ד. גולדשמידט, הגדה של פסח ותולדותיה, ירושלים תש"ך, עמ' 54.

2. M. Noth, Die fünf syrisch überlieferten apokryphen Psalmen, *ZAW*, XLVIII, 1930, pp. 1–23.

3. תמוה הדבר, שגם נות (שם, עמ' 21–22) היה אחד מהם! והשוה בענין זה: J. A. Sanders, Ps. 151 in 11 QPs[a], *ZAW*, LXXV, 1963, pp. 73–86; idem, Two Non-Canonical Psalms in 11 QPs[a], *ZAW*, LXXVI, 1964, pp. 57–75. יש אפוא לראות בנוסח העברי של מזמור קנ"א הוליה נוספת בשרשרת הקשרים האמיצים שכבר נתגלו בעבר בין המסורת המקראית המתחת ביסודו של תרגום־השבעים לבין המסורת שרוחחה בקרב אנשי קומראן, מבחינה זו ידועים ביותר שירת "האזינו" (השוה: P. W. Skehan, A Fragment of the "Song of Moses" [Deut. 32] from Qumran, *BASOR*, 136, 1954, pp. 12–15) והקטעים של ספר שמואל (F. M. Cross, A New Qumran Biblical Fragment Related to the Original Hebrew Underlying the Septuaginta, *BASOR*, 132, 1953, pp. 15–26).

עבדיים עתיקים, אשר נתחברו בימי בית ראשון, כלום ייתכן, כי גם מזמור קנ״א הוא אחד ממזמורי התהילים האבודים אשר נתחברו בימי בית ראשון ואשר רק במקרה לא הגיעו אלינו באמצעות ספר תהילים הקאנוני שבידינו?

מאנדרס, האיש אשר פרסם את הקטע שנתגלה בקומראן, הגיע למסקנה, כי מזמור קנ״א הוא מאוחר וכי נתחבר בתקופה ההלניסטית, והאיל ומוצא הוא בתכונות דויד המלך המתוארות במזמור זה ובישומי השפעה של דמות ״אורפיאוס, הרועה הטוב״[4]. בלי לדון כאן במידת נכונותה של השקפה ״אורפיארית״ זו[5], מן הראוי לציין, שאמנם נראה המזמור כמאוחר. להלן ננסה להוכיח זאת בעזרת ניתוחו הלשוני, אף־על־פי שלגבינו (על־כל־פנים בטלב זה) ״מאוחר״ משמעו אינו דווקא ״התקופה ההלניסטית״, אלא ״תקופת בית שני ואילך״.

[ב]

אין חולקים על כך, כי לשונם של ספרי המקרא אשר נתחברו בתקופה הפרסית, בימי שיבת־ציון והקמת בית שני, שונה במידה רבה מלשונם של ספרי המקרא אשר נתחברו בימי בית ראשון[6]. במאה הר׳ לפסה״נ נבנה מעין מדרש עמוק בלשון העברית, החוצה את תולדותיה — כמו את תולדות עם ישראל בכלל — לשניים: הספרים אשר נכתבו מעתה ואילך כבר עומדים בסימן ״העברית המאוחרת״. הכוונה היא לא רק לספרים כמו עזרא ונחמיה, דניאל ואסתר, שסיפורי המעשה שבהם מתרחשים בימי בית שני, אלא גם לקהלת, למשל, שהכול רואים בו ספר שנתנסח בתקופה הפרסית[7].

4. Sanders, *ZAW*, LXXV, 1963, p. 84. גם עת הגיה בשעתו, כאמור (למעלה, הערה ג), שהמזמור הוא הלניסטי. איחורו המשוער עולה גם מתוך דברי קארמיניאק, הקובע, שלשון של המזמור קרובה ביותר לעברית של קומראן; ראה: J. Carmignac, La Forme poétique du Psaume 151 de la grotte 11, *Revue de Qumran* (= *RQ*), IV, 1963, p. 377. אף ב. אופנהיימר (מולד, מס׳ 187–189, אייר–סיון תשכ״ד, עמ׳ 69–81) מחדיק בדעה, שהמזמור הוא מאוחר.

5. חלק עליה י. רבינוביץ במאמרו: The Alleged Orphism of 11 QPs^{a}, 28, 3–12, *ZAW*, LXXVI, 1964, pp. 193–200.

6. דוגמאות רבות לשימוש״הלשון המאוחרים של ספרי המקרא מימי הבית השני הובאו, למשל, על־ידי א. בנדרד, לשון המקרא או לשון חכמים? ירושלים תש״א, בפרק: העברית הספרותית בימי בית שני (עמ׳ 74–97). במיוחד יש להזכיר כאן את ספרו של י. קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה מגרלות ים־המלח, ירושלים תש״ם, שאף בו שוב הוכח בבירור ייחודו של רובד״הלשון המכונה ״העברית המקראית המאוחרת״.

7. לשונו המאוחרת של הספר, שאינה אלא אחד הביטויים הראשונים שבכתב של לשון־חכמים, כוללת גם מלים פרסיות (״פרדס״, ״פתגם״). כן מושפעת היא ביותר מן הארמית, שהיתה רוחתה ברחבי הממלכה הפרסית. השפעתה הרבה של הארמית על לשונו של ס׳ קוהלת אף הגיעה את גימברג להנות, כי ס׳ קוהלת הוא ״תרגום כאבטיפוס ארמי שבכתב״; וראה פירושו העברי לקוהלת, ירושלים–תל־אביב תשכ״א, עמ׳ 30.

תכונות־הלשון האופייניות לספרים מקראיים מאוחרים אלה (וליצירות מימי בית שני ואילך שמחוץ למקרא) מהבארות במקרים רבים לאור העובדה, כי הם נתחברו בתקופה מאוחרת. להלן ננסה להוכיח, כי גם לשונו של מזמור קנ״א מקומראן משקפת צורות־לשון אופייניות לעברית המאוחרת דווקא. גם במקומות שבהם היתה הזדמנות להשתמש בהן אין צורות אלו מצויות, למעשה, בספרי המקרא הקדומים, הנחשבים כחיבורים מימי בית ראשון. במזמור קנ״א מקומראן (= המזמור האפוקריפי מס׳ 1), לעומת זאת, ניתן להמביע על הצטברות ניכרת למדי של תופעות־לשון כאלו. רשאים אנו אפוא להניח, שאף מזמור זה נתחבר, כנראה, בתקופה שבה כבר נהג אותו הרובד הלשוני שהוא מאוחר בהשוואה לעברית המקראית הקלאסית (= הקדומה), היינו, בתקופת בית שני, לכל המוקדם[8].

[ג]

1. פסוק 7: ״רשלת ויקחני מאחר הצואן... ורשיטני נגיד לעמו ומושל בבני בריתו״

כנגד שמ״ב ז, ח: ״אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל״ (מיכה ה, א; דה״ב ז, יח: ״מושל בישראל״).

אף־על־פי שבמקרא ניתן למצוא ״אנשי־ברית״[9], ״אשת־ברית״[10] או ״בעל־ברית״[11] — הרי הצירוף ״בן/בני ברית״ אינו מופיע בו אף פעם אחת. לעומת זאת רווח הוא במקורות מאוחרים שונים[12], כגון מלחמת בני אור בבני חושך, יז, 8–9: ״ואתם בני בריתו התחזקו״.

צירוף זה שגור, כידוע, גם בספרות חז״ל, כגון משנה, בבא קמא א, ג: ״בפני בית דין ועל פי עדים בני חורין ובני ברית״; תוספתא, סהנדרין יא, ד: ״הוי יודע שהוא בן ברית״; תוספתא, ברכות ג, ז: ״ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך״; בבלי, ברכות טז, ע״ב: ״ומבעל דין קשה בין בן ברית בין שאינו בן ברית״. והשווה גם בתפילת שמונה־עשרה[13]: ״וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך״.

כן מופיע הצירוף οἱ υἱοὶ τῆς διαθήκης במזמורי שלמה יז, 15, ואף בברית החדשה, מעשי השליחים ג, 25[14]: οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης (= בני הנביאים ו[בני] ״הברית).

8. לניתוח דומה, שנערך בלשונו של המזמור הקומראני החיצוני מס׳ 11 (ואף של מזמור ב), השווה: *RQ*, XVIII, 1965, pp. 225–232.

9. עובדיה ז: ״...כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך״.

10. מל׳ ב, יד: ״...והיא חברתך ואשת בריתך״.

11. בר׳ יד, יג: ״...והם בעלי בדית אברם״.

12. השווה קארמיניאק (לעיל, הערה 4), עמ׳ 378.

13. בברכת ״מודים״ הנאמרת בעשרת ימי״תשובה.

14. H. L. Strack & P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, II, München 1924, pp. 627–628.

לאור תמונה זו של תפוצת הכינוי "בן/בני־ברית" (היינו, העדרו המוחלט מהתנ"ך — שבו רגילים צירופי־סמיכות אחרים של "ברית" — ושגירוהו בספרות הבתר־מקראית דווקא), יש להניח, כי כינוי זה נטבע בלשון העברית רק בתקופה מאוחרת; מה־גם שהדברים אמורים לא רק בעצם הצירוף של שתי מלים גרידא ("בן" + "ברית"), אלא במונח נפרץ המציין את עם ישראל, מונח שאיננו רשאים לראות את העדרו מהמקרא כמקרה בעלמא[15].

2. פסוק 4: "אדון הכול"

אף כאן לפנינו צירוף (כינוי לאלוהים) שאינו נמצא עדיין במקרא, אולם רוח במקורות שונים בני התקופה הבתר־מקראית: בטכסטים סוריים — "מר(י)א דכל", "מרא כל"; בכתובת תדמורית — "מרא כל"; בתלמוד הבבלי, גדרים כב, ע"ב — "מרי כולא"; בלשון התפילה — "אדון הכל"; בספר בן־סירא — לו [לג], 1; מה, 23 — "אלהי הכל", "אלוה כל"; ובמקורות היווניים בני אותה התקופה (השווה: κύριο πάντων, τῶν ὅλων/πάντων κύριος / δεσπότης)[16]. אף כאן עלינו להניח, כי — כמו בכינוי "בני ברית" שראינו לפני־כן — אמורים הדברים בצירוף שנטבע בלשון העברית בתקופה המאוחרת. שכן פרט לתפוצה המאוחרת של התואר "אדון הכל", שהיא בעלת משקל רב גם בשלעצמה, ניתן להוסיף כאן את ה"ניגוד" של קדום / מאוחר על־ידי מסוקים של תרגום־השבעים הנזקקים לתואר "אדון הכל" גם במקומות שבהם הטכסט העברי אינו מש־תמש בו כללית.

ראוי לשים לב לכך, כי לאותו התחום המאוחר של מושגים וכינויים הידועים לנו מתקופת חז"ל שייך גם התואר "דיין האמת", המופיע במזמור הקומראני החיצוני מס' III[17].

3. פסוק 2: "אמרתי אני (בנפשי)"

לטעריו המאוחרים של המקרא אופייניות צורות על

15. כבר קארמיראק (לעיל, הערה 4, עמ' 376, הערה 29) עמד על כך, שיש כאן "טורטולה לא־מקראית". אולם פרט להצעת מר דימן — המבוססת במאמרו של אומנריימר (לעיל, הערה 4), עמ' 73, הערה 1א — לא הוקרשה תשומת־לב לתופעה זו במאמרים אשר עסקו עד כה במזמור קנ"א (פאנדרים, ויים, הברמן, מקיקן, בראנדל, רבינוביץ; וראה מראי־מקומות בתרביץ, לד, תשכ"ה, עמ' 224, הערות 1 ו־2). בענין התבדל שבין "בני ברית" לבין "בני ברית" (= עם כינוי) של האל) מעיר פרופ' רבין: "נראה, שהצורה בסמיכות קדמה לצורה בנפרד (אולי הכוונה בצורה 'בני בריתי' לבריתו של אברהם אבינו?). על־כל־פנים, גם הצירוף "בני ברית" (= עם כינוי) של האל) אינו משתמש במקרא, אף־על־פי שאפשר למצוא בו את הצירוף "לשמרי בריתו ולזכרי פקדיו לעשותם" (תה' קג, יח), או "כרתי בריתי עלי זבח" (תה' נ, ה; בפורים ובטבע עיים: "כרתי בריתי"; וראה *BH* למקום). אין, כמובן, ולא כלום בין "כרש ומרש... ובני ארץ הברית" (יח' ל, ח) ובין המושג "בני ברית" שלפנינו. וראה: קארמיראק (לעיל, הערה 4), עמ' 377.

16. ראה בפרטרוס: תרביץ, לד, תשכ"ה, עמ' 224–227.

17. שם, עמ' 227. 18. השווה: *RQ*, XVIII, 1965, p. 227

דרך "קטלתי אני" (בסדר זה דווקא). תופעה זו — היינו, שימוש בצורה המביאה את כינוי־הגוף הפרוד ("אני"), אף־על־פי שנמיית הפועל שלפניו מספיקה כדי לציין במי המדובר ("קטלתי") — היא "ספק שבלשון, ספק שבסגנון... נראה, שדרך סיחה עממית לפנינו, שהיתה נוהגת באותן התקופות המאוחרות"[19].

השווה בקוהלת:

"(ו)ראיתי אני" (ארבע פעמים); "(ו)אמרתי אני (בלבי)" (חמש פעמים); "דברתי אני" (פעם אחת); "ופניתי אני" (פעמיים); "ושבתי אני" (פעם אחת); "ושבחתי אני" (פעם אחת); "ושנאתי אני" (פעם אחת); "(ו)סבותי אני" (פעמיים; לעומת שמ"א נב, כב: "אנכי סבתי"[20]).

לכך יש להשוות גם ביטויים על דרך "קטלתי אני דניאל", ביטויים שאמנם ניתן לראות בהם צירוף של "קטלתי" ו"אני דניאל", ולאו דווקא של "קטלתי אני" ו"דניאל", אלא שמכל־מקום קרובים הם במבנם לקונסטרוקציה "קטלתי אני", ואף הם מופיעים במקרא בטכסטים מאוחרים דווקא: דנ' י, ז; יב, ה: "וראיתי אני דניאל"; דנ' ד, טו: "חזית אנה מלכא גבוכדנצר".

כן השווה במגילה החיצונית לספר בראשית כ, 10: "ושביקת אנה אברם" (= ואעזב אני אברם); כ, 10–11: "ובכית אנה אברם" (= ובכיתי אני אברם); כ, 33; כא, 15: "ואזלת אנה אברם" (= והלכתי אני אברם).

4. פסוק 2: "אמרתי (אני) בנפשי"

הצירוף "אמר בנפשו" זר ללשון העברית. אין הוא מר־פיע כלל במקרא, ודומה, כי גם בעברית הבתר־מקראית אין למצוא את דישומו. אולם מתברר, כי ניתן למצוא לו מקבילות ברורות בתחום הארמית — כלשון הסורית[21].

19. נתנברג (לעיל, הערה 7), עמ' 29. השווה גם מילון Brown-Driver-Briggs (= *BDB*), עמ' 59, ערך "אני", שם צוין אופיין ה"פליאונאסטי" של הדוגמאות המאוחרות. ההבדל במדר המלים שבין "אני קטלתי" ובין "קטלתי אני" בעברית אינו מכוון אצל ברוקלמאן (Brockelmann, *Grundriss*, II, § 63b, p. 118). בכל־מקום, מתוך האמור שם מסתבר, שהמבנה "קטלתי אני" הוא לפי הסדר הארמי דווקא.

20. מעניין לציין, כי פסוק זה מספר שמואל (שאין לו מקבילה בדברי־הימים), אשר אינו משתמש בסדר המלים המאוחר "קטלתי אני", מעדיף כאן גם את הכינוי הקדום "אנכי". גם המלה "אני" — ולא רק "אנכי" — משמשת, כמובן, בספרי המקרא הקדומים. אך מן הסמרות המקראית המאוחרת ניתן ללמוד, שבימי בית שני נבר השימוש ב"אני" במידה ניכרת (בל"ח משמשת רק "אני"; והשווה גם "אנא" בארמית). בענין זה השווה, למשל, דקדוק מנוקד "קאוטש, מהדורה אנגלית שניה, סעיף 32, עמ' 105, הערה 1; קוטשר (לעיל, הערה 1), עמ' 261. הצורה "קטלתי אני" מופיעה גם פעמים בשר־השירים (ה, ה: "קמתי אני"; ח, ו: "פתחתי אני"), אך בשל הסמקות הקיימים לגבי זמנו של ספר זה אין להסתייע בו לעניינו (משלי כד, לב: "ואחזה אנכי" קרוב לקונסטרוקציה "קטלתי אני", אך אינו זהה לה).

21. ראה: R. Payne Smith, *Thesaurus Syriacus*, I, Oxford 1879, p. 243, s.v. "אמר"

לוקאס טז, 3: "אמר הו רביתא בנפשה";

לעומת, למשל,

בר' יז, יז: "ויאמר בלבו".

מתי ט, 3: "נשא [=אנשים]... אמרו בנפשהון";

לעומת, למשל,

תה' עד, ח: "אמרו בלבם".

יתר־על־כן, מתברר, שבארמית ניתן למצוא את השימוש במלה "נפש" בצירופי־לשון נוספים, אשר אף בהם אין השברית המקראית נזקקת לה כל־עיקר. שוב השווה בסורית:

מרקוס יד, 4: "אתבאש להון בנפשהון";

לעומת, למשל,

בר' כא, יב: "אל ירע בעיניך";

דב' טו, י: "ולא ירע לבבך בתתך לו".

והשווה גם: ירושלמי, תענית פ"ג, הלכה א: "רבי זעורה שמע לה מן הדא (דב' י, יב), 'ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני ד' אלהיך נשמעו דבריך' — כבר נשמעו דבריך. וכאן מכיון שנתנו ב"ד נפשן לעשות..."[22]. כן ראה:

יש' ה, כא: "חכמים בעיניהם";

תרגום יונתן (והסורי): "(ל)דחכימין בעיני נפשהון";

מסתבר אפוא, שאף כאן, כבצירופי־לשון לא־מקראיים אחרים שנמצאו במגילות מדבר יהודה ונתפרשו לגו על־ידי מקבילות עבריות (או ארמיות בכלל) מתכונות־לשון אשר נתפתחו בעברית אך ורק בתקופה מאוחרת, יש למקבילות העבריות השלכה כרונולוגית: הצירוף הלא־מקראי "אמר בנפשו" (במקום "אמר בלבו" אשר בתנ"ך) הוא בעברית ארמיים מאוחרים.

5. פסוק 6: "הגבהים בקומתם היפים בשערם
לא בחר ד' אלוהים בם"

מן המפורסמות הוא, כי בלשון המקרא מועט ביותר השימוש בתארים, ולמעשה חסרה בה בכלל קאטיגוריה דקדוקית פורמאלית מיוחדת של שמות־תואר. כתחליף לה משמשת קאטיגוריה סימאנטית של מלים הנזקקת — בין השאר — גם למבנה הסמיכות של שמות־עצם[23]. לעומת זאת הורגש בלשון חכמים הצורך לפתח יותר את דרך־הביטוי המשוטה של שם+תואר, ובכך נערך אפוא שורשם של שינויים כגון "אורך־ימים" (בלשון המקרא) > "ימים ארוכים"[24].

מתברר, כי מבנה־הסמיכות הישן נשמר במקרא לא רק כאשר שני אבריה של סמיכות זו הם שמות־עצם ממש (אורך + ימים), אלא גם במקומות שבהם מופיעות מלים אשר היו עשויות לשמש תארים (למשל: "טובה" בצירוף "טובת־תואר"). אך, על צד האמת, ניכרת הלשון המאוחרת להשתחרר מ"כבלי"־הסמיכות אלה. ובכן[25]:

לשון המקרא	לשון חכמים
טובת־מראה	נאה במעשים
גדלי־בשר	מסורבלין בבשר
רב־חסד, רב־כח	מרובה ב(בגדים)

אף מעניין לציין, שהדוגמה הראשונה המובאת ברשימה זו אצל בנדיד היא

גבה־קומה גבוה בקומה!

והשווה גם, למשל: משנה, יומא ו, א: "שווים במראה ובקומה ובדמין" (ולא "שווי־קומה" וכו')[26].

כן ראה את ה"אופוזיציה" שבין הצירוף הקדום (סמיכות) ובין שימוש־הלשון המאוחר (ביטול הסמיכות):

בר' לט, ו: "ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה";

אונקלוס: "והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא"[27].

6. פסוק 5: "שלח נביאו למושחני את שמואל לגדלני"

ד"ר ליונשטאם עמד בשיעורו על כך[28], כי המשמעות המיוחדת של המלה "לגדלני" אשר בפסוק זה (כמקבילה ל"למשחני") מתבארת מתוך שימושו של הפועל הארמי

24. ראה, למשל: מנוס־קאוטס, סעיף P 128, עמ' 417; שם, עמ' 416, הערה 3.

25. בלשוננו היום מורגשת נטיה עוברת והולכת ליצור קאטיגוריה פורמאלית ממשית של שמות־תואר.

26. על־פי בנדיד (לעיל, הערה 6), עמ' 239.

27. לשיטות־הלשון האלטרנאטיביות במקרא השווה, למשל: שמ"א טז, ז — 'אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו' (המדובר הוא באליאב, אחי דוד ז); וכן: יש' י, לג — 'ורמי הקומה גדועים והגבהים ישפלו'; בר' לט, ו — 'ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה'. שיטות־לשון קדום משיטות זה מתגלה גם במזמור קנ"א עצמו, מבוק אחד לפני־כן: 'מי התור' (= התואר); השווה מגילת ישעיהו ב' נב, יד: 'יתרף' = 'יתארף' (ומי המראה). ד"ר ליונשטאם מבור, שכבר בס' יחזקאל לא, י ('גבהת בקומה'); לא, יד ('יגבהו בקומתם') ניתן לראות את המעבר ללשון המאוחרת.

28. השווה גם תרגום אונקלוס לבר' כט, יז; תרגום יונתן לשמ"א טז, יב.

29. ראה לעיל, הערה 3.

22. ראה: J. Levy, *Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim*², III, Berlin 1924, p. 426, s.v. "נפש".

23. כפי שהעיר לי ד"ר ליונשטאם, אכנם אפשר למצוא בכתובות "ספירה מן המאה הח' לפסה"נ. והשווה אסטילה II a, שורה 5 (במהדורת דיפן־סומר — עמ' 105): 'יתן תאמר בנבשך' = 'אם תאמר בנפשך'). אלא שאין בכך כדי לשנות את העובדה, שרק בתקופה מאוחרת יותר, כנראה, לעברית (הכתובה), שהרי, כאמור, נערך צירוף זה לחלוטין מספרי המקרא, היודעים אך ורק את האידיום העברי הקלאסי "אמר בלבו".

"רבי", אשר הוראתו היא לא רק "גדול" (השווה "רב" = גדול), אלא גם "משח", ראה, למשל:

תה' פט, כא: "מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו";
תרגום: "אשכחית דוד עבדי במשח קודשא רבית יהיה".

שמ' ל, כה–כו: "שמן משחת קדש יהיה: ומשחת בו את אהל מועד";
תרגום אונקלוס: "משח רבות קודשא יהי: ותרבי בה ית משכן זמנא".

פירוש הדבר, כי לפנינו מקרה של הרחבת משמעותו המקורית של שורש עברי ("גדל"), בהשפעת הסורש האר־מי המקביל לו מבחינה פימאנטית ("רבה"). מאחר שאין למצוא במקרא רמז כלשהו לשימוש "גדל" במובן "משח", הרי יש להניח, שלפנינו דוגמה נוספת של "בבואה" ארמית בלשון העברית המאוחרת[30].

7. פסוק 7: "וישלח ויקחני מאחר הצואן...
וישימני נגיד לעמו ומושל בבני בריתו"

לעומת שמ"ב ז, ח:

"אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן
להיות נגיד על עמי על ישראל".

על צד האמת, כל עוד אין בידינו תמונה מפורטת על משמעויותיהם המדויקות של כל חילופי מלות־היחס אשר במקרא, יש להביא מלכתחילה בחשבון את האפשרות, שבדוגמה זו אמורים הדברים רק בחילוף סתמי של שתי צורות אלטרנאטיביות, שאין ביניהן ולא כלום ("על"—"ל"). עם זאת כלל גדול הוא במחקר הלשון, שדווקא חריגה מן המקובל בשימוש הפארטיקולות (המליות) עשויה להיות לעתים בעלת משמעות מרובה. הואיל ולפנינו אכן צירוף הכולל שימוש יוצא־דופן במלית "ל"—הרי ייתכן, כי החילוף "על"—"ל" המתגלה בפסוק זה בטומו של דבר אינו פרי המקרה בלבד:

כל הכתובים מסמרי בית ראשון — והם רבים — המביאים את השם "נגיד" עם מלת־יחס (בתוך הקשר עניני של משיחת מלך) משתמשים אך ורק בצירוף "נגיד על" (העם / ישראל וכו')[31]. אף ס' דברי־הימים נשאר נאמן לדרך־כתיבה זו שעה שהוא דן במלך[32], אך בשלושה מקרים אשר בהם מופיע ה"נגיד" שלא בענייני מלכות מוצאים אנו את הצירוף "נגיד ל...": דה"א יב, כח — "ויהוידע הנגיד לאהרן ועמו שלשת אלפים ושבע מאות"; דה"ב

30. השוה: י. קוטשר, בבואה (calque) של הארמית בעברית, תרביץ, לג, תשכ"ד, עמ' 118–130.

31. שאול: שמ"א ט, טז; י, א; יג, יד. דוד: שמ"א כה, ל; שמ"ב ה, ב; ז, כא; ז, ח. שלמה: מל"א א, לה. ירבעם: מל"א יד, ז. בעשא: מל"א טו, ב. קארמיראק (לעיל, הערה 4, עמ' 376, הערה 28) חש בבך, שמלת־היחס במזמור קנ"א יוצאת דופן, אך לא עמד על משמעות השינוי.

32. דה"א יא, ב; יז, ז; דה"ב ו, ה — כולם על דויד.

יט, יא — "והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר ד' וגדיהו בן ישמעאל הנגיד לבית יהודה לכל דבר המלך"; דה"א כז, טז — "ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן זכרי"[33].

אמנם אפשר היה לטעון, כי בדברי־הימים יש דיפרנ־ציאציה מכוונת, אשר מגרסת "על" למלכים ו"ל..." לפקי־דים נמוכים יותר. במקרה כזה ניתן היה אולי לטעון, שלגבי עניינו (מזמור קנ"א, שכו מדובר על דויד המלך) אין ללמוד בלל מתוך אותם שלושה פסוקים שבדברי־הימים, שאינם עוסקים במלך, אלא בשרים. אלא שמתברר, כי אין אנו רשאים להצלות השערה בדבר דיפרנציאציה מעין זו, שכן הצירוף "נגיד על" מצוי בדברי־הימים גם בהקשר לפקידים, ולאו דווקא למלכים: דה"א ט, ב — "ומיכנס בן אלעזר נגיד היה עליהם"; דה"א כו, כד — "ושבאל בן גרשום בן משה נגיד על האצרות"; דה"ב לא, יב — "ועלי־הם נגיד כוניהו הלוי ושמעי אחיהו משנה".

ניתן אפוא להניח, כי מחברו של מזמור קנ"א לא זו בלבד שידוע לו עצם הצירוף המאוחר של ס' דברי־הימים "נגיד ל..." (במקום "נגיד על" המקראי הקדום), אלא שאין הוא מהסס מלהשתמש בו גם במקומות שאפילו בס' דברי־הימים עצמו אין למצאו בלל (הרינו, בהקשר למלך)[34].

[ד]

בעדק מציין סאנדרס: "The author (of Ps. 151) was at home in writing classical Hebrew"[35], שכן סגנונו הוא בדרך־כלל סגנון מקראי רגיל, בניגוד לשירת מגילת ההודיות. למשל, שאמנם "היא אמורה בדפוסים של מזמורי תהילים" ו"שואפת יותר להידמות לדוגמה הנאה של לשון השירה הקלאסית"[36], אך לשונה כבר התרחקה מן העברית המקראית מרחק ניכר. אולם מתוך הדוגמאות אשר הובאו לעיל מתברר, כי אף־על־פי שמחבר מזמור קנ"א שלם במסורת הספרותית של העברית המקראית

33. אפשר שיש להסביר כך גם את יש' נה, ד: "הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים" (כך, למשל, *BDB*, "נגיד", עמ' 618). — ייתכן, כי חברת מאחורי הביטוי "נגיד ל..." (בניגוד ל"נגיד על") המשמעות "נגיד שלי"; אלא שאין בכך כדי לשנות את עצם העובדה, כי "נגיד ל..." הוא, כנראה, יצירה מאוחרת בעברית המקראית. *BDB* מציין, כי "נגיד" עצמו, במשמעות המופיעה אצלו בסעיף 4, שם, היא late; אלא שאין הוא נותן דעתו על הבחנה שבין מלות־היחס "על" ו"ל" המתלוות ל"נגיד".

34. במזמור מצויות כמה צורות־לשון נוספות החשודות כמאו־חרות, אך לא כאן המקום לדון בכך (למשל, הניבוב "מי ינד ומי ידבר ומי יספר", המזכיר את סגנון ההיכלות, כפי שהעיר אחד התלמידים שהשתתפו בשיעור של ד"ר ליתכטאם; וראה לעיל, הערה 1; וכן אצל אומנהיימר, לעיל, הערה 4, עמ' 80, הערה 10). לעומת זה מפוסקת היא, מצד קריאתה, הופעתה של המלה "עלו" (מלשון "לעלות") אשר בפסוק 3, כי ייתכן, שיש לגרוס כאן "עלי" (= "עָלַי"); וראה רבינוביץ (לעיל, הערה 5).

35. *ZAW*, LXXV, 1963, p. 84.

36. י. ליכט, מגילת ההודיות, ירושלים תשי"ז, עמ' 7, 10.

PLATE X

Col. XXVIII. Pss 144-5 151A 151B